

BABEŞ-BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM KOLOZSVÁR

RÓMAI KATOLIKUS TEOLÓGIA KAR

Didaktikai Teológia Intézet

DISSZERTÁCIÓ DOLGOZAT

Medve Bettina

2022

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ROMANO-CATOLICĂ

Institutul de Teologie Didactică

*Posibilitățile de păstrare a demnității muncii în economie pentru
creștinul secolului al XXI-lea*

Conducător științific: Prof. univ. dr. Holló László

Absolvent: Medve Bettina

Cluj-Napoca, 2022

BABEŞ-BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM
RÓMAI KATOLIKUS TEOLÓGIA KAR
Didaktikai Teológia Intézet

*A gazdaság, mint a munka hitből fakadó méltóságának megőrzési
tere a 21. századi keresztény számára*

Tudományos vezető: dr. Holló László egyetemi tanár

Végzős hallgató: Medve Bettina

2022, Kolozsvár

Tartalomjegyzék

0. Bevezetés	2
I. Bevezetés az általános keresztény etikába	4
1.1. Erkölcs, etika, moralitás: meghatározás és főbb szempontok	4
1.2. A munka morális vonatkozásainak emberközpontúságig való fejlődése a pápai enciklikákban	6
II. A gazdaságetika értékei	18
2.1. A gazdaságetika, mint erényetika bibliai alapjai	19
2.1.1. Gazdaság az Ószövetségben	21
2.1.2. Gazdaság az Újszövetségben	22
2.2. A gazdaságetika meghatározása. Gazdaság és etika kapcsolata	27
2.3. Közgazdaság mint tudomány, tevékenység és rendszer az Egyház társadalmi tanításának megközelítésében	37
III. A gazdaságetika árnyoldalai	41
3.1. Az ideális gazdasági rend feltételei	47
3.2. A teremtésvédelem kérdése a gazdaságban	52
3.3. Lehetséges a gazdaságon túli értékek megőrzése?	57
IV. Összegzés	61
V. Abstarct	64
VI. Irodalomjegyzék	66

0. Bevezetés

Az Egyház tanításának megfelelő erkölcsös életvitel minden keresztény ember állapotbeli kötelessége és feladata. Erre a magatartásra kaptunk meghívást Istentől Jézus Krisztus által, aki példájával előttünk jár. Mi a helyzet egy gazdaságban elmélyülő hívő emberrel? Milyen erkölcsi normák szerint kell végeznie munkáját, hogy az krisztusi legyen? Jelen dolgozat a keresztény – pontosítva katolikus – gazdasági etika témáját járja körül azzal a szándékkal, hogy feltérképezze az értékeket és kihívásokat, valamint, megpróbálja válaszolni arra a kérdésre, hogy lehetséges-e az objektív értelemben vett gazdálkodáson túli értékeket felfedezni és megőrizni irányként?

A dolgozat témáját a már elvégzett második egyetemi szak ihlette, ami nem más, mint a Számvitel és Menedzsment Informatika a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Karán. Ennek időszerűsége megkérdőjelezhetetlen egy olyan társadalomban, ahol a globalizáció kibontakozása egyre inkább ellenőrizhetetlenné teszi a gazdasági folyamatokat, ami a szabadság és az erkölcsi rend helyes értelmezését kívánja tőlünk.

A II. Vatikáni Zsinat rendelkezése a gazdasági élet témáját a különösen égető kérdések közé sorolja, amire a Krisztus által ránk hagyott alapelvekkel keres választ.¹ A *Caritas in veritate* kezdetű apostoli buzdításban arról olvasunk, hogy bebizonyított tény, hogy a gazdasági tevékenységek és határozatok erkölcsi következményeket vonnak maguk után.² Lényegében, a 21. században egyre elengedhetlenebbnek bizonyul figyelmet fordítani az erkölcstanra, hiszen az kihívások előtt találja magát ebben a radikálisan fejlődő korban.

A dolgozat struktúrájával és tartalmával kapcsolatban fontosnak tartok megemlíteni néhány aspektust. Alapvetően a következőkben nem teszek különbséget az *üzleti etika* és *gazdasági etika* megnevezések között, ahogyan nem fektetek hangsúlyt a gazdaság és politikai rendszerváltozások közötti összefüggésekre. A cél egyszerűen annak megvizsgálása, hogy milyen feltételek alapján és milyen szinten tud összhangban lenni a keresztény élettökéletesség a profiton alapuló gazdasággal, illetve, egyáltalán lehetséges-e a gazdaságon túli értékek megőrzése a 21. században. Látni fogunk néhány példát arra, milyen etikai küzdelmekkel néz szembe ma egy gazdálkodó keresztény, és milyen szintű erkölcsi érzékenységet igényel életalakítása. A forrásanyagokat tekintve, igyekeztem nagy részben az Egyház álláspontjára fókuszálni a pápai enciklikák és megnyilatkozások használatával, de világi gazdálkodók és kutatók szempontjait is hozom összehasonlítás céljából. Három fő részre osztottam a

¹ GS 46.

² CV 37.

disszertációt, amelynek első részében általánosságban írunk az erkölcsről, etikáról, munkáról és azok helyéről a világban, különös figyelmet fordítva az utóbbi évtizedekben kiadott fontosabb pápai enciklikáknak és zsinati dokumentumoknak. A második rész a gazdasági munka értékeiről szól, ahol a főbb bibliai alapok feltérképezése után megnézzük, hogy milyen kapcsolatban áll a gazdaság az erkölccsel, majd az Egyház perspektíváját is hozzuk. A harmadik rész – ezzel szemben – a gazdasági rendszer előnytelenségeit öleli fel, amelyben azt vizsgáljuk, milyen nehézségekkel és csapdákkal járhat egy keresztény gazdálkodó munkája, ennek milyen okai vannak, valamint, milyennek kellene lennie egy optimális gazdasági rendnek, ha az megvalósulhatna. Alapvetően azzal a hipotézissel indulunk, hogy – bár a gazdasági élet megpróbálható az erkölccsel szembeni objektív fókusz miatt, az ember ontológiai jóra való beállítódását nem tudja kioltani, és a gazdaságetika elvei alapján teret kap az erkölcsileg is megalapozott gazdasági rend a 21. században.

Megtisztelő köszönet illeti dr. Holló László egyetemi tanárt, aki témavezetőként gondos figyelemmel kísérte a dolgozat menetét és létrehozásához hasznos szakmai tanácsokkal járult hozzá. Továbbá köszönettel tartozom a budapesti Sapientia Hittudományi Szerzetesi Főiskola könyvtárának a bőséges szakirodalomhoz való egyszerű hozzáférés lehetőségéért.

I. Bevezetés az általános keresztény etikába

Ahhoz, hogy dolgozatunk következetes és célravezető legyen, a gazdaságetika megalapozásához fontos első körben rövid betekintést nyújtani az egyetemes keresztény etikába. Szabó megállapításában „a mai komplex kihívások kulturális feladata megmutatni a közérdek és az önérdék egészen szoros kapcsolatát.”³ Véleményünk szerint a kettő közötti híd lényeges eleme az erkölcsös életvitel, hiszen, végülis a személyes emberi érdek a másokkal való közösségben levés.

Baranyi szavaival egyetértve állítjuk, hogy „a közösen vallott szilárd értékrend a társadalom életben maradásának alapvető feltétele”⁴. Úgy gondoljuk, hogy ennek háttérében egy megingathatatlan forrás áll, ami változatlan marad az idő múlásával is. Baranyi észrevételében az etika olyan alapvető bizonyosságokból indul ki, amelyeket a Bibliából merítünk. Ezek kiragadva abból a milióból, amelyben íródtak, elvi szinten maradnak, tehát szükség van olyan cselekvési teóriák kidolgozására, amelyek általános érvényűek maradnak függetlenül a társadalmi kontextustól. Ehhez szükséges a filozófia eszköztára, valamint az elkötelezettség és példamutatás.⁵

1.1. *Erkölc, etika, moralitás: meghatározás és főbb szempontok*

Baritz Laura – közgazdász és főiskolai tanár – a keresztény etika kettős szerkezetéről beszél: *individuáletika* és *szociáletika*. Előbbi a személy erkölcsi attribútumaira és spirituális jellemzőire fókuszál, utóbbi pedig a politikában és gazdaságban keresi az emberközpontúságot.⁶ Holló László – egyetemi tanár – arról ír, hogy kezdetben az individuáletika – ami személyes megtérésre irányult – adott teret a felebaráti szeretet különböző formáiban megvalósuló emberi szolgáltatának.⁷

Hartmann megállapításában, a mai ember képtelen az elmélyülésre és kontemplációra, hiszen nyughatatlanul folytonos versenyben van a világgal és önmagával. Bár veszett ügynek tűnik, ebben az elanyagiasodott valóságban ott rejlik a bensőségesebb élet magja, s így szerinte

³ SZABÓ B. András: *Gazdaságetika* in. Kodácsy-Simon Eszter (szerk.): *Értelmes szívvel*, Luther Kiadó, Budapest 2016, 192.

⁴ BARANYI Árpád: *Keresztény társadalometika*, in Baritz Sarolta – Dabóczi Gergely (szerk.): *Emberközpontú gazdaság. A keresztény Társadalmi Elvek a Gazdaságban (KETEG) képzés szakkönyve*, 328-337.

⁵ BARANYI: *Keresztény társadalometika*, 329-330.

⁶ BARITZ Sarolta: *A keresztény etika és a nagy technológiai ötök – egy felfordult világ, lehetőségekkel*, in. Baritz Sarolta – Vida Márta (szerk.): *Keresztény társadalmi elvek a gazdaságban*, L'Harmattan, Budapest 2021, 104.

⁷ HOLLÓ László: *A katolikus egyház társadalmi tanítása: az individuáletikától a társadalometikáig*, in *Studia Theologica Transsylvaniensia* 20 (2017/2) 199-200.

„Ha létezik egyáltalán érdektudatra ébredés, a mi korunk az, amelynek meg kell tennie azt.”, mert „az erkölcs embere értéklátó lény. (...) Meg van az eszköze az élet értéktelenségének megragadásához”.⁸ Ezek után már csak az a kérdés, hogy sikerül-e megvalósítani azt. Hartmann pesszimista szemléletével ellentétben Baritz bizakodó. Megállapításában, ha visszatekintünk a keresztény történelembe, azt mondhatjuk, hogy az arisztotelészi erényetika a keresztény etika legfőbb megközelítése, ami szerint az erkölcsi értékeknek prioritásuk van az anyagiakkal szemben. A kereszténység vallja Arisztotelész elméletét a jó objektív voltáról, ami az isteni törvényekből vezethető le. A természettörvény tétele számít a keresztény értelemben vett etika forradalmi és úttörő gondolatának, amelyet Aquinói Szent Tamásnak köszönhetünk.⁹ Így fogalmaz a domonkos teológus és filozófus:

„Minden lény valamilyen célért cselekszik, aminek jó jellege van. Ezért gyakorlati észben az első elv az, amely a jó fogalmán alapul, ami a következő: Jó az, amelyre minden törekszik. Tehát a törvény első parancsolata az, hogy a jót megtenni és követni, a rosszat pedig kerülni kell. Ezen alapul a természettörvény minden más parancsolata, vagyis az, hogy mindannak megvetése, illetve mindannak a kerülése a természettörvény parancsolataihoz tartozik, amiket a gyakorlati értelem természetszerűen az ember javának ismer meg. Mivel pedig a jónak cél jellege van, a rossznak pedig ezzel ellentétes jellege, mindazt, amire az embernek természetszerű hajlandósága van, az ész természetszerűen jónak, következtetésképpen követendő cselekedetnek, ezek ellentét pedig rossznak és kerülendőnek fogja fel. Tehát természettörvény parancsolatainak rendje a természeti hajlamok rendjét követi. Az ember elsődleges hajlama a jóra az összes substantiákkal közös természetén alapul, ugyanis minden substantia a létének a saját természete szerinti megőrzésére törekszik.”¹⁰

Ebből megállapítható, hogy minden ember ontológiailag jóra való hajlamú, ami megegyezik a dolgok természetével. Baritz véleményében Szent Tamás két természetes rendről beszél: világrend és emberi rend.¹¹ Látjuk, hogy az ember rendje a világrendbe ágyazódik be, vagyis az egyének jóra való törekvéséből épül fel a világ erkölcsi rendjének szerkezete, a hajlamokból a természettörvény. Ehhez kapcsolódva, Muzslay az erkölcsi értékek kulcsfontosságáról ír: „az ember és a közösség éltető és rendező erői, az emberi lét legmélyebb

⁸ HARTMANN, Nikolai: *Etika*, Noran Libro, Budapest 2013, 41-42.

⁹ BARITZ: *A keresztény etika*, 105-106.

¹⁰ AQUINÓI Szent Tamás: *A teológia foglalatata*, Gede Testvérek, Budapest 2008, in. Baritz Laura – Vida Márta (szerk.): *Keresztény társadalmi elvek a gazdaságban*, L'Harmattan, Budapest 2021, 106.

¹¹ BARITZ: *A keresztény etika*, 107.

rétegeiben gyökereznek (...) lényegükben maradandó természetűek, miként az emberi természet maga”¹².

Baritz az ember struktúrával szembeni elsőbbsége mellett érvel: „az ember szabadságára és felelősségére alapozva, azt állítjuk, hogy az ember és a struktúra kapcsolatában a legvégső meghatározó tényező az emberi személy, aki állandó kölcsönhatásban van a struktúrával. Nem tagadjuk a struktúra hatását az emberre, aki megváltozhat egy adott környezetben, de soha nem tudja elveszíteni emberi lényegét.”¹³ Az ember elsőbbsége a rendszerrel szemben folyton visszatérő téma lesz a továbbiakban.

Ebben a rövid bevezetőben azt állapítjuk meg, hogy az ember az erkölcsi értékek ontológiailag megalapozottak, az egyén jóra való hajlama adja a természettörvény parancsolatainak kiindulópontját, így elsőbbséget élvez minden tekintetben. Az elkényelmesedés ezzel nem megalapozott, hiszen az értékteljességhez állandó kontemplatív munkára van szükség.

1.2. A munka morális vonatkozásainak emberközpontúságig való fejlődése a pápai enciklikákban

Köztudott, a társadalmi kérdések tekintetében a munka témája áll középpontban, így a Katolikus Egyházban is több megnyilatkozás született róla, melyek főként az újkortól kezdődően szaporodtak. A továbbiakban megnézzük *Az Egyház Társadalmi Tanítása* című kötetet, amely XIII. Leótól II. János Pál pápáig olyan dokumentumokat tartalmaz, amelyekben a pápák nyilatkoztak korukban fennálló társadalmi problémák ügyében. Különös figyelmet fogunk szentelni azonak a helyeknek, ahol konkrétan a gazdaságról esik szó. Paskai László – bíboros – az előszóban világosan kifejti az egész társadalmi tanítás lényegét: „középpontban mindig az emberi személy áll a maga teljes erkölcsi és szellemi értékeivel, transzcendens rendeltetésével, akit soha nem szabad gazdasági, politikai, társadalmi szempontokért feláldozni”¹⁴. Erről a felismerésről fognak tanúskodni a továbbiakban az enciklikák.

A 19. század végén látott napvilágot az első szociális hangvételű körlevél, pontosabban XIII. Leó pápa 1891-ben adta ki az azóta is nagyhatású *Rerum novarum* kezdetű enciklikát. Ebben elsősorban feltárja az ipari forradalom okozta munkásság tűrhetetlenségig fajuló

¹² MUZSLAY István: *Gazdaság és erkölcs*, Új Ember, Budapest 2005, 140.

¹³ BARITZ Sarolta: *Keresztény társadalmi elvek a gazdaságban (KETEĞ) - válasz és javaslat*, in. Pierluca Azzaro – Gájer László (szerk.): *A közép-európai országok társadalmi, gazdasági és spirituális helyzete az egyház társadalmi tanítása tükrében*, Szent István Társulat, Budapest 2021, 174.

¹⁴ *Az Egyház Társadalmi Tanítása. Dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest, 8. Vö GS 63.

helyzetét (tulajdon jogossága, egyenlőtlenségek, jogok és kötelességek, osztályharc), amivel kapcsolatban elveti a szocialisták megoldási javaslatát, ezzel szemben pedig hozza a keresztény megoldást. Utóbbival kapcsolatban három szempont alapján tárgyal: Egyház részvétele, állam teendői és munkaadók – munkavállalók feladatai. Ami a gazdaságot illeti, a pápa két pontban érinti: RN 1 és RN 40. Rögtön az első pontban azt ecseteli, hogy a heves érdeklődés, újításra való igény és vágy nem csak a politika szférájára kell, hogy koncentráljon, hanem a gazdaságban is teret kell, hogy kapjon. Az aktualizálás szelleme már életre kelt az ipari technika fejlődésével, szegénység – gazdagság közötti egyre erőteljesebb kontraszttal és az erkölcsi hanyatlással.¹⁵ Megállapításában a gazdaság a keresztény munkásokat választás elé állítja, ahol az opciók a következők: keresztény nézetekkel nem egyező társulásokba való belépés, vagy – amit jóindulattal ajánl – saját társulatok alapítása, ahol vallásos meggyőződéseik nem sérülnek, így elnyomásuk ellen együtt harcolnak.¹⁶ Véleménye szerint az erkölcsi rend helyreállítására gyökereiben „egyedül a keresztény vallás képes”¹⁷.

A *Rerum novarum* 40. évfordulóján, 1931-ben, XI. Piusz pápa kiadta a *Quadragesimo anno* kezdetű apostoli körlevelét a társadalmi rend megújításáról és evangéliumi szellemben való optimalizálásáról. Ennek elején a *Rerum novarum* értékét és hatását mutatja be értelmezését kiterjesztve, majd az Egyház szociális és gazdasági tanításának alapelveit fogalmazza meg a szocializmus, kapitalizmus és kommunizmus elemzésével, bírálatával válaszolva a kor aktuális kérdéseire. Azzal szemben, hogy az előző enciklikában csupán két helyen találkozunk a gazdaság konkrét megnevezésével, itt közel száz alkalommal olvassuk. Kiemeli, amit már elődje is érintett, hogy jogában áll apostoli tekintélye alapján megítélni a társadalmi és gazdasági helyzetet, hiszen nem szabad egymástól idegen dolognak tekinteni a gazdasági és erkölcsi rendet, hiszen előbbi megtalálja a gazdasági tevékenység céljait, hatékony eszközeit, utóbbi pedig a teremtő Isten céljával hozza összhangba azokat.¹⁸ A közjó követelményével kapcsolatban a szociális gazdaságról beszél, ami akkor valósul meg, „ha mindenkinek együttesen és minden egyénnek külön megadja mindazokat a javakat, amelyeket a természeti kincsek és adottságok, a műszaki fejlettség és a gazdaság szociális megszervezettsége révén előállítani képes.”¹⁹ Az individualista szellem negatív következményeiként megnevezi a gazdasági hatalmat (szabad piac helyett), profit hajszolása, erőszakosság, állami tekintély

¹⁵ RN 1.

¹⁶ RN 40.

¹⁷ RN 45.

¹⁸ QA 41-43.

¹⁹ QA 75.

gyengülése, annak kiszolgáltatottsága.²⁰ A felépülést a keresztény társadalomelmélet gazdasági rendszerben való ismeretében és gyakorlatba iktatásában látja, hogy előtérbe kerüljön a kölcsönös igazságosság és szeretet, elkerülve a kollektívizmus és individualizmus csapdáit. Az állam hatalmának újraértelmezése és felerősítése szintén fontos a gazdasági rend megtartásában, aminek kötelessége a közjó megteremtése és fenntartása.²¹ A pápa úgy látja a modern gazdaság egyszerre virágozott a racionalizmussal, így az állami vezetés feladata lett volna az erkölcs kereteit szigorúan meghúzni, amit elmulasztott, így az embert szabadon vezérelték vágyai.²² Ezzel kapcsolatban jelenik meg a szubszidiaritás elve, amely azt feltételezi, hogy az állami vezetés engedje az alacsonyabb szervezettségű közösségeknek, hogy saját szintükön oldják meg problémáikat, így az államhatalom tekintélye és határfoka növekszik.²³ Látjuk, hogy jelen enciklika szerint a gazdasági életet szabályozó elvek a szociális szeretet és igazságosság. Ezek szerint építkezve megszüntethető az a sok szenny, ami az üdvösség elérésének útjába állhat.

A Quadragesimo anno körlevél után XXIII. János *Mater et magistra* kezdetű enciklikája következik, amit a pápa 1961-ben adott ki a kor társadalmi folyamatairól és katolikus tanítással összhangban való fejlődéséről. Bár terjedelmében nem áll a előző fölött, a gazdaság kifejezés kétszer annyiszor szerepel benne. Felépítésében hasonló elődjéhez: az első fejezetben a Rerum novarum tanításának továbbgondolásával foglalkozik, majd a szociális kérdés új perspektíváit világítja meg, végül kiemeli az igazságosságban és szeretetben újraértelmezhető társadalmi élet értékét és lehetőségeit. XXIII. János folytatja XI. Piusz gondolatmenetét és azt állítja, a gazdaságban a magánkezdeményezések a meghatározó szerep, az állam segítségével az anyagi javak gyarapításában, valamint a közjó érdekében, de csakis – a már említett – szubszidiaritás alapján.²⁴ A pápa felhívja a figyelmet egy fontos aspektusra, pontosabban annak veszélyére, hogy a folyton fejlődésben álló technika kiirtja az emberi értékeket. Ennek megakadályozásaként az erkölcsi erők feltétel nélküli előrehelyezését javasolja, ami segít, hogy a tudomány legyen az ember szolgálatában, és ne fordítva.²⁵ A szociális tanítás gyakorlatba való alkalmazásaként ajánlja, a keresztény nevelés minden cselekedetünkben legyen megalapozó, így a gazdasági életben is.²⁶ Egyértelművé válik, hogy a pápa keresztény szellemű társadalmi humanizmus világképét szeretné megvalósítani, aminek

²⁰ QA 109.

²¹ QA 110.

²² QA 133.

²³ QA 79-80.

²⁴ MM 51-53.

²⁵ MM 210.

²⁶ MM 228.

érdekében javasolja a társadalmi tanítás iskolákban való oktatását, de a sajtóban való szorgalmazását is.²⁷

A sort szintén XXIII. János enciklikája folytatja, pontosabban az 1963-ban kiadott *Pacem in terris* körlevél, ami immár minden jóakarátú emberhez szól, és aminek nagy nemzetközi visszhangja lett, a legnagyobb a XIII. Leó körlevele után. Lényegében az ember alapvető jogait tárgyalja, a gazdaság kifejezéssel körülbelül 30 helyen találkozunk. Az enciklika a következő felépítést követi: bevezetés után az ember jogai és kötelességei kerülnek terítékre, ahol teret kapnak a gazdasági jogok is, majd az egyének és közhatalom viszonya, nemzetközi kapcsolatok és béke, valamint részvétel a közéletben témáiról olvasunk, amelyeket lelkipásztori megfontolások zárnak. A gazdaságot tekintve arról olvasunk, hogy a természetjog alapján az embert megilleti a munkalehetőség, annak szabadon vállalása, valamint az is, hogy olyan megfelelő körülmények között végezze, amelyek nem sértik fizikai, erkölcsi épségét.²⁸ A pápa négy etikai elvet sorol fel, amelyek mentén az államvezetőknek feladatuk helyreállítani a társadalmi rendet: igazság, igazságosság, szeretet, szabadság.²⁹ Kiemeli, hogy az állam vezetői felelősek a polgárok gazdasági és társadalmi vonatkozású fejlődésének biztosításáról egyaránt, mindezt úgy, hogy jogaik és szabadságuk ne sérüljenek.³⁰ Visszautalva a *Mater et Magistra* enciklikának hatására, a pápa bizakodó, hiszen az abban megfogalmazott felkérés a gazdagabb államokhoz a szegényebbeknek való segítségnyújtásra megvalósulni látszik.³¹ Lelkipásztori következtetésként és felhívásként pedig így fogalmaz: „keresztény fényvel felvilágosítva és szeretettől vezetve törekedjenek arra, hogy az intézmények (...) ne akadályozzák az embereket, hanem segítsék őket akár a természet rendjében, akár a természetfeletti rendben”³².

Bár nem pápai enciklika, fontos szót ejteni a II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúciójáról, ami az Egyházat az aktuális világnézetbe helyezi. (1965). A bevezetés és befejezés között két részre oszlik: Egyház és ember hivatása, valamint különösen égető kérdések. Utóbbiban kap egy egész fejezetnyi teret a társadalmi – gazdasági életről való felszólalás. Rögtön az első pontokban azzal a meggyőződéssel találkozunk, hogy a gazdaság – a maga előnyeinek ellenére – képes felerősíteni az egyensúlyhiányokat a családtól kezdve nemzetközi szintig, bár „az emberiség még sohasem volt ennyire bővében javaknak,

²⁷ MM 223.

²⁸ PT 18-19.

²⁹ PT 163.

³⁰ PT 64-66.

³¹ PT 121-123.

³² PT 146.

energialehetőségeknek és gazdasági hatalomnak”³³ – merül fel a paradoxon.³⁴ Ezáltal válik kézenfekvővé az a feladat, hogy az ember a teremtett dolgokon való uralkodáson túl egy emberközpontúbb társadalmi, politikai és gazdasági rendet hozzon létre, amely megőrzi személyes méltóságát.³⁵ Továbbá arról olvasunk, hogy mindazok, akik az emberi közösség szolgálatában vannak – legyen a közgazdasági, kulturális, vagy bármilyen téren –, azok az Egyház szolgálatában is vannak, hiszen az nem független a külső impulzusoktól.³⁶ Az igazságosság jegyében az Isten képmására teremtett emberek közös munkájából felépített gazdaság egésze a személy jólétét, biztonságát és egészségének megőrzését kell, hogy biztosítsa.³⁷ Végül megállapítható, hogy a *Gaudium et spes* kezdetű zsinati rendelkezés kellő figyelmet fordít gazdasági élet erkölcsi dimenziójának. Szemléletében a gazdaságban is folyton a személy méltósága kell, hogy a középpontban legyen a társadalom érdekével együtt, „az ember ugyanis megteremtője, középpontja és célja az egész társadalmi – gazdasági életnek”³⁸ – fogalmazódik meg a dokumentumban. A zsinati rendelkezés a gazdálkodó keresztények feladatáról és felelősségéről ír: „szerezzék meg a szaktudást és az elengedhetetlenül szükséges tapasztalatot, de ügyeljenek evilági tevékenységükben a helyes értékrendre, hűségben Krisztushoz és az ő evangéliumához”³⁹. Ezen kívül felhívja a figyelmüket arra, hogy munkájuk és példájuk által hozzájárulnak a béke és jólét megteremtéséhez, ha ezt Krisztusnak engedelmességgel teszik.⁴⁰

A *Gaudium et spes* után 2 évvel megjelent VI. Pál *Populorum progressio* kezdetű enciklikája a népek fejlődéséről. Szerkezetében két szempontot követ: az ember fejlődése általában és az ember szolidáris fejlődése, majd végül a haladásról, mint békéről való tanácskozással zárul. Ismét az emberközpontúsággal találkozunk, amikor pápa a fejlődés keresztény felfogásáról beszél, ami abban áll, hogy a haladást nem csupán a gazdaságban látja, hanem minden ember növekedésében egyaránt.⁴¹ Ehhez hozzáteszi, hogy csupán a gazdasági javak gyarapodására való összpontosítás megakadályozza az emberség növekedését, az önmagán való túltekintést.⁴² „A gazdaság arra való, hogy az embert szolgálja”⁴³ – állapítja meg VI. Pál, aki elismeri az iparosodás fejlődéshez való jelentős hozzájárulását, de leszögezi, hogy

³³ GS 4.

³⁴ GS 4-8, 63.

³⁵ GS 9.

³⁶ GS 44.

³⁷ GS 66-68.

³⁸ GS 63.

³⁹ GS 72.

⁴⁰ GS 72.

⁴¹ PP 14.

⁴² PP 19.

⁴³ PP 26.

az értelmetlenné válik, ha nem az ember javát szolgálja.⁴⁴ Ide kapcsolhatjuk a műszaki haladás okozta növekvő aránytalanság valóságát nemzetek és néprétegek között, amiről a pápa is beszél, abban bízva, hogy a szolidáris hozzáállás egyre jobban bontakozik majd.⁴⁵ Megfogalmazásában a béke érdekében feladatunk harcolni az igazságtalanság, elnyomás ellen, hiszen így nem csak az anyagi, de az érintett személyek erkölcsi és szellemi növekedését is segítjük.⁴⁶ Megállapítható, hogy a *Populorum progressio* enciklikában az ember szolidáris fejlődése válik a béke alapjául.

1971-ben a *Rerum novarum* megjelenésének nyolcvanadik évfordulója alkalmából VI. Pál egy másik apostoli körlevelet adott ki, immár *Octogesima adveniens* néven, melyben továbbra is a társadalmi igazságosság érdekében szól hozzánk. Struktúrájában négy témakörre épül: aktuális társadalmi problémák, eszmeáramlatok a keresztények körében, keresztények problémákhoz való hozzáállása, cselekvésre való felhívás. VI. Pál itt is folytatja gondolatmenetét a nemzetek közötti egyenlőtlenségekről, amelyek elsősorban abban nyilvánulnak meg, hogy egyes országokban fejlett az iparosodás, más helyeken pedig a termelés csupán a mezőgazdaságban merül ki.⁴⁷ VI. Pál a haladást a gazdasági növekedés korlátjain túl látja, ahol már nem lehet mérleggel mérni a javakat, hanem az erkölcsi tudattal vállalt társadalmi felelősségben és Istennek való önátadásban gyökerezik.⁴⁸ Ha ilyen alapon működik a gazdaság, akkor jele lehet az Isteni gondviselésének és a cserekapcsolatok az együttműködés jegyében az emberi méltóságot emelik magasabb szintre a munka által. Ebben van segítségünkre az Egyház, amely megvilágítja az igazságot és példamutatással vezet rá a helyes magatartásra.⁴⁹ A Rómaiakhoz írt levél ötödik fejezetének ötödik versére utalva a pápa a halál eszkatologikus misztériumára kiterjedő haladásról ír, hiszen a keresztény ember reménységgel eltelve, a kegyelm állapotában munkálkodik, ebben pedig Jézus Krisztus megváltó tette és a Szentlélek közbenjárása vannak segítségére.⁵⁰

Elérkeztünk egy igen meghatározó enciklika tanulmányozásához, ami a II. János Pál pápa által 1981-ben kiadott *Laborem exercens* kezdetű apostoli buzdítás a munkáról. Ez a szociális körlevél azért kiemelkedő, mert elsőként mutatja be a munka teológiai hátterét, így magasabb rangra emeli azt. Az a feltételezés, hogy a technika a gazdaság fejlődésének alapja azt a kérdést merítette fel, hogy ki az ember a munkában. Ezek után született két irányú

⁴⁴ PP 34.

⁴⁵ PP 57, 64.

⁴⁶ PP 76.

⁴⁷ OA 2.

⁴⁸ OA 41.

⁴⁹ OA 46-48.

⁵⁰ OA 41.

megközelítés a munkáról: szubjektív (ember, kiteljesítő tevékenység) és objektív (technika, termék termelése). „Az ember a munka által uralkodik a földön”⁵¹ – írja a pápa visszautalva a Teremtés könyvében álló – ma is aktuális – felszólításra, hozzátéve, hogy ilyen értelemben nem merülhet fel az a probléma, hogy a technika rohamos változása és modernizációja miatt a fejlődés túl lép a teremtés rendjén.⁵² Ha az ember – mint munka alanya – szemszögéből szemléljük a munkát, a helyzet összetettebb. Fontos, hogy a Laborem Exercens-ben olvasunk először a munka etikai dimenziójáról. A pápa arról ír, hogy az említett uralkodás szubjektíven értelmezendő, ami megadja a munka etikai természetét, hiszen egy szabadakaratú rendelkező, öntudatos és döntésképes személy végzi.⁵³ Az enciklika vezérfonalát a munka teremtés misztériumára való építése adja, amely szerint minden gazdasági termelés alapja az ajándékba kapott teremtett világ, ami lehetővé teszi a látható világ erőforrásainak használatát – legyen az termelőeszköz, vagy azok felhasználásának képessége, azzal a kulcsfontosságú megjegyzéssel, hogy – bár a gyakorlatban a tőke és a munka ellentétté váltak – a termelésben mindig az embernek van elsőbbsége a dolgokkal szemben.⁵⁴ Az Egyház válasza erre a materializmus és vadkapitalizmus tétel elvetése, és így az ember alany voltát érvényesíti a gazdasági folyamatban.⁵⁵ Helyesen a tőke eszköz jelleggel bír, a munka pedig személyes jellegű. Az igazságosság mérőeszközét a gazdaságban II. János Pál a munkabérben látja, ami a gazdálkodás sarkpontjaként jelzi a rendszer működésének minőségét. A javak közös használatának etikai elve megkövetel egy olyan munkabért, ami lehetővé teszi a munkás számára a javakhoz való hozzáférést, nem beszélve arról, hogy felelős családja jólétéért is.⁵⁶ Újszerű és fontos téma itt a természet és a környezet védelme, valamint a mezőgazdaságra alapozott kultúra értéke, ami a paraszti munka – mint gazdasági élet alapja – méltóságát adja.⁵⁷ Összességében láttuk, hogy II. János Pál pápa szociális enciklikája jelentős témákban formált véleményt, melynek azóta is visszhangja van. A munka értékeiről eddig nem látott tisztelettel beszél és kiemeli annak személyes jellegét, ami a föld uralmára való felszólításra adott válasz.

A következő dokumentum, amiben megnézzük a gazdaság helyzetét, az a II. János Pál által 1987-ben kiadott *Sollicitudo rei socialis* kezdetű enciklika minden jóakarátú emberhez, a *Populorum progressio* 20. évfordulójának alkalmából. Nagy hatása annak köszönhető, hogy rámutatott a fejlődést gátló bűnös struktúrák jelenvalóságára, amelyekből megtérés és

⁵¹ LE 14.

⁵² LE 14-15.

⁵³ LE 24.

⁵⁴ LE 53-59.

⁵⁵ LE 65

⁵⁶ LE 88-89.

⁵⁷ LE 101-102.

szolidaritás által tudunk szabadulni. A bevezetés után az innovációkat mutatja be, majd az akkori világképet, az ember igazi fejlődésének feltételeit, a problémák teológiai értelmezését, aztán néhány eligazítással és útravalóval zár. Úgy tűnik, az elmúlt évek során a gazdaságilag fejlett és kevésbé fejlett országok közötti különbség élesedett a javak egyenlőtlen elosztása miatt, amihez még hozzájárulnak a kulturális és értékrendi eltérések. A fejlődést a magánvállalkozáshoz való jog biztosításának hiánya is negatívan befolyásolja, ez pedig szintén egy féle szegénység.⁵⁸ A két világháború eseményei után az enciklika pesszimista fejlődéseméletet képvisel, ami nem a gazdasági – társadalmi fejlődésről szól. Világossá vált, az anyagi javakban való bővelkedés önmagában kevés a boldoguláshoz, sőt erkölcsi alap nélkül negatívan hathat az emberre.⁵⁹ Milyennek kell elképzelni ezt a fejlődést? A pápa így fogalmaz: „egy nem csupán gazdasági jellegű fejlődés az ember adottságaihoz és hivatásához igazodik és annak teljes egzisztenciájára irányul, mégpedig belső mértéke szerint”⁶⁰. Ilyen értelemben a fejlődést nem tekinthetjük pusztán profán dimenzióknak az ember életében. A bűn struktúráiról beszélve a pápa a következő megállapítást teszi a mai helyzetről: „olyan az ember helyzete, hogy nehéz megítélni cselekedeteit és mulasztásait, ha az elemzésbe nem vesszünk bele valamilyen módon etikai természetű szempontokat”⁶¹. Ehhez hozzáteszi, hogy „bizonyos döntések mögött – amelyek látszólag csak gazdasági vagy politikai jellegűek – valójában a bálványimádás valódi formái rejlenek: a pénzé, az osztályideológiáké, a technológiáé”⁶². Ebből kiindulva II. János Pál arra hív minden hívő keresztényt – aki érez magában felelősséget kevésbé vallásos felebarátai iránt –, hogy az értékrendszer alakításában munkálkodjon a tényleges fejlődés elérésének érdekében.⁶³ Láttuk, a fejlődést nem csupán gazdasági síkon kell szemlélni, hanem annak szent dimenzióját kell megragadni, gyarapítani.

A *Rerum novarum* 100. évfordulóján (1991) szintén II. János Pál pápa kiadta a *Centesimus annus* című apostoli körlevelét. Ebben – természetesen és elődeihez hasonlóan – beszél a *Rerum novarum* vonásairól, hatásáról, majd rátér az aktuális helyzetre, az 1989. évre, tovább pedig a magántulajdon, javak rendeltetése, szellemi kultúra és az ember, mint Egyház útja témák kerülnek terítékre. Ebben a korban már felbomlott a kommunista világrendszer, így az Egyház társadalmi tanítása új evangelizációként hatott. A pápa rámutat a fogyasztói társadalom hiányosságaira, amelyek elsősorban a szellemi értékek figyelmen kívül hagyásában

⁵⁸ SS 9-15.

⁵⁹ SS 27-28.

⁶⁰ SS 29.

⁶¹ SS 36.

⁶² SS 37.

⁶³ SS 38.

nyilvánul meg.⁶⁴ A 80-as évekkel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a diktatórikus rendszerek összeomlása egyrészt az emberi jogok túlzott megsértéséből, másrészt a gazdasági centralizmus csődjéből adódik, hiszen az ember sokkal több, mint az osztály, ahova tartozik.⁶⁵ A megoldást az emberhez méltóbb életkörülmények előállításában látja, ami segít abban, hogy meghallják Isten szavát és a nekik szánt hivatásra igent mondjanak. Így beszélhetünk nem csak gazdasági, hanem igazi értelemben vett fejlődésről.⁶⁶ A gazdaságról a személy szabadságához való jogáról és a vele való felelősségteljes bánásmód kötelességéről olvasunk, hiszen a termelés meghatározó tényezője ma már nem a föld, nem is a tőke, hanem maga az ember, aki tudományos és gyakorlati szinten járul hozzá a közjóhoz.⁶⁷ A vállalkozásról a következő az Egyház álláspontja: „a cél maga a vállalkozás is mint emberek közössége, mert az emberek különböző módon törekednek alapvető szükségleteik kielégítésére, és az egész társadalom szolgálatára alkotnak ilyen sajátos csoportot”⁶⁸. Ha csak a fejlett gazdasági rendszeren belül vizsgálódunk, hamar rájövünk, hogy ott is vannak problémák, hiszen már nem az a kérdés, hogy elegendő javak állnak-e rendelkezésre, hanem, hogy minőségileg megfelelnek-e az elvárásoknak. Ebben a helyzetben szükségesnek látszik a fogyasztói nevelés, hogy a fogyasztásban a fizikai és szellemi egészség ne szenvedjen kárt, illetve ne az élvezetek hajszolására irányuljon az ember életcélja. És ebben a pontban már döntő szerepe van az etikai-kulturális viszonyoknak, ami meghatározza az egyén magatartását, de a gazdasági szabadsággal való visszaélés is csapda lehet.⁶⁹ Ami az államot illeti, kötelessége gondoskodni a megfelelő törvényekről, jogokról és biztonságról a gazdasági rendszerben⁷⁰. Az Egyház a szegényekhez való segítőkész viszonyulásban látja elsődleges feladatát a társadalmi igazságosságon való munkálkodásban.⁷¹ Végül is II. János Pál arra világított rá, hogy az Egyház társadalmi tanítása az ember szolgálatában kell, hogy álljon.

18 évvel később (2009) XVI. Benedek pápa enciklikája került napvilágra, amely a *Caritas in veritate* címen a szeretetben és igazságban való emberi fejlődés értékét hozza. Tartalmát tekintve, kifejti a *Populorum progressio* jelen üzenetét, majd a testvériség és gazdasági fejlődés kerül boncolgatásra, tovább a népek fejlődéséhez kapcsolódó jogok, kötelességek, majd az emberiség, mint család és fejlődés a technikával témák adják a körlevél

⁶⁴ CA 19.

⁶⁵ CA 23-24.

⁶⁶ CA 29.

⁶⁷ CA 32.

⁶⁸ CA 35.

⁶⁹ CA 36-39.

⁷⁰ CA 48.

⁷¹ CA 57.

struktúráját. Az eddig megvizsgált dokumentumok közül ebben találkozunk legtöbbször a gazdaság kifejezéssel, közel 200 helyen. Elődjeihez csatlakozva, de sokkal erőteljesebben hívja fel a pápa a figyelmet a többközpontú fejlődés igényére, ami több, mint gazdasági és technológiai haladás: „a legfontosabb tőke, amelyet elsősorban kell védeni és értékelni, maga az ember, a személy a maga teljességében”.⁷² Ez úgy valósulhat meg, ha a tudomány a morális értékekkel együtt interdiszciplinárisan fejlődik a szeretetben, hiszen az emberi érték a gazdaságban is gyümölcsöt hoz.⁷³ Például a hitelesség eredményét hozhatja a testvériség szellemében megélt érdek nélküli munka, a kölcsönös igazságosságban.⁷⁴ XVI. Benedek még egy fontos aspektusra hívja fel a figyelmet, mégpedig arra, hogy a piac, pénzügy, gazdaság önmagukba véve nem társadalomellenesek, kivéve, ha énközpontúan és erkölcstelenül műveljük. Kiemeli, hogy a piac etikailag nem semleges, hanem a szolidaritás és kölcsönös bizalom jegyeiben kell, hogy működjön.⁷⁵ A pápa megállapítja, hogy „emberbarát etikára”⁷⁶ van szüksége a gazdasági társadalomnak és itt találkozunk először a gazdaságetika kifejezéssel, azzal kapcsolatban, hogy az az istenképmásításban gyökerezik, ami egyszerre adja az ember méltóságát és az erkölcs és transzcendens dimenzióját is.⁷⁷ Itt is hangsúly kerül a szubszidiaritás elvére, immár szorosan a szolidaritáshoz kapcsolva, a partikularizmus elkerülése végett.⁷⁸ Tomka Miklós megnevezésében a szubszidiaritás „segély az önsegélyre”.⁷⁹ A népek és a technika fejlődésével kapcsolatban azt emeli ki, hogy a modernizáció csupán olyan szakemberek munkájából jöhet létre, „akik kifejezetten megélik lelkiismeretükben a felhívást a közjóra”⁸⁰. Összességében XVI. Benedek enciklikájában a fejlődés új perspektívájával találkozunk, ami nem az anyagi javak növekedésében, hanem a személy és minden ember növekedésében valósul meg. Ehhez a belső hajtóerő a szeretet kell, hogy legyen, aminek az igazság ad értelmet.

Ferenc pápa 2015-ben kiadta a közös otthonunk gondozásáról szóló *Laudato si'* kezdetű enciklikát, amit Assisi Szent Ferenc himnusza (is) ihletett. Ebben nagy hangsúlyt kap a gazdasági fejlődésről való értekezlet is, különös tekintettel annak környezetszennyezési problémáira. Az első fejezetben a világban jelenleg végbemenő negatív változásokról beszél, majd a második fejezetben az evangéliumi hit perspektívájából szemléli mindezt. A harmadik

⁷² CV 25.

⁷³ CV 31-32.

⁷⁴ CV 34-35.

⁷⁵ CV 35-36.

⁷⁶ CV 45.

⁷⁷ CV 45.

⁷⁸ CV 58.

⁷⁹ *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, Szent István Társulat, Budapest 2007, 15.

⁸⁰ CV 71.

rész az ember ökológiai szerepéről szól, a negyedik a önmagában környezettanról, az ötödik pedig útmutatást kínál a párbeszéd lényegére építve. Az utolsó fejezet az ökológiai szellemben való nevelést öleli fel, amit földünkért mondott ima zár. Ezekből emelünk ki néhány gondolatot a következő sorokban.

A Szentatya elsősorban a természet egészségének megsértését a mezőgazdaságban használt vegyszerekben látja, ami lassan, ellenkező hatást kiváltva nem tud megfelelő termést biztosítani, szóval egy ördögi kör alakul ki a folyamatban.⁸¹ A munkával kapcsolatban szemlélete hasonló II. János pápához, hiszen kiemeli, hogy teremtésünk óta munkára kaptunk meghívást, amit értékelnünk és védenünk kell.⁸² A foglalkoztatás fennmaradásának ügyében Ferenc pápa a gazdasági rendszer kibontakoztatását szorgalmazza: „elengedhetetlen olyan gazdaság előmozdítása, amely kedvez a termelői sokféleségnek és a vállalkozói kreativitásnak”.⁸³ Az emberi teljességre való törekvés érdekében a politika és gazdaság közötti párbeszédet ajánlja, azzal a megállapítással, hogy a két terület a szegénység és környezetszennyezés kérdéseinek érdemes különös figyelmet szenteljen, közös erővel dolgozni azok elhárításában egymás vádolása helyett.⁸⁴ Azt mondja, a gazdasági szabadság fényében időnként szükségesnek látszik szándékosan előnyben részesíteni a kisvállalkozókat, akiket a fejlettebb vállalkozások elnyomhatnak. A Szentatya véleményében a gazdasági hatalmak a profitszerzés célján túl nem szentelnek figyelmet az emberi méltóságnak és környezetben történő változásoknak.⁸⁵ II. János Pálhoz hasonlóan értéket tulajdonít a munkának, sőt a vállalkozói munkának, mondván, hogy az „nemes hivatás, amelynek célja, hogy gazdagságot hozzon létre és jobbá tegye a világot mindenki számára”.⁸⁶ Összegezve, Ferenc pápa továbbviszi elődei szemléletét a munka felértékelésében az emberi méltóság megőrzésének nyomán. Gondolatait az evangélium szelleme hatja át, buzdításai tele vannak hittel, szeretettel.

Végül rátérnénk Ferenc Pápa legújabb (2021) kiadott enciklikájára, ami az Assisi Szent Ferenc által inspirált *Fratelli tutti* (Mindnyájan testvérek) néven a testvériségről és társadalmi barátságról szól. A Szentatya az első részben zárt világunk árnyait mutatja be, majd az ellentétes nyitott világ lehetőségeit hozza, amit az egyetemesen nyitott szív eszménye koronáz meg. Továbbá a Szentatya a politika értékeiről beszél, majd a párbeszédre és

⁸¹ LS 20-25.

⁸² LS 124-128.

⁸³ LS 129.

⁸⁴ LS 198.

⁸⁵ LS 56.

⁸⁶ LS 129.

barátságon túl az új találkozás lehetőségeiről beszél a világvallások közötti testvériséggel zárva. Konkrétan a gazdasági ügyeket nem sok pontban érinti, viszont az enciklika egészét olyan szellemiség hatja át, amiből egyetemes – így hát közgazdasági is – irányelveket tudunk levezetni. Már az első pontokban a gazdasági szektor árnyairól beszél, ami a világ felé nyitásban csak az üzletet tartja szem előtt, azzal a céllal, hogy a befektetések nemzetközi szinten folyékonyan történjenek, de ezzel a testvériség korán sem valósul meg.⁸⁷ Történelmi csapásként látja a kialakult fogyasztói életmódot, amivel kapcsolatban az agresszió veszélyét látja.⁸⁸ Visszaulva az előző enciklikájára megerősíti az aktív gazdaságpolitikában való termelői sokféleség támogatását, amihez hozzáteszi a szolidaritás és bizalom elengedhetetlen összetevőit egy jól működő gazdasági rendszer felépítéséhez. Kiemeli, hogy a pandémia okozta válság is bebizonyította, hogy a szabad piac önmagában kevés, ha az nem az emberi méltóságra épít.⁸⁹ A pápa továbbá arról beszél, hogy a 2007-2008-as pénzügyi válság nyomán látszólag előmozdult a gazdaságban való erkölcsi szellem vágya, valójában a hatalmasok individualizációja erősödött meg, akik az igazságosság ellen cselekszenek a javak önző módon való elsajátításával.⁹⁰ Olyan ideális gazdasági életről beszél, ami integrálva van a társadalomban, és a politika is támogatja a közjó elérésének útján.⁹¹ Ferenc pápa ezúttal is számos buzdítást fogalmaz meg a testvériség jegyében élt emberi léttel kapcsolatban, amelyek közül – talán dolgozatunk témájához – a legfontosabb a gazdaságban való önzetlen célok melletti kitartásra való bátorítás: „ha mások hatalmai játszmáik érdekében továbbra is a politikán és gazdaságon törnek a fejüket. Mi tápláljuk a jót, és álljunk a jó szolgálatába!”⁹² Ugyanakkor kiemeli a szeretet központi helyét egy egészséges társadalomban, ami az igazságosságban gyökerezik, és semmiképpen sem maradhat meg elméleti szinten.⁹³

Szumma-szummárum, láttuk, hogy a Katolikus Egyházban az elmúlt évtizedekben számos pápai enciklika született a szociális kérdések tekintetében. Ezekben nagy szerepet kap a munkáról való megnyilatkozás, így a gazdasági kérdésekben is megfogalmazódik az Egyház álláspontja. A 20. században az a felismerés kapott hangsúlyt, hogy a munka a gazdaság és társadalom összefüggésében nyer új értelmet, ám mindig az emberi méltóság fennállása a mérvadó. A körlevelekben mindig történik visszautalás az első, Rerum novarum kezdetű enciklikára, és a természet törvényre épülő teológiai alapelvek, köteleességek, jogok és

⁸⁷ FT 12.

⁸⁸ FT 36.

⁸⁹ FT 168.

⁹⁰ FT 170-171.

⁹¹ FT 179.

⁹² FT 77.

⁹³ FT 183-185.

szempontok lettek megfogalmazva, amelyek ma is irányt mutatnak a társadalmi szintű kérdésekben minden jóakarató keresztény számára. Végig járva az említett pápai körleveleket, láttuk, amit Paskai is előrevetített, hogy „a keresztény társadalmi tanítás nem megmerevedett tanrendszer, hanem együtt halad az élettel.”⁹⁴ Mindazonáltal, hogy folyton megújul, és új utakat keres a társadalom fejlődésében, nem hagyja feledésbe merülni a 2000 éves erkölcsi alapokat. A cél a keresztények aktív szerepvállalása a közéletben, ami segíteni tudja a szemlélet helyes irányba való terelését, a társadalmi problémák orvoslását.

II. A gazdaságetika értékei

Az előző fejezetben láttuk, hogy milyen kihívásokkal állunk szemben évtizedek óta a gazdaságban, illetve mi az Egyház társadalmi tanítása ezzel kapcsolatban. A következőkben megnézzük, milyen értékekkel bír a társadalmi-gazdasági élet és annak erkölcsi megalapozása egyes közgazdászok és teológusok véleményében, hogy az egyházi alapelvek tudománnyal való harmóniáját próbáljuk szemléltetni.

Paskai László azzal érvel, hogy az ember erkölcsi lény, a társadalom pedig az emberért van, így elképzelhetetlen egy olyan egészséges társadalom, ami nem erkölcsi alapelvekre épít.⁹⁵ A *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció Isten terve megvalósulásának egyik feltételeként tekint az erkölcsi rendre, mint minden tevékenység foglalatára: „a gazdasági tevékenységet saját módszerei és törvényei szerint, de az erkölcsi rend kereteinek tiszteletben tartásával kell gyakorolni, hogy beteljesedjék Istennek az emberre vonatkozó terve.”⁹⁶ Ide kapcsolódik Baritz teóriája is, ami az emberközpontúság gazdaságban való megvalósulása mellett szól, ami gyümölcsöző alapot ad az erényetikai habitus tartós kialakításához oda-vissza hatással:

„A gazdasági, politikai, társadalmi rend alapja az emberi értékrend, és egy erényetikai emberi értékrend létrehozza az emberközpontú, gazdasági, politikai, társadalmi rendet. Ugyanakkor egy emberközpontú rendszer hatással van az emberi értékrendre, mert ösztönözi az egyént, hogy erényetikai legyen”.⁹⁷

Szintén Baritz emeli ki, hogy az erényetika emberképe az erkölcsi alapokra épül, és mindazonáltal, hogy önérdeke van, a másik ember javát is ugyanúgy szeretné előmozdítani, kompenzáció nélkül. Továbbá szerinte fontos jellemző az az elv, mely szerint az ember és struktúra között előbbi élvez elsőbbséget, hiszen szabadakarattal rendelkezik, nem melleleg ő

⁹⁴ *Az Egyház Társadalmi Tanítása*, 8.

⁹⁵ *Az Egyház Társadalmi Tanítása*, 8.

⁹⁶ GS 64.

⁹⁷ BARITZ: *A keresztény etika*, 108.

maga teremti meg a rendszert.⁹⁸ Kocziszky meglátásában az egyén erkölcsrendje hatással van magatartására és a társadalom értékrendjére is, utóbbi befolyása természetesen visszahat. „Nincs semleges értékrend”⁹⁹ – írja Kocziszky. Ezzel arra utal, hogy az értékrend az emberek gondolkodásának szüleménye, aminek mindig van tárgya – ilyen például a közgazdaságtan.¹⁰⁰

Néhány elméleti megállapítás után körvonalazódik a gazdasági etika jelentősége, hiszen az Isten tervét segít megvalósítani a társadalom erényetikai magatartásának kialakulásában. A következőkben megnézzük, hogy a Szentírásban milyen gazdasági elveket találunk, illetve, az etika milyen mértékben tud a bibliai forrásokra épülni. Ezután tisztázunk néhány kulcsfogalmat és megnézzük, hogy végülis milyen kapcsolatban áll a gazdaság az etikával. A fejezet harmadik részében pedig az Egyház társadalmi tanításának lényeges elemeit tanulmányozzuk, azzal a szándékkal, hogy a gazdaságetika pozitívumait kiemeljük, elméletben közelebb kerüljünk hozzá.

2.1. *A gazdaságetika, mint erényetika bibliai alapjai*

A keresztény értelemben vett gazdasági etika tárgyalásában elengedhetetlen a bibliai alapok feltérképezése – a teljesség igénye nélkül –, hiszen a gyökerekig visszanyúlva alakíthatunk ki egy átfogó képet az Egyház tanításáról. Szerencsére a Biblia könyvei számos gazdaságetikai vonatkozású történetet és tanítást tartalmaznak, ószövetségi és újszövetségi részben egyaránt. A Szentírásban az erkölcsösség javarészt a testi dolgokban merül fel, de a gazdaságot illető állásfoglalás levezethető számos fejezetből, ami nem tartalmazza a konkrét megnevezést. Látni fogjuk, hogy a két bibliai rész között eltérések lehetnek bizonyos témákat illetően. Például az ószövetségi Izraelben az aratás fontos eseménynek számított, törvényes kereteken belül, hiszen a mezőgazdaságra épült egész gazdasági élete. Erről olvasunk a Leviták könyvében: Lev 23, 10, Lev 23, 22. Ezzel szemben az aratásról az evangéliumokban más értelmezésben találkozunk, például Isten ítéletének szemléltetéseként: Mt 3, 12, Lk 3, 17, vagy amikor szimbolikusan a kiválasztottak egybegyűjtését jelöli: Mt 13, 39.¹⁰¹

Paskai László – bíboros, prímás, esztergomi érsek arra hívja fel a figyelmet, hogy a Bibliában nem találunk specifikus részeket a társadalmi életet tekintve, és nem is nyújt egzakt

⁹⁸ BARITZ: *A keresztény etika*, 107-108.

⁹⁹ KOCZISZKY György: *Etikus közgazdasági gondolkodás: mikor lesz az utópiából valóság?* in Kocziszky György (szerk.): *Etikus közgazdaságtan*, Magyar Nemzeti Bank, Budapest 2019, 24.

¹⁰⁰ KOCZISZKY: *Etikus közgazdasági gondolkodás*, 23-32.

¹⁰¹ *Bibliai nevek és fogalmak lexikona*, Primo Evangéliumi Kiadó, Budapest 1988, in.

<https://www.arcanum.com/ro/online-kiadvanyok/Lexikonok-bibliai-nevek-es-fogalmak-lexikona-C7907/>, 2022.05.30.

világnézetet, gazdasági rendszert, hanem a Szentírás egésze tartalmaz olyan természettörvényből levezetett morális alapelveket, „amelyekre az egészséges társadalom épülhet”¹⁰². Annak feltérképezésében, hogy milyen gazdaságetikai elvekre lelünk a Szentírásban számos kutató munkája is a segítségünkre van. Holló is kifejti, hogy „a keresztény hit a Szentírásból nyeri azokat a mértékadó bizonyosságokat, amelyek az egész keresztény életgyakorlat számára döntő fontosságúak és ezért mind az individuáletikai, mind pedig a társadalometikai szemléletmód irányát meghatározzák”¹⁰³. Ehhez hozzáteszi, hogy bár a szentírási etikai irányelvek tőlünk kívülálló korban és területen fogalmazódtak meg, a társadalomhoz való viszonyulás univerzális módját foglalják össze.¹⁰⁴

Amint azt már a pápai enciklikákból megállapítottuk, a keresztény értelemben vett gazdaságetika egyik fő elveként említjük a személyes felelősségvállalást a teremtéstörténet és a szolidaritás jegyében.¹⁰⁵ Zsengellér József – egyetemi tanár – is arra a következtetésre jut, hogy a bibliai felelősségvállalás önmagunkért, egymásért és a teremtett világért alapja a gazdasági etikának.¹⁰⁶ Ez pedig a szeretet dimenziójában tud megvalósulni. A továbbiakban világossá válik majd, hogy a keresztény teológia szerinti morális magatartás a Főparancsra vezethető vissza, ami a legfőbb norma.¹⁰⁷ Holló így fogalmaz a szeretet parancsával kapcsolatosan: „Nincs tehát istenszeretet a felebarát szeretete nélkül. A felebarát szeretetéhez azonban elválaszthatatlanul hozzátartozik a felebarát életét meghatározó viszonyokkal való törődés is.”¹⁰⁸ Ezzel szemben látni fogjuk a téma negatív fényben való megvilágítását is, hiszen általában a bibliai történetek végkövetkeztetése a gazdasági kérdésekben az, hogy a gazdaság erkölcsileg gyöngye lábakon áll, képes nem kívánatos emberi tulajdonságokat teremteni. Ilyen például az arrogancia, ahogyan a Timoteusnak írt első levélben olvassuk:

„Az evilág gazdagjait figyelmeztessd, hogy ne legyenek gőgösek, és reményüket ne bizonytalan vagyonba vessék, hanem az Istenbe, aki bőven megad nekünk mindent megélhetésünkhöz. Tegyenek jót, gazdagodjanak jótettekben, szívesen és együttérzéssel adakozzanak. Így biztos alapot gyűjthetnek a jövőre, és elnyerik az igazi életet” (1Tim 6, 17–19).

¹⁰² *Az Egyház Társadalmi Tanítása*, 7–8.

¹⁰³ HOLLÓ: *A katolikus egyház társadalmi tanítása*, 201.

¹⁰⁴ HOLLÓ: *A katolikus egyház társadalmi tanítása*, 201.

¹⁰⁵ ZSENGELLÉR József: *A gazdaságetika keresztény (bibliai) alapjai*, Polgári Szemle 11 (2015/4–6) 21.

¹⁰⁶ ZSENGELLÉR: *A gazdaságetika*, 21.

¹⁰⁷ ZSENGELLÉR: *A gazdaságetika*, 25.

¹⁰⁸ HOLLÓ: *A katolikus egyház társadalmi tanítása*, 197.

Fontos itt még megjegyezni, hogy a Bibliából ismert kinyilatkoztatással együtt az Egyház társadalmi tanítása a természetjogot is egyenrangú alapként ismeri el.¹⁰⁹

2.1.1. Gazdaság az Ószövetségben

Az Ószövetség könyveit olvasva elutasító magatartást vélünk felfedezni a gazdasággal kapcsolatban. Úgy tűnik, az ószövetség embere azért ítéli el a gazdálkodást, mert általában a szegénység megerősítését szolgálja. Ezzel szemben látni fogjuk, hogy az Újszövetségben a korai egyházak árnyaltabban szemlélték a témát. A szentírási alapok értelmezésében Scott Bothic Rae – amerikai ószövetségi tudós, teológus és professzor – kutatásaiból sokat merítünk majd.

Az említett bibliai felelősségvállalásra a teremtéstörténet alapján Istentől kapunk meghívást, aki már az Ószövetség elején a föld művelésére és megőrzésére szólít fel (Ter 2, 15). Innen vezetjük le hivatásunk alapjait, de az ökológiai kötelességünket is, hiszen, ha gazdaság fejlődése előreláthatóan földünk ásványi kincseinek felélését vonja maga után, akkor etikai szemszögből megbukott. Erről olvasunk Zsengellér művében is: „hiába leszünk versenyképesek, ha nem tudunk már élni”¹¹⁰. Továbbá a szolidáris felelősségvállalásról a mózesi törvényekben olvasunk (Kiv 22, 24; Lev 25, 8–22; Lev 25, 35–37). Itt azt látjuk, hogy a közösségeken belüli összetartás és önzetlenség több tekintetben is megnyilvánult. Például az elzálogosított földek visszakerültek tulajdonosaikhoz, így azok aktívan visszatérhettek a gazdaságba. Ez egy gyönyörű példa arra, hogyan tud a teológiai szemlélet összhangba kerülni a társadalmi, gazdasági alapállással.¹¹¹ Ehhez kapcsolódó példákat találunk az Újszövetségben is, de ez a következő alfejezet témája.

Bár a Teremtés könyvében a fáradtságos munka a bűnbeesés fájdalmas következményeként jelenik meg (Ter 3, 17-19), Scott az Ószövetségre alapozva leszögezi, hogy a munka – mint gazdaság alapja – nem valamiféle büntetés, sőt önmagában értékes, hiszen kezdettől fogva, még a bűnbeesés előtt lett elrendelve Isten által, hogy az emberek produktívan töltsék idejüket: „Az Úristen vette az embert és Éden kertjébe helyezte, hogy művelje és őrizze” (Ter 2, 15). A munka természetesen nem csak az idő kitöltéséért célozza meg, hanem általa Isten nekünk szánt földi küldetését teljesítjük be. Mi több, az Ószövetségből arról is tudomásunk van, hogy a munka Isten második eljövetele után is része lesz a világnak: „Ő tart majd ítéletet a

¹⁰⁹ Vö. XII. Piusz, *Radiomessaggio per il 50. anniversario della „Rerum novarum”*, 5. In: AAS 33 (1941) 196-197.

¹¹⁰ ZSENGELLÉR: *A gazdaságetika*, 23.

¹¹¹ ZSENGELLÉR: *A gazdaságetika*, 23.

nemzetek között, és igazságot szolgáltat számtalan népnek. Ők meg ekevassá kovácsolják kardjukat, és lándzsájukat szőlőmetsző késsé. Nemzet nem emel kardot nemzet ellen, és nem tanul többé hadviselést” (Iz 2, 4). A szerző véleménye szerint minden ember saját hivatása gyakorlásával Isten munkájába csatlakozik be, hiszen minden munka valamiféle kapcsolatban áll a többivel, így valósul meg a teremtett világ feletti uralom. Ám valójában a foglalkozás önmagában érték abból kifolyólag, hogy minden ember annak az Istennek a képmására van teremtve, aki lényének része a munka a világ megalkotásában, fenntartásában (Ter 1–2).¹¹² Ebből kifolyólag téves lenne úgy tekinteni rá, mint valamiféle teherre, nehézségre, hiszen Isten mindent a mi javunkra rendelt el az ő határtalan szeretetének jeléül. Ebben a vonatkozásban nyer igazi értelmet a prédikatori szemlélet: „nem tehet jobbat az ember, mint hogy örüljön és élvezze az életét. Mert hiszen az is Isten ajándéka, hogy az ember eszik, iszik és kedvét leli a munkájában. Rájöttem: amit Isten tesz, az minden időre szól.” (Préd 3, 12–14). Ugyancsak a Prédikátor könyvében, egy következő fejezetben találkozunk ezzel a gondolattal: „ha Isten bárkinek vagyont és kincset ad, és megengedi, hogy kivegye a részét belőle, élvezze és gyönyörűségét találja fáradsága gyümölcsében, ez Isten ajándéka. Nem gondol ugyanis az ilyen sokat élete napjaival, mert Isten a szívét a gyönyörökkel tölti el” (Préd 5, 18-20).

Mindent összevetve láttuk, hogy az Ószövetségben meghívást és küldetést kapunk a Föld művelésére és megőrzésére, ami voltaképp szolidáris felelősségvállalás is. Továbbá azt a következtetést tudjuk levonni, hogy a munka örök, érték és ajándék, amely szerint feladatunk élni földi, keresztény életünket. Ebben a szemléletben tudjuk teljesíteni Istentől kapott küldetésünket, hogy az ő munkájába örömmel legyünk társak, és ne teherként vélekedjünk arról.

2.1.2. Gazdaság az Újszövetségben

A Biblia alapvetően megbecsüli a munkát. Erről tanúskodnak az újszövetségi iratok is (Zsolt 128, 2; 1Tesz 4, 11; Péld 21, 25). Ezek a fejezetek elméletben valamivel közelebb állnak hozzánk, kézzelfoghatóbbak. Az Ószövetséghez képest itt összetettebben olvasunk a gazdaságról és gazdagságról.

Nem véletlen az sem, hogy az első gyülekezet nagyrészt szegényekből állt, pontosabban olyan hívekből, akik lemondtak vagyonukról a nélkülözők javára és mindenben osztozkodtak. Számukra Isten dicsőítése volt a legnagyobb kincs (Csel 2, 43–47). Ahogyan Scott is megállapítja: „Valamennyi tulajdonnal Isten rendelkezik, mi pedig gondnokai, vagy sáfárai

¹¹² SCOTT, B. Rae: *Erkölcsei döntések. Bevezetés az etikába*, Harmat, Budapest 2015, 364-366.

vagyunk Isten tulajdonának”.¹¹³ A sáfárság gondolatával az Újszövetségben a következő helyeken találkozunk: 1Kor 9, 17 (megbízott hivatalnok); Ef 3, 1 (fogoly) és Kol 1, 25 (szolga). Ez nem más, mint egy megbízatás végrehajtása, a ránk bízott értékről való gondoskodás.¹¹⁴ A Lukács és Máté féle evangéliumokban a sáfár kifejezés helyett az *intéző* illetve *szolga* szerepel. Előbbi a hűtlen, utóbbi a hűséges sáfárról ír:

„Aztán a tanítványokhoz fordult: „Egy gazdag embernek volt egy intézője. Bevádolták nála, hogy eltékozolja vagyonát. Magához hívatta, és így szólt hozzá: Mit hallok felőled? Adj számot vagyonomról, mert nem maradhatsz tovább intéző. Az intéző így gondolkodott magában: Mitévő legyek? Uram elveszi tőlem az intézőséget. Kapálni nem bírok, koldulni szégyellek. Tudom már, mit teszek, hogy befogadjanak az emberek házukba, amikor elcsap az intézőségből. Egyenként magához hívatta urának minden adósát. Megkérdezte az elsőt: Mennyivel tartozol uramnak? Száz korsó olajjal – felelte. Erre azt mondta neki: Fogd adósleveledet, ülj le hamar, és írd ötvenet. Aztán megkérdezett egy másikat: Te mennyivel tartozol? Száz véka búzával – hangzott a válasz. Fogd adósleveledet – mondta neki –, és írd nyolcvanot. Az úr dicsérte a mihaszna intézőt, hogy okosan járt el. – Igen, a világ fiai a maguk módján okosabbak a világosság fiainál.” (Lk 16, 1–8).

Meglepőnek tűnhet az Atya felelete az intéző turpisságára, de valószínűleg arról van szó, hogy annak majd – amikor megtér – saját lelkiismeretével kell elszámolnia, ami súlyosabb, mint a földi javakkal való játszadozás. Így az emberek körében nem lett áldozata, sőt segített rajtuk, ami pedig Istent illeti, mindenhatósága előtt ez kicsiny elbotlás. A nyolcadik versben pedig ott rejlik a lényeg, a krisztusi megkülönböztetés a világ és világosság fiai között.

„Ki a hű és okos szolga, akit ura háza népe fölé rendelt, hogy idejében enni adjon nekik? Boldog az a szolga, ha ura hazatérve ilyen munkában találja! Bizony mondom nektek, egész vagyona fölé rendeli. De ha a szolga hitvány, s magában azt gondolja, hogy »Késik a gazdám« – ezért ütöni-verní kezdi a többi szolgát, és együtt eszik-iszik a részegekkel; ura egy olyan napon jön meg, amikor nem várja, és olyan órában, amikor nem is sejtí. Kettévágatja és a képmutatók sorsára juttatja. Ott sírás és fogcsikorgatás lesz.” (Mt 24, 45–51).

Ebben a szakaszban arról az elkötelezettségről olvasunk, amelyre Jézus Krisztus az Atyával való kapcsolatával tanít, és amit nem csak a gazdálkodóktól vár el, hanem minden munkástól, sőt minden őt követő embertől. Voltaképpen, az ember életében a szolgálat állandó, lényének meghatározó alkotóeleme.

Visszatérve Scott kutatásaira, megállapításában a Szentírásban előforduló számos gazdaságot érintő fejezetet nehéz összeegyeztetni napjaink valóságával, hiszen a társadalmi –

¹¹³ SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 364.

¹¹⁴ *Bibliai nevek és fogalmak lexikona*, 2022.06.11.

gazdasági kultúra folyamatos változásokon megy keresztül. Az ókorban sok bonyodalom született a gazdagság felhalmozásának kérdéséből, amikor a központi termelőképes tulajdon az ingatlan volt és az erőforrások készlete szinte állandó volt, így egy személy csak felebarátja kárára tudott nagyobb vagyonra szert tenni (lopás, adószedés stb.).¹¹⁵ A Bibliában nem véletlenül olvasunk olyan gyakran a szegények kihasználása elleni intelmekről, melyeknek érvénye mai napig fennáll.¹¹⁶ Az ókorban jellemző volt még az irigység, ugyanis, amint említettük, igen bonyolult volt törvényesen meggazdagodni. Napjaink gazdagsága ennél jóval összetettebb. Ma már nem csupán átruházásról, hanem létrehozásról is beszélünk és már nem általánosítható az a mechanizmus, mely szerint egy személy meggazdagodása egy másik személy megszegényedését vonja maga után, hiszen gyakran a fordítottja történik, egy vagyon létrejötte a nélkülözők életszínvonalát növelheti.¹¹⁷ Scott néhány újszövetségi bibliai részt állít párhuzamba, melyekkel a vagyonhoz való pro- és kontra érveket szemlélteti.

- „Ekkor tanítványaira emelte tekintetét és megszólalt: »Boldogok vagytok, ti szegények, mert tiétek az Isten országa.» (Lk 6, 20)
- „Könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni az Isten országába.» (Lk 18, 25)
- „A tétlenkedő kéz szegénységet teremt, a szorgalmasok keze gazdagságot szerez. Nyáron gyűjteni bölcs emberre vall, aratáskor aludni szégyen az emberre.» (Péld 10, 4–5)
 - A vallásosság, ha megalégedés társul hozzá, valóban nyereség. Hiszen semmit sem hoztunk erre a világra, s nem is vihetünk el semmit. Ha van ennivalónk és ruhánk, elégedjünk meg vele. Akik meg akarnak gazdagodni, kísértésbe esnek, sok esztelen és káros kívánság kelepccéjébe, amelyek romlásba és kárhozatba döntenek az embert. Minden baj gyökere ugyanis a pénz utáni sóvárgás. Így néhányan, akik törnek magukat utána, már elpártoltak a hittől, és sok bajba keveredtek. Te azonban, Isten embere, menekülj ezektől! Törekedjél inkább igazságos lelkületre, életszentségre, hitre, szeretetre, türelemre és szelídségre. Vív meg a hit jó harcát, szerezd meg az örök életet, hiszen erre kaptál hivatást, s erre tetted le számos tanú előtt az igaz hitvallást. Felszólítalak az Isten nevében, aki mindenedet éltet, és Krisztus Jézus nevében, aki Poncius Pilátus előtt tanúságot tett az igazság mellett, teljesítsd megbízatásodat büntetlenül és feddhetetlenül Urunk, Jézus Krisztus eljöveteleig. Ezt a kellő időben megmutatja a boldog és egyedüli uralkodó, a Királyok Királya és Urak Ura, aki egyedül halhatatlan,

¹¹⁵ A szerző egy szuggesztív példát hoz. Tekintsünk a gazdagságra, a vagyonra úgy mint egy nagy tortára, amelyikből mindenki egyformán eszik. Amint valaki mohóbb, mint a többiek és magának nagyobb szeletet vág, automatikusan legalább egyik embertársának kevesebb jut.

¹¹⁶ SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 360–361.

¹¹⁷ SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 362.

aki megközelíthetetlen fényességben lakik, akit senki nem látott, s nem is láthat; övé a dicsőség és az örök hatalom! Ámen. Az evilág gazdagjait figyelmeztessd, hogy ne legyenek gőgösök, és reményüket ne bizonytalan vagyonba vessék, hanem az Istenbe, aki bőven megad nekünk mindent megélhetésünkhöz. Tegyenek jót, gazdagodjanak jótettekben, szívesen és együttérzéssel adakozzanak. Így biztos alapot gyűjthetnek a jövőre, és elnyerik az igazi életet. (1Tim 6, 6–19)

Azt látjuk, ezekben a bibliai idézetekben, hogy Jézus Krisztus tanításának középpontjában a szegények támogatása áll és itt nem a gazdagok ellen szól, hanem szemléletében a gazdagság ugyan nem vétkes, de az arra való törekvés már igen, hiszen aki a pénz hatalmába kerül, az nem tudja kellőképpen Istent szolgálni. A gazdasági hatalom veszélyeiről a II. Vatikáni zsinati lelkipásztori konstitúciójában is olvasunk, ahol azzal a nézettel találkozunk, hogy – bár szabadon választhat bármilyen szakmát – a keresztény ember mindig tiszteletben kell, hogy tartsa az erkölcsi rendet és a közjó érdekét.¹¹⁸ Ezzel a szemlélettel találkozunk Máté önmegtagadásról szóló evangéliumi szakaszában is: „Mi haszna van az embernek, ha az egész világot megszerzi is, de lelke kárát vallja? Mit is adhatna az ember cserébe a lelkéért?” (Mt 16, 26).

Míg Lukács evangéliumában a gazdagságról fenyegető hangnemben olvasunk, a Példabeszédek könyveiben biztató gondolatokkal találkozunk, melyek azt sugallják, hogy a az is Istentől való. Az első Timoteusnak írt levél pedig jól összefoglalja a két ellentét lényegét, az elégedettségérzetet. Isten arra hív, hogy mértékkel küzdjünk a földi javakért, bízva az Ő kegyelmében, hogy mindent biztosít, amire szükségünk van. A 17. versben felismerhetünk egy kulcsfontosságú tény, pontosabban, hogy a Biblia különbséget tesz a vagyon birtoklása és a vagyon szeretete között, azzal a meggyőződéssel, hogy a meggazdagodás vágya a lelki életünket teheti szegényebbé.

Az előző alfejezetben tárgyalt szolidáris felelősségvállalás a krisztusi tanításban is szerepet kap a gyülekezeti közösségekben a Főparancsra való felszólítás nyomán. Máté evangéliumában olvasunk egy köreinkben – legalább elméletben – elterjedt feladatról. Az úgynevezett aranyszabály így szól: „Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is tegyétek velük! Ez a törvény és a próféták.” (Mt 7, 12). Ehhez a felszólításhoz kapcsolható Zsengellér egyik erősen elgondolkodtató, költői kérdése: „vajon itt tartana-e a gazdaság, ha a hibás, rossz, tékozló, a szándékosan sikkasztó társaságok felelősségre vonhatók lennének?”¹¹⁹. Mindannyian elgondolkodhatunk rajta, de megválaszolni nincs kapacitásunk.

¹¹⁸ GS 59.

¹¹⁹ ZSENGELLÉR: *A gazdaságetika*, 24.

Pál apostol egyszerűen és érthetően fogalmaz: „aki nem akar dolgozni, ne is egyék” (2Tessz 3,10b). Itt a személyes felelősségvállalásról van szó, ami nem más, mint az egyes kötelességek teljesítése egyéni szinten, hiszen minden önálló magatartásforma kihat a közösségre is. Ahogyan Zsengellér is megállapítja, ide tartozik a munkaképes személyek azon feladata, hogy önmagukról és családjukról gondoskodjanak.¹²⁰

Összességében láttuk, hogy az Újszövetségben hangsúlyt kap a szegénység kérdése és a nélkülözőkkel való jótétemény és velük vállalt sorsközösség. Mindannyian Isten szolgálói vagyunk, a tőle kapott értékeket feladatunk hűségesen megőrizni és mértékletességgel bánni velük, hiszen minden az Ő tulajdona, de mindent megkapunk a megélhetésünkhöz. Az Újszövetség arra hív, hogy becsületesen és felelősségteljesen dolgozzunk meg javainkért, de ne engedjük, hogy az anyag, a pénz a hatalmába kerítsen lelki szegénységünk kockázatával.

Végző soron, a Bibliában számos helyen találkozunk a gazdasági munkában irányadó fejezetekkel, melyekből különböző teológiai elveket tudunk megfogalmazni. Lényeges a felelősségvállalás egymásért és a teremtett világért a föld uralmáról szóló, valamint a Főparancs szellemében. Lényeges a munkára értéként és küldetesként tekinteni, örömmel csatlakozni az Atya teremtésébe, hiszen ő biztosít számunkra mindent feltételt a jólétünkhöz, így csak az a dolgunk, hogy Krisztus példájára cselekedjünk azokkal. Az is világossá vált, hogy az ókori világ helyzete jelentősen eltér napjaink valóságától, így – bár a célok hasonlóak – a stratégia válhat kifogásolhatóvá. Ebben az értelemben Scott tizenegy darab keresztény, gazdasági életet vezérelő elvet hoz, szentírási alapok kíséretében.¹²¹

1. Abból kifolyólag, hogy Isten teremtette, a világ alapvetően jó, mindazonáltal, hogy a bűn beszennyezte (Ter 1, 31).
2. A magántulajdon tényének ellenére a világ minden egyes termelő erőforrása Isten tulajdonában van (Lev 25, 23).
3. Az ember az említett erőforrások őre, és felelősségteljesen, eredményesen kell kezelje azokat Ádám és Éva példája alapján (Ter 2, 15).
4. Az Isten iránti tisztelet egyik kifejezőmódja a lelkiismeretes létrehozott tulajdon. Ahogyan a szerző írja: „A technológiai fejlődés és az innovatív tevékenység összhangban van Istennek a teremtett világ feletti uralma kreatív kiterjesztésével.”¹²²
5. Bár szabadakaratúval rendelkezik, az ember Isten akaratából a közösségben válik többé, mint egy csupán vágyai kielégítését hajtató gazdasági szereplő. Zeller az ember szabad

¹²⁰ ZSENGELLÉR: *A gazdaságetika*, 24.

¹²¹ SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 366-369.

¹²² SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 367.

döntését képességként szemléli: „a különböző életvitelekre való szabadság a működési módok kombinációinak halmazai közötti választás lehetőségében fejeződik ki, ezt nevezhetjük az egyén „képességének”¹²³.

6. Bár a bűn megsebezte, a munka önmagába véve jó.
7. A munkabíró ember felelős önmaga- és családja jólétéről gondoskodni (2Tessz 3, 9-12; 1Tim 5, 7-8).
8. Az önmaguk ellátására nem képes emberekről a közösségnek kötelessége gondoskodni (Ef 4, 28).
9. Tilos a kiszolgáltatott embereket kizsákmányolni, sőt gondoskodni kell róluk (Ez 22, 29; Mt 25, 31-46).
10. Az önellátáshoz nélkülözhetetlen erőforrásokat az igazságos gazdaság művelése teszi hozzáférhetővé.
11. A Szentírásban a javak tisztességes elosztása a meritumon (előrelátás, befektetés) és a szükségleten alapul.

2.2. *A gazdaságetika meghatározása. Gazdaság és etika kapcsolata*

Annak érdekében, hogy dolgozatunk célravezető legyen, fontosnak látjuk a gazdaság és etika területeinek minél komplexebb meghatározását, hogy aztán a gazdaságetika célja és feladata egyértelművé váljon. Az etika és vallás kapcsolata a gazdasági eredményességgel bőséges szakirodalommal rendelkezik. A továbbiakban nevezetes kutatók munkájából merítve próbáluk megküzdeni a felállított kihívással. Kiindulóponként Szabó Andrászt idézzük, aki világosan kijelenti: „El kell búcsúzni attól az elmélettől, hogy az etikai szempontok ellenére hatékonyan működhet a gazdaság.”¹²⁴

Első körben indokolt lehet néhány kulcsszó jelentésének tisztázása. Kezdetnek vegyük szemügyre, mit is értünk erkölcs és etika alatt. Ebben elsősorban a Magyar Katolikus Lexikonra támaszkodunk. Az erkölcs – erkölcsiség „belső, szellemi erőnek külső megnyilatkozása (...) az Isten képére és hasonlatosságára teremtett ember létformája, melytől emberi méltósága és üdvössége függ (...) az emberre vonatkozó természeti és tételes (isteni és emberi) törvényeket megtartó természetfölötti cselekvésmód”.¹²⁵ Az etika ennél összetettebb, ugyanis Cselényi meghatározásában „erkölcsbölcselet, a filozófiának egyik ága, mely az értelem fényénél keresi

¹²³ ZELLER GYULA: *Gazdaság és etika*, In: Bertók Rózsa – Barcsi Tamás (szerk.): *Etikák – identitások – perspektívák. Szemelvények az erkölcselmélet és a kortárs hivatásetikák köréből*, ETHOS, Pécs 2013, 114.

¹²⁴ SZABÓ: *Gazdaságetika*, 192.

¹²⁵ DIÓS István: *Erkölcs*, in: <http://lexikon.katolikus.hu/E/erk%C3%B6lcs.html>, 2022.05.26.

az erkölcsi elvek és törvények alapjait”.¹²⁶ Tehát azt mondhatjuk, az etika az erkölcs tudományos szintű megnyilvánulása. Kindler értelmezésében az etika a cselekvés tudománya, méghozzá az olyan cselekvés, amelynek hatása van másokra”.¹²⁷ Tovább lássuk, mit takar valójában a gazdaság – közgazdaság (a két fogalom általában szinonimaként jelenik meg). Höffner értelmezésében „gazdaságon az egyének és a társadalmi alakulatok számára az isteni akarat szerinti kibontakozást biztosító tárgyi javak és szolgálatok iránti emberi igény tervszerű, tartós és biztosított kielégítésére szolgáló eszközök és eljárások összességét értjük.”¹²⁸ Tárgyi célját tekintve, szerinte a gazdaság az egyének és társadalmi csoportok emberhez méltó kibontakozáshoz szükséges anyagi igények hosszútávú megteremtésére irányul.¹²⁹ A Magyar Katolikus Lexikon olvasatában a közgazdaság „a szükségletek és igények kielégítésére irányuló társadalmi méretű gazdasági tevékenység. A munkamegosztásra épül, jellemzője a nagy termelési és áruforgalmi egységek kialakulása.”¹³⁰ Ugyanitt olvasunk a piac jelentéséről, ami tulajdonképpen teret ad a csereforgalomnak, amelyben az országok kölcsönösen kiegészítik egymást javakkal. Ha már a piacról tartunk, a szociális piacgazdaság fogalma is említésre méltó, ami tulajdonképpen a szolidarizmusra épül, a kötöttség (társas alaptermészet kihatása) és szabadság (személyes jogok) összefonódásaként, melynek szempontjai kiemelt helyet kell, hogy elfoglaljanak minden ország vállalati gyakorlatában. Továbbá Muzslay a definíciót a tőkepiacról és vállalatról való nyers megállapítással zárja:

„A tőkepiac kegyetlen harctér, ahol a pénz szerepe nem a régi, hanem a pénz is közönséges áru. A vállalat sem több, mint egy részvénytársaság, adásvétel tárgya; nem emberi munkaközösség, hanem pénzgyártó gépezet. Azoknak a szabályoknak köszönhetően, amelyeket a társadalmi szolidaritás ír elő, működőképesebb, mint a tisztán liberális piacgazdaság.”¹³¹

Végül megnézzük, mivel is foglalkozik a közgazdaságtan. Lionel Robbins – brit közgazdász – az emberi magatartásra fókuszálva fogalmazza meg a közgazdaságtan egyik legelterjedtebb definícióját: „az a tudomány, amely az emberi magatartást a célok és az alternatív felhasználású szűkös eszközök viszonyaként tanulmányozza”¹³². Kocziszky György – egyetemi tanár és a Magyar Nemzeti Bank Monetáris Tanács tagja – is hasonló

¹²⁶ CSELÉNYI István Gábor: *Etika*, in: <http://lexikon.katolikus.hu/E/etika.html>, 2022.05.26.

¹²⁷ KINDLER József – ZSOLNAI László: *Etika a gazdaságban*, Keraban, Budapest 1993, 8.

¹²⁸ HÖFFNER, Joseph: *Keresztény társadalmi tanítás*, Szent István Társulat, Budapest, 2002, 157.

¹²⁹ HÖFFNER: *Keresztény társadalmi tanítás*, 164.

¹³⁰ MUZSLAY: *Közgazdaság*, in: <http://lexikon.katolikus.hu/K/k%C3%B6zgazdas%C3%A1g.html>, 2022.05.26.

¹³¹ MUZSLAY: *Szociális piacgazdaság*, in:

<http://lexikon.katolikus.hu/S/szoci%C3%A1lis%20piacgazdas%C3%A1g.html>, 2022.05.26.

¹³² ROBBINS, Lionel: *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, MacMillan St. Martin's Press, London 1935, 16.

megközelítésben definiálja a közgazdaságtudomány célját, ami szerinte a lakosság jólétét garantáló hipotézisek és premisszák elaborálása, ami a piac hatékonyságának tanulmányozását és korrigálását is feltételezi. Leegyszerűsítve azt mondja, a cél a társadalmat izgató témákra, gondokra való megfejtés keresése.¹³³ Koslowski szerint „a közgazdaságtan gyakorlati tudomány, a tudatos választás és cselekvés tudománya (...) közelebb áll a társadalomtudományhoz, mint a természettudományokhoz”¹³⁴.

A Magyar Katolikus Lexikon értelmezésében, ha a gazdasági elvre gondolunk, azt valahogy így kellene értelmezni:

„Úgy kell értékesíteni a korlátozottan rendelkezésre álló javakat (eladó esetében a terméket, a vevő esetében a pénzmennyiséget), hogy a lehetőségek között választva a lehető legkisebb áldozat árán a lehető legnagyobb hasznot érjük el. A gazdálkodásban minden ésszerű és célszerű emberi cselekvés kiindulópontja. Megvalósításában az emberi (világnézeti, vallási, erkölcsi) elem meghatározó.”¹³⁵

A felvázolt definíciók és szómagyarázatok után, a következőkben vizsgáljuk meg, hogy milyen kapcsolatban vannak a gazdaság és az etika. Muzslay megállapításában az emberi tevékenység – mint vizsgálati tárgy – áll az erkölcsen és közgazdaságtan fókuszában egyaránt. Előbbi a gazdasági elv alapján, utóbbi pedig a természetes etika és vallás-erkölcs látószögéből vizsgálja az igények kielégítését.¹³⁶ Szerinte „a gazdasági cselekvés célja az ésszerű igények ésszerű kielégítése.”¹³⁷ Megállapítását azzal a gondolattal folytatja, hogy az ésszerűség definiálására a közgazdaságtan önmagában nem képes, így az erkölcsen segítségével az számítás ésszerűnek, ami összhangban van az ember reális természetével. Ebből következik az Isten – mint Teremtő – tervének való megfelelése és erkölcsi értelemben vett helytállása is.¹³⁸

Scott észrevétele alapján az üzleti etika kifejezés önellentmondásnak tűnik. Egyes nagy vállalatok etikai botrányainak híre szülte azt az általános nézetet, hogy „az üzleti világ elveszítette erkölcsi irányítóját”¹³⁹, ugyanis a mohóság a hajtóereje. Az üzleti etika árnyoldalairól egy későbbi fejezetben lesz szó, itt csupán azt szeretnék megemlíteni, hogy bizonyos okok miatt már a szópár gyanút kelt.

Zeller Gyula – közgazdaságtudományi főiskolai tanár – Gazdaság és etika című tanulmányában Adam Smith, Lionel Robbins és Amartya Sen – híres közgazdászok–

¹³³ KOCZISZKY: *Etikus közgazdasági gondolkodás*, 15-17.

¹³⁴ KOSLOWSKI, Peter: *Etika a piactudományban, avagy magánbűnökkel nem lesz közjó*, in: Kindler József – Zsolnai László: *Etika a gazdaságban*, Keraban, Budapest 1993, 86.

¹³⁵ MUZSLAY: *Gazdasági elv*, in: <http://lexikon.katolikus.hu/G/gazdas%C3%A1gi%20elv.html>, 2022.05.26.

¹³⁶ MUZSLAY: *Gazdaság és erkölcs*, 143-144.

¹³⁷ MUZSLAY: *Gazdaság és erkölcs*, 144.

¹³⁸ MUZSLAY: *Gazdaság és erkölcs*, 144.

¹³⁹ SCOTT: *Erkölcsi döntések*, 359.

munkássága nyomán azt ecseteli, hogy a közgazdaságtan fejlődésében milyen módon van jelen az etikával való kapcsolata, illetve milyen törekvéseket látunk ma a kettő újra egymásra találásához. Megállapítása pesszimista, ugyanis véleményében minden döntésünk csak felszínesen erkölcsös: „Az emberek cselekedhetnek úgy, mintha mindent erkölcsi megfontolásból tennének, de ha levetik az álarcot, akkor előbukkan a gazdasági racionalitás *homo oeconomicus*”¹⁴⁰ (gazdasági embere). Kecskés megállapításában a *homo oeconomicus* fogalma a liberalizmus korában fejlődött ki, azzal a céllal, hogy a közgazdaságtani tudományos alaposság elnyomja a kor erkölcsi nézeteit, és a kettő terület közötti kapcsolatnak lehetőséget se engedjen.¹⁴¹ Muzslay szemléletében a *homo oeconomicus* „a lehető lekisebb áldozat árán a lehető legnagyobb haszonra törekszik”¹⁴². Virt László – katolikus szociálpolitikus – is negatívan bírálja a mértéktelen liberalizmust: „a féktelen liberalizmus nem az embert, hanem a vagyont szolgálja, tehát emberellenes”.¹⁴³ Zeller hozzáteszi, hogy „a nemes célokat és jóakaratot prédikáló hivatásos jóemberek egy része is hajlamos a saját, nagyon is partikuláris etikai imperatívuszának imperializmusára, mindenhatóságára törekedni”¹⁴⁴. Ezzel szemben Adam Smith – akit sokan a közgazdaság kovácsaként ismernek¹⁴⁵ – egy olyan gazdasági rendet mutat be, amelyben az alapvetően önző gazdálkodó ember nemes erkölcsi jelleme is kibontakozni.¹⁴⁶ Ebben a Főparancsra támaszkodik:

„És innen van az, hogy erősen érezni másokért, kevésbé önmagunkért, hogy visszafogni tulajdon önző, és útjára engedni jótékony szenvedélyeinket – ez alkotja az emberi tökéletességet; és csak egyedül ez képes az emberi nem körében az érzületek és szenvedélyek azon harmóniáját létrehozni melyben egész becsük és helyénvaló mivoltuk rejlik. (...) a természet nagy előírása az, hogy csupáncsak annyira szeressük önmagunkat, amint felebarátunkat szeretjük; vagy ami egyre megy, amint felebarátunk képes szeretni minket.”¹⁴⁷

Az előző optimista megállapítással szemben Smith egy másik megnyilvánulásában ellenkező álláspontot képvisel. Itt a felebaráti szeretet helyett az önérdek kerül előtérbe a gazdasági erkölcsös cselekedetekben: „Nem a hentes, a serfőző vagy a pék jóindulatára, hanem önérdekükre számítva várjuk az ebédünket. Nem az emberségükre, hanem az önszeretetükre

¹⁴⁰ ZELLER: *Gazdaság és etika*, 98.

¹⁴¹ KECSKÉS Pál: *A keresztény társadalomszemlélet irányelvei*, Jel, Budapest, 129.

¹⁴² MUZSLAY: *Gazdaság és erkölcs*, 45.

¹⁴³ VIRT László: *Világsegénység és katolikus társadalmi tanítás*, Kairosz, Budapest, 2017, 26.

¹⁴⁴ ZELLER: *Gazdaság és etika*, 98.

¹⁴⁵ BOULDING, Kenneth E.: *Közgazdaságtudomány mint erkölcsstan*, in. Kindler József – Zsolnai László: *Etika a gazdaságban*, Keraban, Budapest 1993, 65.

¹⁴⁶ ZELLER: *Gazdaság és etika*, 99.

¹⁴⁷ SMITH, Adam: *Az erkölcsi érzelmek elmélete*, In. Márkus György: *Brit moralisták a XVIII. sz.–ban*, Gondolat Kiadó, Budapest 1977, 447–448.

támaszkodunk.”¹⁴⁸ Smith eme kijelentése elsőre borúlátónak tűnhet, de ha komolyabban belegondolunk, akkor nem arról van szó, hogy a pék nem jóindulatú és nem gyakorolja a felebaráti szeretetet a munkájában, hanem, hogy ő elsősorban a megélhetését biztosító forrást látja benne. Végére is önmagunkról is kötelességünk gondoskodni. Koslowsky ide kapcsolja a piaci kínálat és kereslet meghatározó szempontját is.¹⁴⁹ Baritz is Smithez csatlakozik, és *homo oeconomicus helyett homo reciprocans*-ról ír, aki a kölcsönösség jegyében működik együtt partnerével, és minden elvárás nélkül képes kooperálni, hogy mindkettejük érdekei megvalósuljanak.¹⁵⁰ Virt is hasonlóképpen gondolkodik a közös érdekről: „felismerése nagy értékekre nyit rá, melyek végső soron a túlélés feltételei”¹⁵¹.

Kecskés kiemeli a gazdasági élet tudomány szempontjából való megközelítésének lehetőségét is, hiszen a létfenntartás anyagi javainak előállítását teszi lehetővé, viszont ez nem minden. Szerinte a gazdasági élet nem csupán a kultúra egy szelete, hanem kapcsolatban van a valóságos élet minden területével, így az erkölccsel is: „Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a gazdálkodás (...) nem csak közvetlen (...) tárgya szerint minősül, hanem mint értelmes, szabad akarattal végzett és bizonyos célra irányuló cselekedetnek az erkölchöz is van vonatkozása.”¹⁵² Gerval és Trautmann véleményében is a különböző gazdasági döntések folyamatában kifejezetten fontos szerepet játszanak az erkölcsi értékek, hiszen a közgazdaságtudomány a bizalomra épül, ami nem más, mint az erkölcsi elvek alkalmazására való ráeszmélés.¹⁵³ Ennek következtében a képviselői demokráciát felváltja a részvételi demokrácia, melynek technológiai kritériumai adottak: technika és automatizáció, valamint műveltség és létbiztonság. Az egész gazdaságon belüli kommunikáció összefogó kapcsa pedig a tudás.

Török Attila megállapításában az üzleti etika „azt vizsgálja, melyek a gazdálkodás folyamatival összefüggésben a metaökonómikus értékek megvalósítására irányuló cselekvés lehetőségei”¹⁵⁴. A gondolat folytatásában ide kapcsolja a jó lét fogalmának gyökerét, mely nem merül ki az anyagi szükségletek biztosításával, hiszen az embernek spirituális igényei is

¹⁴⁸ SMITH: *The Theory of Moral Sentiments. The Glasgow Edition of the works of Adam Smith vol. I*, MacMillan St. Martin's Press, London 1935, 16.

¹⁴⁹ KOSLOWSKI: *Etika a piactudományban*, 87.

¹⁵⁰ BARITZ: *A keresztény etika*, 107.

¹⁵¹ VIRT: *Világsegénység*, 27.

¹⁵² KECSKÉS: *A keresztény társadalomszemlélet*, 130.

¹⁵³ GERVAL PÁL – TRAUTMANN LÁSZLÓ: *Közjó – igazságosság – jogállam. A neoliberalizmus utáni közgazdasági és társadalomtudományi trendek*, in Bertók Rózsa – Barcsi Tamás (szerk.): *Etikák – identitások – perspektívák. Szemelvények az erkölccselmélet és a kortárs hivatásetikák köréből*, ETHOS, Pécs 2013, 133.

¹⁵⁴ TÖRÖK Attila: *Az üzleti etika és a gazdaságon túli értékek*, in Bertók Rózsa – Barcsi Tamás et al (szerk.): *Professziók – etikák – relációk. A szaketikák és a tudás a mai társadalomban*, Ethos, Pécs, 2007, 54.

léteznek.¹⁵⁵ Kovács, Ocsai és Veress tanulmánya a spiritualitás szerepét vizsgálja az üzleti vállalkozások, valamint a közösségi gazdaság területén. Megállapításukban a spiritualitás bensőleg befolyásolja a vállalatot, hozadéka pedig az újszerű etikaieszmék kidolgozása, valamint a körültekintőbb, együttműködő és etikus viselkedés a gazdasági rendszerben, ami a kölcsönösség jegyében hozzájárul a közjó megvalósításához a teremtett világ integritásának védelmével együtt.¹⁵⁶ Török ellentétes véleménye szerint szükséges a kanti etikarendszer felidézése, ahol az ész két parancsával találkozunk: *hipotetikus imperatívusz* és *kategorikus imperatívusz*, előbbi egy konkrét cél eléréséhez gyárt útmutatás, utóbbi cselekvés végrehajtása pedig erkölcsileg önmaga helyességéből fakad. Ennek következtében aligha beszélhetünk az etika és gazdasági élet egészséges kapcsolatáról, hiszen egy vállalat célkitűzése a kevés erőforrásokból való javak maximizálása az emberi fogyasztói, anyagi szükségletek kielégítéséhez. Következtetésképpen hiba lenne összekeverni a közgazdaságtudomány mérnöki mivoltát (szükségletek biztosítása) a filozófiai – etikai paradigmákkal (közösségi lét felépítése).¹⁵⁷ Az említettek alapján ellentmondást észlelhetünk, hiszen – egyes közgazdászok szerint – a gazdaság alapvetően arra irányul, hogy kizárólag az ember földi, materiális javait megteremtse, sokszor egyáltalán nem törődve a valóság lelki vetületeivel. És éppen ebben áll az üzleti etika kihívása, hogy a kettő közötti egyensúly pilléreit megfogalmazza.

„Az ember lényegi természetének egysége következtében az igazi erkölcsiséggel nem lehet ellentétes az igazi hasznosság, a gazdasági élet alapértéke.”¹⁵⁸ Kecskés arról beszél, hogy a gazdaságetika nem a gazdasági folyamatokat bírálja, hanem működési módjukat. Segít a gazdasági élet intézményeinek tevékenységeik elismerésében, felértékelésében, a létjogosultságukat bizonyító rendeltetés szempontjából.¹⁵⁹ Hasonlóképpen elmélkedik Höffner is, aki szerint „bármilyen gazdálkodás emberi döntésen alapul, s mint ilyen, az erkölcs törvényének van alárendelve. A keresztény etika ugyan nem területe a gazdaságnak, ámde parancsa annak.”¹⁶⁰ Ulrich mégis a piac logikáját párhuzamba helyezi az etika szempontjaival és a következő ellentétpárokat találja:¹⁶¹

¹⁵⁵ TÖRÖK: *Az üzleti etika*, 54-55.

¹⁵⁶ KOVÁCS Gábor – OCSAI András – VERESS Tamás: *A spiritualitás szerepe az üzleti vállalkozásokban és a közösségi gazdaságban*, in Magyar Tudomány 180 (2019/4) 529-530.

¹⁵⁷ TÖRÖK: *Az üzleti etika*, 55-57.

¹⁵⁸ KECSKÉS: *A keresztény társadalomszemlélet*, 130.

¹⁵⁹ KECSKÉS: *A keresztény társadalomszemlélet*, 157.

¹⁶⁰ HÖFFNER: *Keresztény társadalmi tanítás*, 158.

¹⁶¹ ULRICH, Peter: *Ethics and Economics*, in. Handbook of Business Ethics, Oxford 2013, 13.

Gazdasági racionalitás: a kölcsönös előny normatív logikája	Etikai szempont: interperszonális kapcsolatok normatív logikája
<ul style="list-style-type: none"> • hatalom alapú (állítás) • saját siker maximizálásának célja • haszonorientált feltételes együttműködés önérdekek között, kölcsönösen érdektelen egyének • piaci elv 	<ul style="list-style-type: none"> • igazságosság alapú (törvény) • szubjektív kötelezettségek • feltétel nélküli kölcsönös tisztelet az azonos személyes méltóságból fakadóan • morális elv

Véleményében a legtöbb amit a gazdaságetika tehet önmegvalósításához, az a kitartó munka egy átfogó, életet szolgáló társadalmi-gazdasági elmélet kialakításában. Az arisztotelészi etikai trióra utalva (etika, politika, gazdaság) azt állítja, az üzleti etika feladata megújítani a modern politikai és gazdaságtani etikai alapokat, valamint az üzlet társadalomban való szerepének újraértelmezése.¹⁶²

Pettinger szintén az ellentmondásokat vizsgálja, és a profitmaximizálást állítja párhuzamba a társadalmi felelősségvállalással, különböző közgazdászok elméleteire hivatkozva. Milton Friedman és Adam Smith a szabadpiac elkötelezettjei mondván, a nyereségre való törekvés nem csak a vállalatnak, de a társadalomnak is kedvez, ugyanis így több adó kerül az államhoz, ami a közjót szolgálja. Nem mellesleg a profit növekedése munkahelyeket teremt és ösztönző lehet a hatékonyságra való törekvésben. Ezzel szemben egyes közgazdászok azt állítják, a profit nem minden. E. F. Schumacher a közérdek szolgálatára való törekvést szorgalmazza, Joseph Stiglitz pedig erősen szkeptikus a szabadpiac hatékonyságával kapcsolatban. Markus Kitzmuller valahol a két csoport között helyezkedik el. Meglátása szerint a vállalat közösségi felelősségvállalása távlatokat nyit a cég sikerességéhez.¹⁶³

Vitathatatlanul jogosan fogalmazódik meg a kérdés, hogy mégis hol van az üzleti etika szerepe? Van-e egyáltalán? Muzslay elméletében „az üzleti etika alapvető kérdése a vállalat társadalmi felelőssége”¹⁶⁴. Török néhány konkrét területet hoz¹⁶⁵:

- a piac határai – állami szabályozás a szükségletek minősítésében
- információs tér autonómiája – a vállalat önmagáról közölt képének hitelessége
- vállalatok együttes önkorlátozása – a piaci versenyben való intelligens megküzdés, a vállalat javainak megőrzésével, gyakran az értékek parancsának ellenében

¹⁶² ULRICH, Peter: *Ethics and Economics*, in. Handbook of Business Ethics, Oxford 2013, 24.

¹⁶³ PETTINGER, Tejvan: *Mit tenne Keynes?*, ford. Hegedűs Péter, HVG könyvek, Budapest, 2020, 116-119.

¹⁶⁴ MUZSLAY: *Gazdaság és erkölcs*, 150.

¹⁶⁵ TÖRÖK: *Az üzleti etika*, 58.

Kindler és Zsolnai értelmezésében „az etikus cselekvés jelentősége az a gazdaságban, hogy nagymértékben csökkenti a társadalmi költségeket, tehát mindazokat a hátrányokat, veszteségeket, amelyeket egy társadalomnak el kell viselnie”¹⁶⁶. Zsolnai egy másik művében hasonló megvilágításban hozza a gazdaságetikát: „rohamosan növekvő, új tudományterület, amely a gazdasági tevékenységek és tevékenységrendszerek etikai szempontú elemzésével foglalkozik.”¹⁶⁷ Elméletében – az előzőhöz hasonlóan – az etika gazdaságon belüli kibontakozása azért fontos, mert jelentősen csökkenti a társadalmi problémák egy részét a normákhoz való hűségével.¹⁶⁸

„A gazdaságetika egyrészt normatív-analitikus, másrészt viszont a gyakorlatot segítő, konstruktív tudomány. A gazdasági etika egyfelől a gazdasági tevékenységek különböző szerveződési szintjeinek elemzését adja a vonatkozó etikai normák és alapelvek szempontjából. Másfelől kifejleszt olyan modelleket és technikákat, amelyek a gazdasági tevékenységek etikusabbá tételét segítik elő.”¹⁶⁹

Az előző definíció után Zsolnai az amerikai Nobel díjas Amartya Sen közgazdász kutatásaiból merítve hozza a közgazdaságtan eredetének kettős felosztását:

- társadalometika (Hogyan szolgálja a gazdasági rendszer a társadalom jólétét?)
- mérnöki etika (Mely a leghatékonyabb mód a célkitűzések eléréséhez?).¹⁷⁰

A már említett homo oeconomicus modell szerint az egyén „racionális, önérdékkövető, hasznosságmaximizáló”.¹⁷¹ Az elmélet fikciónak bizonyul, ugyanis több nézőpontból bírálható, amit számos kutatás eredményei is alátámasztanak.¹⁷² Zsolnai a szoci-ökonómiai paradigmát hozza, mely azt feltételezi, hogy egy bizonyos döntéshelyzetben a személy nem csupán hasznosság szempontjából, hanem mindig a közössége befolyásával fog dönteni, etikai és vallási értékek tükrében. Tehát az egyén motivációjának két pillére van: a hasznosság és az erkölcs, a döntéshozatalban pedig az utóbbi kulcsfontosságú szereppel bír, természetesen nem figyelmen kívül hagyva a hasznossági kalkulációkat. Tehát az ember balanszra törekszik a két dimenzió között egy döntéshelyzet során. Ha részletesebben kívánjuk látni a problémát, a morális karakter erősségének és relatív költségének szintje meghatározó, pontosabban, egy etikus döntés valószínű abban az esetben, ha a cselekvő erkölcsileg erősen elkötelezett és

¹⁶⁶ KINDLER – ZSOLNAI: *Etika a gazdaságban*, 8.

¹⁶⁷ ZSOLNAI László: *Gazdasági etika*, in Fekete László (szerk.): *Kortárs etika*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004, 42.

¹⁶⁸ ZSOLNAI: *Gazdasági etika*, 42.

¹⁶⁹ ZSOLNAI: *Gazdasági etika*, 44.

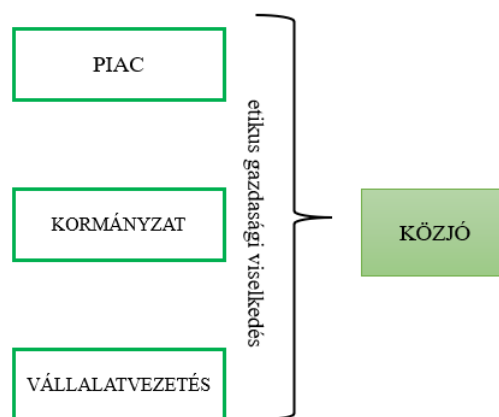
¹⁷⁰ ZSOLNAI: *Gazdasági etika*, 44-45.

¹⁷¹ ZSOLNAI: *Gazdasági etika*, 45.

¹⁷² Vö. JOLLS, C., SUNSTEIN, C.R. & THALER, R. H.: *Overview and Prospects* in: Cass R. Sunstein (ed.): *Behavioral Law and Economics*, Cambridge University Press, h. n., 2000, 13–58.

morális cselekvése melletti döntés nem jár nagy áldozattal. Amennyiben az első mutató csökken, és a második növekszik, egyre valószínűtlenebb lesz az etikus cselekvés választása.¹⁷³ Muzslay szintén optimista a homo oeconomicus tekintetében: „az önérdekét követve a lehető legjobban szolgálja a közösség javait is. Amikor arra törekszik, hogy a termelési költségek és a haszon között a lehető legjobb arány álljon elő, a termelési költségek és fogyasztók igényei kielégítése között is a lehető legjobb viszony megteremtésén fáradozik”¹⁷⁴.

Ha a vállalatok felelősségét nézzük, társadalmi szinten két felfogást különböztetünk meg. A liberális irányzat a piac láthatatlan kezében bíz, ezzel szemben a szocialisztikus felfogás pedig a kormány kezének láthatóságában bíz. Előbbinél abba a csapdába eshetünk, hogy azt feltételezzük, a szabad piaci rendszer önmagában elég, ha mindenki a saját érdekeit követve cselekszik és ezzel a profit és az etikus jelleg egyaránt megvalósul. A valóság azonban nem ezt tükrözi, ha csak a piaci-kudarok gyakoriságát is nézzük – közjó probléma, monopólium, externálium. A mérleg másik oldalán levő valóság – a kormányzat keze – az állam szerepére támaszkodik, aki képes az etikailag helyes közjó irányába elmozdítani az önző, profitot hajszoló tranzakciókat. A valóság ebben az esetben sem támasztja alá az elméletet, hiszen a történelem során körvonalazódott, hogy a kormányok hajlamosabbak bizonyos érdekcsoportok javára dolgozni és így jelennek meg a kudarok ezen a téren is. Ezeknek függvényében Zsolnai Goodpaster és Matthews művére való hivatkozással állítja, hogy szükségesnek bizonyul egy harmadik doktrína is, pontosabban a vállalatvezető keze, ami lelkiismeretének függvényében jár el.¹⁷⁵ Ennek alapján felépül a következő ábra:

Ábra 1. Zsolnai elméletén alapuló szemléltető vázlat

Tóth Gergely mellett érvel, hogy az aktuális keresztény közgazdaságtan kidolgozása helyett rögtön a jóakarató emberekhez fordulva próbáljunk emberközelibb morális-gazdálkodó

¹⁷³ ZSOLNAI: *Gazdasági etika*, 47-49.

¹⁷⁴ MUZSLAY: *Gazdaság és erkölcs*, 45.

¹⁷⁵ ZSOLNAI: *Gazdasági etika*, 50-51.

tanításokat népszerűsíteni.¹⁷⁶ A közgazdász három állítást fogalmaz meg kutatásaiból kiindulva:

- Bár a közgazdaságtan csupán a 18. században vált önálló diszciplínává, keresztény értelemben vett közgazdaság előtte is létezett, főleg, hogy a középkori Európában minden területet ez a szellem járt át.
- A keresztény közgazdaságtan a morálökonómia egy része, ami az utóbbi két és fél században feledésbe merült a haszonökonómia miatt.
- Mára már lehetetlen, hogy a keresztény társadalmi tanítás önállóan helytálljon a közgazdászok körében, így a nem keresztény, de jószándékú emberek szövetségére is szükség van.¹⁷⁷

Tóth újradefiniálja a közgazdaságtant, és öt megközelítést hoz annak függvényében:¹⁷⁸

1. Új közgazdaságtan hagyományosan – az erőforrások végeességének szem előtt tartásával megvalósuló gazdálkodás, egyéni és közösségi jólét érdekében.
2. Közgazdaságtan újszerűen – az erőforrásokkal való gazdálkodás felvirágoztatásukkal együtt a fejlődés előmozdításához.
3. Bionómia – az élet szolgálatára irányuló, élővilág törvényei szerinti gazdasági elmélet.
4. Gazdaságteológia – a morálökonómia azon része, amely az anyagi javakat az emberi méltóság növeléseként értelmezi az Istenhez vezető úton
5. Humánökonómia – a fenntartható emberi fejlődésnek ad teret az erőforrásokkal való felelősségteljes bánásmódban. Tóth szerint „ez a befogadó és jóra termékenyítő megközelítés nevében talán nem, de szellemében nagyon is Jézusban gyökerezne!”¹⁷⁹

Következtetésképpen elmondhatjuk, a gazdaság és etika harmonikus kapcsolata nem minden közgazdász számára elképzelhető. Egyesek direkt módon bírálják annak lehetőségét is, a gazdasági elvek elsőbbségének hangsúlyozásával. Mégis azt mondhatjuk, a pozitív hozzáállások aránya nagyobb, így a gazdaságetika értékei egyre inkább körvonalazódnak napjainkban. Ezek közül megemlíthetjük a bizalom, felelősségvállalás, spirituális jólét, szeretet elveit, amelyek egy hatékonyabb gazdasági rendszer alapjait jelenthetik. Egyértelműen szükségesnek látjuk a gazdaságetikát erényetikai szemléletbe helyezni.

¹⁷⁶ TÓTH Gergely: *Ugorjuk át a keresztény közgazdaságtant!* in. Baritz Sarolta – Dabóczi Gergely (szerk.): *Emberközpontú gazdaság. A keresztény Társadalmi Elvek a Gazdaságban (KETEG) képzés szakkönyve*, 338.

¹⁷⁷ TÓTH: *Ugorjuk át a keresztény közgazdaságtant!*, 349-350.

¹⁷⁸ TÓTH: *Ugorjuk át a keresztény közgazdaságtant!*, 361-365.

¹⁷⁹ TÓTH: *Ugorjuk át a keresztény közgazdaságtant!*, 365.

2.3. *Közgazdaság mint tudomány, tevékenység és rendszer az Egyház társadalmi tanításának megközelítésében*

Kecskés arról beszél, hogy a Bibliai szövegek alapján azt hinnénk, a kereszténységtől távol áll a gazdaság, elhanyagolja a vele való kapcsolatot. Ennek ellenére a valóság nem ezt mutatja, hiszen pontosan a Szentírásban megfogalmazott lehetséges gazdasággal járó, erkölcsi kockázatok követelik a kereszténység mobilizálódását elkerülésük érdekében.¹⁸⁰ Holló is megemlíti, hogy mindazonáltal, hogy a szociáletika vagy társadalmi tanítás megnevezések a múlt évszázadban alakultak ki, az Egyház előtte is folytatott ilyen jellegű gyakorlatot. Példaként – többek között – megemlíti az első évezredi bencés szerzetesrend érdemét és munkáját az életszívonal fokozásában, a mezőgazdaság elterjesztésével.¹⁸¹ A szerző egy másik tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy már 1415-ben a konstanzi zsinat az egyház reformját követelte hit és erkölcs dolgában, hogy az visszatérjen a korai kereszténység gyökereihez, ugyanis erkölcsi összeomlás periódusa köszöntött be.¹⁸²

Már az ókori görögök által is ismert négy sarkalatos erény – okosság, igazságosság, mértékletesség, lelki erősség – adják minden többi erény alapját. Ezek a keresztény, erkölcsi kötelességeinket komplex spektrumát ölelik fel.¹⁸³ Továbbá az erkölcsi életünket támogató készségek közé soroljuk a Szentlélek hét ajándékát is: bölcsesség, értelem, tudomány, tanács, erősség, jámborág, istenfélelem. Ezek tanulékony tisztelettel segítenek Krisztushoz hasonlóvá lennünk.¹⁸⁴ A Szentlélek – ugyanakkor – tökéletességünkben való munkájában tizenkét gyümölcscsel ajándékoz meg, ahogyan azt a Galatához írt levélben is olvassuk: szeretet, öröm, békesség, türelem, béketűrés, jóság, kedvesség, szelídség, hűség, szerénység, önmegtartóztatás, tisztaság (Gal 5, 22-23).¹⁸⁵ Az erkölcsstan a erényekhez, Szentlélek ajándékaihoz és Szentlélek gyümölcseihez kapcsolja a hegyi beszédben elhangzott Nyolc boldogságot is (Mt 5, 3-12), amelyek a Krisztussal való életközösségre hívnak.¹⁸⁶ Az ajánékok isteni módon optimalizálják cselekedeteinket, az erények pedig emberi lehetőségeinket magas rendjét célozzák meg. A gyümölcsök örömet okoznak az előbbieknek, míg a boldogságok beteljesítik mindezt.¹⁸⁷

¹⁸⁰ KECSKÉS Pál: *A keresztény társadalomszemlélet*, 129.

¹⁸¹ HOLLÓ: *A katolikus egyház társadalmi tanítása*, 204-206.

¹⁸² HOLLÓ: *The impact of reformation in the Transylvanian Diocese and the beginnings of catholic revival*, in *Studia Universitatis Babeş-Bolyai - Theologia Catholica Latina* 64 (2019/2) 36-41.

¹⁸³ GÁL Ferenc: *Erény*, in. <http://lexikon.katolikus.hu/E/er%C3%A9ny.html>, 2022.05.26.

¹⁸⁴ GÁL: *Szentlélek ajándékai*, in.

<http://lexikon.katolikus.hu/S/Szentl%C3%A9lek%20aj%C3%A1nd%C3%A9kai.html>, 2022.05.26.

¹⁸⁵ DIÓS István: *Szentlélek gyümölcsei*, in.

<http://lexikon.katolikus.hu/S/Szentl%C3%A9lek%20gy%C3%BCm%C3%B6lcsei.html>, 2022.05.26.

¹⁸⁶ DIÓS: *Nyolc boldogság*, in. <http://lexikon.katolikus.hu/N/nyolc%20boldogs%C3%A1g.html>, 2022.05.26.

¹⁸⁷ DIÓS: *Nyolc boldogság*.

A munka témáját az Egyház számos megnyilatkozásában érinti a történelem során. Ahogy láttuk az első fejezetben, az ókorban és középkorban a bibliai alapok nyújtottak kiindulópontot, majd a társadalomban felmerülő konkrét helyzetek kívántak reflexiót. Az újkorban lassan elkezdtek teológiai hangvételt nyerni ezek az elméletek, ám az első pápai megnyilatkozás csupán a 19. század végén született. Erdő Péter bíboros megközelítésében a kereszténység történelmében gyakran előkerültek erkölcsi eredetű gazdasági témájú problémák, viszont ami biztos, „mindig az volt a kérdés, hogy az emberi cselekvés mikor felel meg a teremtő és megváltó Isten akaratának.”¹⁸⁸ Szintén Erdő Péter egy kulcsfontosságú részletre hívja fel a figyelmet: az Egyház nem sikeresség elérésének szempontjából tárgyal a gazdálkodástudományról, hanem pusztán erkölcsi vonatkozásban, ugyanis a cél annak megállapítása, hogy az ember tette összhangban van-e a teremtő Isten akaratával. Ilyen értelemben az erkölcssteológia nyújt teret a gazdasággal kapcsolatos egyházi reflexiónak.¹⁸⁹ Bár egymással szervesen összefüggenek, Erdő Péter fontosnak tartja, hogy különbséget tegyünk a gazdaság értelmei között: tudomány, alanyok tevékenysége, rendszer. Azt is kiemeli, mivel utóbbi két értelem tényekhez kötődik, az Egyház azokra ad visszajelzést.¹⁹⁰ A bíboros megfogalmazásában a gazdaság, mint tudomány a gazdagsághoz vezető magatartásformákat rendszerezi; az alanyok közé soroljuk az államot, szervezeteket, egyéneket; a gazdaság, mint rendszer pedig nem más, mint intézmények és szabályok összessége, melyeknek keretein belül működik az imént említett alanyok tevékenysége.¹⁹¹

Az Egyháznak a közgazdasággal szembeni álláspontját hosszú ideig szkepticizmus jellemezte. Már az ókori gondolkodókat is foglalkoztatta a pénz, tulajdon, hitel kérdése. Platón *Az állam* című írásában a szubjektív értékre hívja fel a figyelmet: „legfőbb jóként mit nyertél a sok vagyon élvezetéből?”¹⁹² A keresztény gondolkodók a társadalmi igazságosságból kiindulva igyekeztek szemlélni a gazdaság működését, ugyanis számos kivetnivalót véltek felfedezni a szaktudományos elméletekben. Ilyen volt például az ember individualista szemlélése, vagy a társadalom hedonista-materialista felfogása. A két világháború között már az Egyház elismerte, a gazdasági tevékenység keretein belül is teret kap az ember szabadsága különböző döntésekben, melyek a közjót szolgálják Isten szándéka szerint. Mi több, a II.

¹⁸⁸ ERDŐ Péter: *Gazdaság és erkölcs*, in Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly, 4 (2013/1) 1.

¹⁸⁹ ERDŐ: *Munka, gazdaság és erkölcs II. János Pál pápa tanításának fényében*, Magyar Tudomány 179 (2018/1), 15.

¹⁹⁰ ERDŐ: *Munka, gazdaság*, 15-16.

¹⁹¹ Vö. DUCHINI, Francesca: *Economia in Dizionario di Dottrina Sociale della Chiesa*, Vita e Pensiero Milano, 280–285.

¹⁹² PLATÓN: *Az állam*, Gondolat, Budapest 1989, 6.

vatikáni zsinati lelkipásztori konstitúcióban azt olvassuk, hogy az igényes és rendezett tudományos kutatásnak helye van egy hívő életében, hiszen a halandó valóságot is Istentől kaptuk.¹⁹³

A gazdasági rendszerekkel kapcsolatban a 20. század közepéig az Egyházi megközelítés a gazdaságban működő elvekben képzelte el az erkölcsi normák megvalósulását, viszont XII. Piusz pápa a szabadság jegyében kijelentette, hogy az Egyház nem vet el semmiféle kormányzati formát, amely az közjót és az emberi méltóságot szolgálja.¹⁹⁴ VIRT legújabb kiadott könyvében XXIII. János, VI. Pál és II. János Pál pápák dokumentumaira támaszkodva körvonalaz néhány mai napig aktuális és alapvető katolikus társadalmi tanítást. A szerző egyértelműen fogalmazva meghatározza a gazdaság egyik alapvető vonását: „nem lehet öncélú”¹⁹⁵, hiszen az ember javait kell szolgálnia, sőt az emberek javait, ugyanis az ember társaslényként él. Mi több a társadalomszerkezeten belüli életszínvonal különbségek is ezt kívánják annak érdekében, hogy a szegényebb népcsoportot ne csupán önfenntartó célok vezessék, a gazdagok önérdékű magatartásukkal szemben. Hasonló gondolatmenetet követve vallotta VI. Pál azt a nézetet, mi szerint szabadpiacról csupán egymáshoz közel álló gazdasági helyzetű népcsoporton belül lehet szó, különben a szakadék csak növekszik.¹⁹⁶ A pápa nem a szabadpiac megszüntetését tartja szükségesnek, hanem, annak erkölcsi kereteinek újra tervezését, hogy ne csak az egyéni, hanem a bibliai – társas – emberkép érdekeit is szolgálja. II János Pál megerősíti ezt a megállapítást, kiemelve az emberi jogok szerepét ebben a témában. Mégis mi lehet a konkrét útmutatás? A szerző két egymásra épülő teóriát hoz: egyrészt a fejlett világ önérdékű gazdaságának visszafolytása – a spiritualításra való nyitottsággal –, másrészt a kevésbé fejlett országok önállósodásra való hajlandósága a segélyek elfogadásán túl. Kulcsfontosságú ebben az értelemben az önkorlátozás, ami lehetővé teszi az egyes erőforrások szélesebb körben való hozzáférését.¹⁹⁷

Ratzinger egyik kötetében a világot összefogó kapocs problematikáját tárgyalja, tekintettel a számos gazdasági, politikai és egyéb konfliktusokra. A bíboros szerint „világbéke csak az értelem és hit viszonyának megújulása által jöhet létre”¹⁹⁸. A morális érzület megtöréséről és nihilizmussá válásáról beszél, amire az Egyház gyógy mód lehet a

¹⁹³ ERDŐ: *Munka, gazdaság*, 16-17. Vö. GS 36.

¹⁹⁴ ERDŐ: *Munka, gazdaság*, 20.

¹⁹⁵ VIRT: *Világszegénység*, 21.

¹⁹⁶ VIRT: *Világszegénység*, 21-25. Vö PP 26, 33.

¹⁹⁷ VIRT: *Világszegénység*, 28 -32.

¹⁹⁸ RATZINGER, Joseph: *Értékek az átalakulás idején. Helytállás a jövő kihívásaival szemben*, Don Bosco, Budapest 2006, 2.

meggyőződésen alapuló és nem kényszerítő hozzátartozásban.¹⁹⁹ Ami a keresztényeket – mint Krisztus Testének tagjait – illeti, Ratzinger véleményében a felelősségtudat és erkölcs megerősödése a cél, figyelembe véve az Isten által ígért új Jeruzsálemet és a rossz ellenére is velünk együtt lévő szerető Istent, aki megerősít a jóra való törekvésekben.²⁰⁰ A *Gaudium et spes* 42. pontjában olvasunk az egyetemes Egyház feladatáról, felelőségéről:

„Mivel az egyház küldetésénél és természeténél fogva nincs hozzákötve semmilyen kultúrához, semmilyen politikai, gazdasági vagy társadalmi rendszerhez, éppen e miatt az egyetemessége miatt a különböző csoportok és nemzetek között, a legszorosabb összekötő kapocs lehet, feltéve, hogy azok bizalommal vannak iránta és ténylegesen elismerik teljes szabadságát e küldetésének teljesítésében. Ezért inti az egyház gyermekeit és minden embert, hogy Isten gyermekeinek ebben a családias szellemében emelkedjenek felül a nemzetek vagy a fajok között támadó minden nézeteltérésen, és tegyék belsőleg szilárdá a jogon alapuló emberi társulásokat.”²⁰¹

Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma szerint a gazdaságban a keresztény nézőpont a gazdasági szabályokon túl az erkölcs törvényeit is beépíti.²⁰² Felismerésében a társadalmi alapelvek közé soroljuk a következőket: emberi méltóság (mindegyik alapja), közjó, szolidaritás, szubszidiaritás, mindezek a szeretetre és igazságosságra épülve.²⁰³ Ezek az elvek a krisztusi tanításokban gyökereznek, és a közösségi élet meghatározó szempontjai, felelősségünkre hívják fel a figyelmet. II. János Pál szerint ezeket minden gazdálkodónak ismernie kell, hogy a gazdasági fejlődés teljes egészében megvalósuljon.²⁰⁴ Ez nem azt jelenti, hogy elveti a nyereség indokolt szerepét, hanem mellé rendeli az emberi méltóság célkitűzését is, hogy a kettő egyidejűleg megvalósuljon, természetesen, a környezet egészségének megőrzésével együtt.²⁰⁵ A gazdaság morális szempontjait nyomatékosítja, sőt létfontosságúnak tartja:

„Az erkölcs és a gazdaság közötti viszony szükségszerű és lényegi: a gazdasági aktivitás és az erkölcsi magatartás a legmélyebben áthatja egymást. Az erkölcs és a gazdaság közötti szükségszerű különbségnek egyik területen sem az elválasztottság, hanem éppen ellenkezőleg a jelentőségteljes kölcsönösség a következménye.”²⁰⁶

¹⁹⁹ RATZINGER: *Értékek az átalakulás idején*, 42–46.

²⁰⁰ RATZINGER: *Értékek az átalakulás idején*, 142–144.

²⁰¹ GS 42.

²⁰² *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, Szent István Társulat, Budapest 2007, 335.

²⁰³ *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 160.

²⁰⁴ *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 563.

²⁰⁵ *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 340.

²⁰⁶ *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 331.

Tóth megállapítása is ide kapcsolódik: „A katolikus társadalmi tanítás tehát olyan alap lehet, amely kovászként megtermékenyíti a többi világvallás és jószándékú közgazdasági iskola társadalmi, gazdasági nézeteit.”²⁰⁷

Összességében a gazdaság, mint tevékenység az Egyház szemléletében a tudatos, felelősségteljes és szabad emberi tevékenységeket öleli fel. Voltaképp a gazdasági tevékenységet saját módszerei szerint kell gyakorolni, viszont az erkölcsi törvények keretein belül, hogy Isten tervének megfeleljen. Ilyen értelemben a szeretet, igazságosság, méltóságjeltség, szolidaritás, szubszidiaritás és közjóra való törekvés kell, hogy áthassák a gazdasági tevékenységet, a gazdasági elvek és mérnöki etikán túl. Látjuk, hogy valójában emberközpontúságról beszélünk. Ahogyan Erdő Péter is kiemeli: „Amíg nem válaszoltunk meg arra, hogy ki az ember, azt is csak töredékesen és esetlegesen tudjuk megítélni, hogy mi a jó az embernek, hogy mit értünk például az életkörülmények javításán.”²⁰⁸ Ehhez a gondolathoz csatlakozik Székely is, aki szerint „a közgazdászok emberképe mindannyiunk világgképére jelentős hatást fejthet ki.”²⁰⁹

III. A gazdaságetika árnyoldalai

A gazdaságetika értékeinek körvonalazása után szükségszerű a mérleg másik oldaláról is beszélni, hogy melyek azok az aspektusok, amelyek nehézségeket állítanak fel a lelkiismeretes gazdálkodók előtt, illetve körvonalazni, hogy milyen feltételei vannak egy etikailag is kedvező gazdasági rend megvalósulásának. E tekintetben – ahogyan az előzőekben is – különböző gazdasági és szociális elméletekre támaszkodunk.

Tóth is arra figyelmeztet, hogy a gazdaság, mely fokozottan globalizálódik, sok etikai kérdést vet fel, mint például kizsákmányolás, gyermekmunka, emberkereskedelem.²¹⁰ Az üzleti etika más területeken ütközik problémákba, pontosabban információk közzététele, marketing igazságtartalma, magánélethez való jog, termékbiztonság. Érdeemes itt különös figyelmet szánni a munkavállalók magánélethez való jogának. Ez egyrészt azt feltételezi, hogy, bár szólásszabadság van, a munkások nem kelhetnek negatív közhangulatot állandóan, megalapozatlanul, mert ilyen esetben a munkáltatónak jogában áll eltanácsolni őket. Ami pedig őt illeti, nincs joga ahhoz, hogy az alkalmazottjai dokumentumai, levelei között kutasson. A

²⁰⁷ TÓTH: *Ugorjuk át a keresztény közgazdaságtant!*, 365.

²⁰⁸ ERDŐ: *Munka, gazdaság*, 18.

²⁰⁹ SZÉKELY MÓZES: *A fogyasztói magatartás alapjai: a lélek- és a gazdaságtan alapfelvetései a fogyasztásról*, in Hunyady György – Székely Mózses (szerk) *Gazdaság-pszichológia*, Osiris, Budapest 2003, 248.

²¹⁰ SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 359–360.

lelkiismereti szabadság joga védelmet biztosít mindkét félnek, amennyiben a másik fél etikátlan vagy hamis bejelentéssel lép fel. Végül szexuális zaklatás kényes témája a törvénytelen voltán kívül kétségkívül sérti az emberi méltóságot, legyen az beleegyezéssel valamit-valamiért alapon, vagy önző módon teljes tapintatlansággal.²¹¹ Nincs ez másként egyéb területeken sem, de a munkahelyen különös figyelmet kap a szemérmetlen magatartás. Ugyanakkor az anyagiak (bér) témája is kényes, hiszen nem egyszerű a legmegfelelőbb díj megszabásának szempontjait összegyűjteni.²¹² Már Mózes ötödik könyvében a munkabér igazságos elosztására kapunk felhívást: „Szegény és nélkülöző munkás bérét, akár testvéreid közül való, akár azok közül az idegenek közül, akik országodban, városaidban élnek, ne tartsd vissza” (Mtörv 24, 14).

Zsolnai a londoni *Institute of Business Ethics* katalógusára hivatkozva hozza az utóbbiak által meghatározott ötven fő gazdaságon belüli etikai problémát²¹³:

A. Fogyasztók, megrendelők

- megtévesztő reklámozás;
- jótállás, garanciális szolgáltatások megszegése;
- alacsony minőségű termék/szolgáltatás;
- tisztességtelen ár alkalmazása;
- hiányos informálás a termékről/szolgáltatásról;
- nem biztonságos termék/szolgáltatás nyújtása;
- visszaélés a fogyasztóról szerzett információkkal;
- árúkapcsolás, agresszív eladás;
- megvesztegetés (megrendelés érdekében)

B. Tulajdonosok, befektetők

- vesztéségek okozása, gondatlan vállalatirányítás;
- a tulajdonosi csoportok, befektetők kijátszása egymás ellen;
- félrevezető informálás a vállalat helyzetéről

C. Alkalmazottak

- diszkrimináció a munkahelyen (faji, nemi, vallási, életkori, egészségi, nemzetiségi, szexuális orientáció szerinti);
- munkahelyi biztonság veszélyeztetése;
- méltánytalan bérezés;
- munkahelyi információkkal való visszaélés;

²¹¹ SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 383-384.

²¹² SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 360.

²¹³ ZSOLNAI: *Gazdasági etika*, 42-44.

- összeférhetlenség, nepotizmus²¹⁴;
- információ-visszatartás az alkalmazottaktól;
- szakszervezeti működés akadályozása;
- etikai panaszok, bejelentések elfolytása

D. Beszállítók

- késedelmes fizetés;
- megvesztegetés előnyszerzés céljából;
- erőfölény alkalmazása

E. Kormányzat

- adóeltitkolás, adócsalás;
- járulékfizetés elmulasztása (illegális munka alkalmazása);
- információnyújtás megtagadása

F. Versenytársak

- hírnévrontás;
- üzleti titok átadása;
- kémkedés;
- munkaerő-csábítás;
- monopollhelyzettel való visszaélés

G. Helyi közösség

- zsarolás, fenyegetőzés;
- információ-visszatartás;
- egészségveszélyeztetés

H. Természeti környezet

- környezetszennyezés (talaj, víz, levegő, zaj);
- élőhelyek elpusztítása;
- fajok kiirtása;
- állatkísérletek folytatása;
- környezeti adatok meghamisítása

I. Külföld

- a fogadó ország kulturális normáinak, tradícióinak semmibe vétele;
- a helyi munkaerő kizsákmányolása;
- az emberi jogok megsértése

J. Általános

²¹⁴ nepotizmus = „az igazságtalan pártfogás, melyben a befolyással bíró emberek közhivatalok, állások, méltóságok elnyerésénél az érdem és képesség mellőzésével rokonaikat s családbelieket - a közérdeknek természetesen nem csekély kárával – részesítik” (<http://www.kislexikon.hu/nepotizmus.html>)

- a vállalat lejáratása, hírnevének rontása;
- bizalmi kapcsolatok tönkretétele;
- részvételi illegális/fél-legális üzleti akciókban

Az előző felsorolásból látjuk, a gazdaságban etikátlan cselekedetet végrehajtó személyek köre tág és több területet felölel. Ebből az következik, hogy az egész emberiség rászorulhat az etikai nevelésre, hiszen mindenki tagja a gazdasági körforgásnak. Tovább nézzük meg, milyen árnyoldalakat rejt még magában ez a rendszer.

Zsengellér megállapításában, a már említett teremtésből és szolidaritásból született felelősségvállaláson alapuló gazdaságetikai elvet a karrierizmus és a korrupció tudják megsérteni.²¹⁵ Boda az elmúlt évtizedekben történt gazdasági botrányok kapcsán vizsgálja a magyar vállalatok társadalmi felelősségét. Arra a következtetésre jut, hogy sem a piac, de még az állami politika sem képesek gyakorlatban is megvalósítani az elvben megfogalmazott közjó eredményének feltételeit, ami a felelősségvállalás gazdasági, társadalmi és környezeti szféráit érinti.²¹⁶ Erdő azt hangsúlyozza, hogy nem pusztán arról van szó, hogy a gazdaságban a szakmai ésszerűség ellentétes egyes etikai aspektusokkal, hanem emberi ösztönök állnak érdekütközésben olyan szemlélettel, amely tágabb perspektívában világítja meg az életet és magát a személyt is.²¹⁷ Kocziszky szerint az értékrendi szempontok a közgazdasági gondolkodásban abból kifolyólag gyengültek, hogy az erkölcsi szabályok túlzottan merev keretek között fogalmazták meg. Fontosnak látja e tekintetben is a rugalmasságot az idők jeleire való tekintettel.²¹⁸ Lányi András egy érdekes kérdésfelvetéssel szólít meg. Amennyiben minden polgárt köteleznek az állam törvényei, hol marad a szabadság és a felelősség? Állíthatjuk-e, hogy – természetüktől függetlenül – a törvények iránti engedelmesség önmagában erkölcsös? Bár nem konkrétan üzleti hangvétellő, a felvetett kérdést Lányi egy tökéletes antik athéni példával: Szophoklész drámájából, *Antigoné* történetével szemlélteti. Az elbeszélés lényege az, hogy Antigoné szembeszáll Théba királyával, amikor eltemeti testvérét, aki fegyverrel támadt hazája ellen. Kreón király törvénye ellen cselekszik, de azzal az érveléssel teszi, hogy erkölcsi megítélése szerint az uralkodó parancsában nincs annyi erő, amely fel tud jogosítani bárkit is isten íratlan és örökérvényű törvényének megsértésére, ezért Kreón király halálra ítéli. Antigoné arra hívja fel a figyelmet, hogy a politikai és jogi törvények csupán pillanatnyi vélemények és viszonyok kifejeződése, míg az isteni parancs sérthetetlen,

²¹⁵ ZSENGELLÉR: *A gazdaságetika*, 21.

²¹⁶ BODA Zsolt: *A vállalatok társadalmi felelőssége*, in: Boda Zsolt – Fekete László – Zsolnai László (szerk.): *Gazdasági etika*, Corvinus, Budapest 2013, 38-39.

²¹⁷ ERDŐ: *Gazdaság és erkölcs*, 4.

²¹⁸ KOCZISZKY: *Etikus közgazdasági gondolkodás*, 18.

érvényessége változatlan marad az idő múlásával is.²¹⁹ A történet két nézőpontból szemlélhető. Egyrészt ott van Kreón király, aki uralkodói kötelességéből fakadóan következetesen alkalmazza a törvényt, amely a közösség minden tagját kötelezi. Másrészt Antigoné a természettörvényt, a testvéri szeretet parancsát előtérbe helyezve cselekszik, túlvilági nyugalomát és saját lelkiismeretét védve. Nyitott kérdés marad, hogy mi tekinthető a legjobb döntésnek ebben a kérdésben.

Erdő az informatikai forradalom negatív hatásairól tárgyal, amely elsősorban az erkölcsi tudatot sérti. Arról beszél, hogy a kihívás a rendszerek olyan szintű kidolgozásában van, amely az emberi méltóság és a közjó szolgálatában áll. A technológiai rendszer egy új, összetettebb valóságot nyújt, amiben feladatunk megtalálni az Istennel való kapcsolat módját, állandó elkötelezettséggel és erkölcsi tudattal, ugyanis nincs tudomásunk egy biztos megoldásról.²²⁰ Ha a számviteli és pénzügyi etikát nézzük, a legelterjedtebb a bennfentes kereskedelem problémája. Ha valaki bennfentes (beavatott), akkor egy bizonyos vállalatról olyan előnyös információkkal rendelkezik, amelyek lehetővé teszik, hogy előnyösen cselekedjen más tudatlan gazdálkodóval szemben. Scott észrevételében a törvény nem mindenhol tiltja ezt a gyakorlatot, hiszen nincsenek közvetett áldozatai, viszont azokon a területeken ahol jogellenesnek ítélik, arra hivatkoznak, hogy tisztességtelen azokkal szemben, akik nem tudnak azokhoz a bizonyos információkhoz jutni, így egyenlőtlen esélyekkel állnak a piacon.²²¹ Hartmann teóriájában számolnunk kell az ateizmus egyik fenyegető formájával, amelynek képviselői azt vallják, hogy az ember vallási értelemben vett felszabadulása csupán ábránd, és az társadalmi-gazdasági úton valósulhat meg. Ezek az emberek kizárólag a földi társadalom építésén fáradoznak és ezt a nézetet készségesen szorgalmazzák, különösen a fiatalok nevelésében.²²²

Erdő Péter – egy másik művében – a gazdaság összetettségében látja a probléma forrását: „A bonyolultság élménye sokakban megzavarta a felelősség érzetét”²²³. A bíboros itt arra utal, hogy az embernek arra kell törekednie, hogy nem csak magáért és családjáért, de a társadalomért való felelősségteljes hozzáállással végezze munkáját. Ám amint elmélyülni próbál a természettudományok és technika világában, rájön, egyes rendszereket és összefüggéseket csak részben ismer, ebből pedig az következik, hogy cselekvései összes kihatását sem képes felmérni, így hát a felelősségtudat is csak relatív marad. Nem mellesleg

²¹⁹ LÁNYI András– JAKAB György: *Erkölcsi esettanulmányok*, Független Pedagógiai Intézet, Budapest 2009, 85-86.

²²⁰ ERDŐ: *Gazdaság és erkölcs*, 4-5.

²²¹ SCOTT: *Erkölcsi döntések*, 386.

²²² HARTMANN: *Etika*, 41-42.

²²³ ERDŐ: *Munka, gazdaság*, 18.

felmerülhet a tehetetlenségérzet is, amikor a profitszerzés célja nem hagy teret a károk (például környezetszennyezés) felmérésének, orvoslásának, így idővel a jóakarató emberekben is berögzül egy rövid távú, felelőtlen gondolkodás.²²⁴ Ebben az összefüggésben beszélhetünk a katolikus teológia számára ismert *strukturális bűn* fogalmáról, ami Erdő Péter definíciójában így hangzik: „a társadalom működésébe épült és az erkölccsel ellenkező vagy annak érvényesülését kizorító struktúrák mintegy strukturális bűnt alkotnak, amely ránehezedik egyénre és társadalomra”²²⁵. A strukturális bűnről való részletes tárgyalás meghaladja dolgozatunk korlátait, ám ami megállapítható, a gazdaságban az ember szakmailag megfontolt tettei, de az emberi ösztönök is egyaránt alkotóelemek, így a gazdasági tevékenység iránya csorbulhat. Ezért van szükség a körültekintő döntések meghozatalára, valamint annak folyamatos fejtegetésére, hogy amit teszünk az megegyezik-e a teremtő és mindenható Isten akaratával.

Faragó pszichológiai megközelítésben vizsgálja a gazdaságtani etika megvalósulásának szempontjait, gátjait. Ebben az összefüggésben – többek között – kitér a mohóság, önzés, önérdék-közérdék, igazságosság, egyenlőség, becsületesség témáira. Arra a következtetésre jut, hogy hasznos lenne több figyelmet szánni a gazdasági élet problémáinak, pszichológiai vizsgálatának, hiszen az üzleti tevékenység etikáját mára már számos törvény igazítja, viszont azok nem igazolják a valódi szándékot. Ilyen értelemben hatékony lehet a gazdaságban résztvevők pszichikai összetevőinek tanulmányozása.²²⁶

Bár a témát korán sem kimerítve, felvázoltunk néhány olyan gazdasági komponenst, amelyek megpróbáltatás elé állítják a lelkiismeretes gazdálkodót. Ilyenek a gazdaság komplexitása, a technológiai forradalom, bennfentesség, ösztönök, strukturális bűn, karrierizmus és profit vonzereje, de ami a legelterjedtebbnek tűnik, az az erkölcs merevségének gondolata és az isteni törvény háttérbe szorítása a politika és jog előnyben részesítésének érdekében.

²²⁴ ERDŐ: *Munka, gazdaság*, 18.

²²⁵ ERDŐ: *Munka, gazdaság*, 19. Vö. *Egyház Társadalmi Tanításának Kompendiuma*, 117-119.

²²⁶ FARAGÓ Klára: *Etikai kérdések a gazdaságpszichológiában*, in. Hunyady György – Székely Mózses (szerk.) *Gazdaság-pszichológia*, Osiris, Budapest 2003, 749.

3.1. Az ideális gazdasági rend feltételei

Miután láttuk, milyen pozitív és negatív befolyásoló tényezőkkel küzd a gazdaság, próbáljuk meg felvázolni, milyen szempontok alapján épül fel az ideális gazdasági rend. Az Európai Unió politikáját nézve az alapokmányban nem találkozunk vallási (zsidó-keresztény) nézetekkel, viszont világossá vált, hogy a kereszténység fektetett le bizonyos közéleti alapokat. E tekintetben Zsengellér indokoltnak látja a kereszténység felértékelését, új perspektívából, pontosabban a kultúra és a társadalom kölcsönhatásából való szemlélését.²²⁷ Baritz kiemeli, hogy az üzleti tevékenység a célok, motivációk tudatosításával kezdődik, ami alapján vagy a haszonelvű paradigmához csatlakozunk, vagy a közjó szolgálatában veszünk részt.²²⁸

Sebestyén Géza a vallási kultúra hatását kutatta 58 országon belül, a gazdasági eredményesség és stabilitás ügyében. A gazdasági mutatókat a Világbank 2006-2015 közötti adatai alapján dolgozta fel, a vallásossággal kapcsolatos tényeket pedig a Vallási adattárak egyesületének forrásaiból.²²⁹ Arra a következtetésre jutott, hogy egy adott országon belüli vallási közösségek számának bővülése, valamint a magát vallásosnak mondó lakosság arányának növekedése a gazdaság stabilitásának fokozódását vonja maga után.²³⁰

Koslowski a produktív és jóra irányuló gazdaság érdekeit tartja szemelőtt: „nem a gazdaság moralizálására van szükség, hanem a gazdasági tevékenység egy olyan etikájára, amelynek célja a hatékonyság és a jó előmozdítása a kultúrának abban a szférájában, amit gazdaságnak nevezünk”²³¹. Kocziszky is azt vizsgálja, hogy milyen feltételek mellett valósulhat meg az utópiának tűnő etikus közgazdaságtan. Megállapításában a közgazdaságtudomány a folyamatosan változó háromdimenziós (tér, idő, értékrend) rendszert tanulmányozza, feltárva az elmozdulások okait és a lehetséges jövőbeli lépéseket.²³² Ezzel kapcsolatban mindhárom dimenzió szerepéről részletesen tárgyal. A térgazdaságtan csupán a második világháború után kapott kellő figyelmet a közgazdasági gondolkodásban, amikor mikrogazdaság – makrogazdaság, térségi növekedés, diszparitások, allokáció – reallokáció került az érdeklődés fókuszába. Ezek után az endogén növekedésemélet kimagasló felismerést hozott: a térség gazdasági fejlődése a belső potenciál kamatoztatásától is függ. Később – 30 évvel ez előtt – a gazdasági események társadalmi cselekedetekre való hatását elemezték, majd pár évvel később

²²⁷ ZSENGELLÉR: *A gazdaságetika*, 22.

²²⁸ BARITZ: *Keresztény társadalmi elvek a gazdaságban*, 173.

²²⁹ SEBESTYÉN Géza: *Gazdasági prosperitás és értékrend: van-e eltérés az alapvető gazdasági mutatók alakulásának dinamikájában az eltérő vallási kultúrával rendelkező országok között?* in. Kocziszky György (szerk.): *Etikus közgazdaságtan*, Magyar Nemzeti Bank, Budapest 2019, 143-147.

²³⁰ SEBESTYÉN Géza: *Gazdasági prosperitás*, 159.

²³¹ KOSLOWSKI: *Etika a piacgazdaságban*, 96.

²³² KOCZISZKY: *Etikus közgazdasági gondolkodás*, 15-17.

elkezdtek a tér és értékrend közötti kapcsolatot vizsgálni, ahol nagy szerepet kap a vallás, etnikum, geopolitika. Az idővel kapcsolatban a közgazdaságtanban történelmi fejlődést, ciklusok dinamikáját, paradigmaváltásokat és a történések pénzegységben való mérését tanulmányozzák – ez az evolúciós irányzat.²³³ Világossá vált, az idődimenziót nehéz beépíteni a gazdasági sémákba, hiszen olykor egy periódus több évszázadot is felölelhet, így javasoltabb az idiografikus gazdaságföldrajz nyújtotta analízis szempontjait használni, ahol a gazdasági terület egy történelmi folyamat produktuma.²³⁴

Abból kiindulva, hogy általában mindenki számára a munkahely egy versenyszellemet igénylő terület, ahol a siker eléréséhez fel kell hagyni a magánéletben képviselt keresztény értékek nagy részével, Scott két alternatívát mutat be a munkahelyen tanúsított etikus magatartással kapcsolatban. Az első a kettős erkölcs, amely azt feltételezi, hogy az egyén szétválasztja a magánéletét a munkahelyi élettől, értelemszerűen így mindkét szféra szabályait ismerve, a helyzetnek megfelelően dönt bizonyos etikai dilemmák felbukkanásával. A szerző elismeri, ez a megoldás nem keresztényi, hiszen az Úrnak kijáró szolgálatunk állandó, ahogy Krisztus követése is egész életünk hivatása.²³⁵ Rarița – közgazdász és szociológus – Max Weber nyomán az ember hivatásának objektivizálódásának tényére reflektál, azzal a meggyőződéssel, hogy az egykor pszichológiai-spirituális töltetű valóság mára már a kapitalizmus automatizálódásának köszönhetően közömbös lett. Ebből kifolyólag a gazdasági munka erkölcsössége is sérült, hiszen ami egykor etikailag megalapozott volt, az a jelenben racionális elvek mentén működik, a szociális túlélés érdekében. Weber ezt az etikai alapelvekről való könnyelmű lemondást akarja ellensúlyozni, hiszen azt látja, az anyagi javak hajszolása nem engedi természetesen kibontakozni az embert hivatásában.²³⁶

Ezzel szemben fennáll a jó üzlet jó etikával való kapcsolatának lehetősége, ami keresztény szemmel nézve ideális lenne, ugyanis, ahogy már egyik előző alfejezetben említettük, a bibliai értelemben vett üzlethez a cél elérése mellett az eszköz is nagy szerepet játszik.²³⁷ A szerző észrevétele szerint „a jó erkölcs rövid távon többnyire költséges”²³⁸. Mit is jelent ez pontosabban? Elsősorban a tény helyességét az egyszerű realitás is igazolja, hiszen ellenkező esetben mindenki erkölcsösen viselkedne, ami jelen állás szerint nem elmondható. Scott azzal érvel, hogy az erkölcsös ember becsületes és bizalmas kapcsolatokat keres, így lehetséges,

²³³ KOCZISZKY: *Etikus közgazdasági gondolkodás*, 19-21.

²³⁴ KOCZISZKY: *Etikus közgazdasági gondolkodás*, 21-22.

²³⁵ SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 374.

²³⁶ RARIȚA, Mihail: *O reflecție asupra eticii moderne a acțiunii*, in: Ojovanu Vitalie (ed.): *Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare*, Ediția a III-a, Chișinău, 2020, 177-178.

²³⁷ SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 375-376.

²³⁸ SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 376.

elszalasztja egy anyagilag kívánatos üzlet megkötését, amennyiben a másik felet megbízhatatlannak tartja. Adam Smith szakembert idézve leszögezi, hogy „a felvilágosul önérdek a kapitalizmus mozgatórugója, és a szabad piac kizárólag akkor működhet, ha annak egyedi szereplői rendelkeznek az önérdekük féken tartásához szükséges erkölcsi értékekkel”.²³⁹ Scott azzal érvel, hogy a kapzsiság elsősorban nem az illető erkölcsösségének megromlására nézve kerülendő, hanem az nagy eséllyel negatívan befolyásolja a cég egyes szereplőivel, – mint például a beszállítókkal, vagy alkalmazottakkal – való kapcsolatot. Így tehát megcáfolja azt a véleményt, mely szerint a kapzsiság mozgatja az egész gazdasági rendszert és helyette azt állítja, „a valóságban a bizalom a piacgazdaság rendszerének motorja”²⁴⁰. Ha komolyabban szemügyre vesszük a helyzetet, meggyőződünk az állítás igazságáról, viszont első ránézésre nem tűnik megalapozottnak, ugyanis a bizalmat gyakran megelőlegezve nyújtjuk, nem fordítva különösebb figyelmet neki. Gondoljunk csak egy átlagos szerződés, dokumentum aláírására. Vajon az emberek hány százaléka olvassa el azt a néhány oldalt, amiben benne vannak a szerződéskötés feltételei és egyéb tudnivalók? Hajlamosak vagyunk bizalommal odavésni kézjegyüket, azzal a meggyőződéssel, hogy szó sem eshet megtévesztésről. A 37. zsoltárban olvasunk a bizalomról, amely képes felülkerekedni az irigységen: „Ne indulj haragra a gonoszok miatt, ne irigykedj a cselszövőkre! Mert hamar elhervadnak, mint a fű, elfonnyadnak, mint a zöld növények. Bízzál az Úrban, és tégy jót, akkor az országban lakhatsz, és biztonságban élhatsz” (Zsolt 37, 1–3).

Scott kitér a globális kapitalizmus bírálatára is, érveit kellően alátámasztva szakmailag és vallási szempontból is. Első pillantásra, erkölcsi szempontból a piaci kapitalizmus kapzsiság miatt tekinthető bűnnek, ám a valóság ennél összetettebb, ugyanis különbséget kell tennünk a kapzsiság és az önérdek között, hiszen az utóbbit szentírási alapon nem tudjuk elítélni. Mi több, köztudott tény, hogy a féktelen mohóság a piacgazdaság működésének rovására megy, ezt pedig megfelelő erkölcsi erőforrásokkal lehet kiküszöbölni. A kapitalizmus egy másik bírálatá az aránytalan erőforrás-felhasználás, tehát erkölcstelenség, ami igaz is, amennyiben az országok népességével és nem a termelékenységével való összefüggésben vizsgáljuk. Scott láthatóan a kapitalizmus védelmébe áll, hozzátéve, hogy a kapitalisták elismerik, hogy a gazdaság elosztásánál figyelmbe kell venni a szükségleteket az érdemeken túl, hiszen, ahogyan említettük, már a Biblia figyelmeztet arra, hogy nem képes mindenki önmagát ellátni. A munkahelyek kiszerveződésének kérdése napjainkban is nehéz téma, aminek előnyei is hátrányai egyaránt vannak és amivel kapcsolatban végülis arra a következtetésre jutunk, hogy

²³⁹ SCOTT: *Erkölcsi döntések*, 377.

²⁴⁰ SCOTT: *Erkölcsi döntések*, 377.

az előnyök felülmúlják a hátrányokat. Végül pedig azzal a nézettel, mely szerint a piaci rendszer fogyasztásra való ösztönzése lelki szegénységhez és nélkülözőkkel szembeni érzéketlenséghez vezet egyet tudunk érteni, viszont az is igaz, hogy a túlfogyasztás alaptermészet kérdése és nem csupán a gazdasági rendszer eredménye.²⁴¹

Vilfredo Pareto – olasz jóléti közgazdász – múlt századi megállapítása szerint annak, aki néhány gyakorlati közgazdasági intézkedést magasztal, nemcsak a gazdasági, hanem az erkölcsi, vallási és politikai következményeket is figyelembe kell vennie.²⁴² Erre reflektálva Frank Knight – amerikai közgazdász – azt a kérdést fogalmazza meg, hogy nem kell-e szemelőt tartani a tényt, hogy a közgazdasági elméletalkotás legvégső tárgya a gazdasági gépezet működésének etikai és emberi vonatkozású kritikája, ellenben az értékelmélet és árelmélet egyaránt nélkülözhetetlenek?²⁴³ A Nobel-émlékdíjas amerikai közgazdász Milton Friedman az utóbbi nézete erősíti, mondván, a menedzsment egyetlen etikai és morális kötelezettsége a részvényesek jogainak támogatása.²⁴⁴ Muzslay szerint abban az esetben, ha a gazdaságban túl nagy áldozatot jelente egy bizonyos erkölcsi feltételnek való megfelelés, az állam és a társadalom kötelesek a közjó érdekében erőfeszítéseket tenni a rendszer megváltoztatásának érdekében.²⁴⁵

Zsolnai László a Katolikus Egyház társadalmi tanítása alapján világít rá a keresztény gazdasági rend elképzelésére. Eszerint az ember szakrális volta megkíván egy olyan gazdasági világot, amelyben méltósága biztosításának érdekében történnek a döntéshozatalok.²⁴⁶ Scott is azt hangsúlyozza, hogy a munkavállalók méltóságának megőrzése abból az egyszerű, de annál magasabb okból fakad, hogy mindannyian Isten képére és hasonlatosságára teremtettünk, amiből logikusan következtetünk arra, hogy mindannyian ontológiailag egyformák vagyunk, így nem létezhet semmiféle faji, szexuális irányultságú vagy nemi alapú diszkrimináció a beosztottak körében. Továbbá a foglalkoztatási szabadság arra ad jogot, hogy a munkavállaló bármikor elbocsájtathja alkalmazottját törvényes indokkal, ez pedig az ember tulajdonként való kezelését sugallja. Bár talán magától értetődő, a szerző megemlíti azokat a jogokat is, melyek alapján a munkavállaló időben meg kell, kapja a bérét.²⁴⁷ Az egyszerűség kedvéért, ezeket nem foglaljuk bele dolgozatunkba.

²⁴¹ SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 369-373.

²⁴² PARETO, Vilfredo: *Manual of Political Economy*, M Kelley Pubs, 1906, 13.

²⁴³ KNIGHT, H. Frank: Review of Cassel, *Quarterly Journal of Economics* 36 (1921/1) 146.

²⁴⁴ FRIEDMAN, Milton: *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, Chicago 1962, 112.

²⁴⁵ MUZSLAY: *Gazdaság és erkölcs*, 147.

²⁴⁶ ZSOLNAI: *Gazdasági etika*, 64.

²⁴⁷ SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 382-383.

Zsolnai kulcsfontosságú megállapítása a Főparancsra hivatkozva, hogy „a szeretet a keresztény etika lényege”²⁴⁸, ami morális kötelesség az igazságossággal együtt, melyek a védelmet szolgáló jogokkal együtt alakítják a gazdaság vezérelveit. Ahogyan láttuk az előzőekben is, pontosan a Főparancsban, a szeretetben rejlik a többlet, amit a keresztény tanítás hozzáad az általános társadalmi alapokhoz. A katolikus szociális tanítás három fajta igazságosságot különböztet meg:

- kommutatív – korrektségre épül
- disztributív – hátrányos helyzetűek előnyben részesítése
- szociális – egyetemes részvétel biztosítása a társadalom életében

Továbbá a szerző az Amerikai Püspöki Kar által kiadott pásztorlevelére hivatkozik²⁴⁹, ami a katolikusok által gazdasági életben követendő prioritásokat hozza:

- „A szegények legalapvetőbb szükségleteinek kielégítése.
- A hátrányos helyzetűek társadalmi részvételének a segítése.
- A beruházások olyan megválasztása, hogy az elsősorban a szegények és a hátrányos helyzetűek javát szolgálja.
- A családok fennmaradásának és stabilitásának a biztosítása.”²⁵⁰

Aquinói Szent Tamás jó fogalomról való elméletéből kiindulva Baritz megalkotja a gazdaság három dimenziós struktúráját, amelyben az első két dimenzió a hasznos, gazdasági javakkal megalapozza a végső cél felé emelő erkölcsi javak dimenzióját.²⁵¹

Ahhoz, hogy konkrétan lássuk, milyen feladatai vannak az egyes gazdaságban való résztvevőknek az emberi személy méltóságának szolgálatában Zsolnai megállapítását²⁵² táblázat formájában szemléltetjük:

	munkások	vállalkozók	állam
feladatok	közjó biztosítása a termelés és szolgáltatások minőségével	igazságosság és közjó érdekében való rendszeres elszámolás, humánökológiai szemlélet	emberi jogok védelme, közjó és igazságosság elősegítése

Ábra 2. Gazdaságban résztvevő tagok feladatai

²⁴⁸ ZSOLNAI: *Gazdasági etika*, 65.

²⁴⁹ Vö. Economic Justice for All: *Pastoral Letter on Catholic Social Teaching and the U.S. Economy*, Catholic Bishops, United States 1986.

²⁵⁰ ZSOLNAI: *Gazdasági etika*, 65.

²⁵¹ BARITZ: *Keresztény társadalmi elvek a gazdaságban*, 177-178. Vö. BARITZ: *Háromdimenziós gazdaság - Lehete-e gazdálkodni erényetikai paradigmában?*, Kairosz, Budapest, 2016.

²⁵² ZSOLNAI: *Gazdasági etika*, 65.

Összességében láttuk, a gazdasági rend optimalitásának elmélete nem egységes a szakemberek körében. Ami biztos, a kereszténység nem szabad a moralizálás eszközével dolgozzon, hiszen elrettentő lehet. Ha a szeretet parancsából fakadó kommutativitás, disztributivitás és szociális érzékenység képzelőerei hatják át a tevékenységet az emberi méltóságra való törekvésben, az nagy valószínűséggel összhangban lesz Isten nekünk szánt feladatával. Erdő Péter bíboros a gazdaság és erkölcs alapvető kapcsolatát abban látja, hogy a gazdasági életben is az ember tudatos és szabad döntéseket hozhat meg az általa választott módszerekkel, sőt ez kötelessége. Nem szabad kiszolgáltatnunk a gazdaságot az embertől elvonatkoztatott matematikai-logikának, hiszen ez eltávolodást, társadalmi kataklizmát eredményezhet.²⁵³ Baritz megállapítása mérvadó lehet ebben az összefüggésben: „a gazdasági javak be vannak ágyazva az erkölcsbe és vezérelve az erkölcsi javak által (...) ez a gazdasági rend természetesebb, mint a jelenlegi.”²⁵⁴

3.2. *A teremtésvédelem kérdése a gazdaságban*

Bár jelen dolgozatban leginkább az emberközi kapcsolatokon belüli etikára fektetjük a hangsúlyt, érdemes lehet a környezeti etikáról is szót ejteni. Höffner már 1962-ben arról beszél, hogy a fejlődés egy új irányban kezd fellendülni, mégpedig abban, amely a környezetvédelem érdekében megfogalmazott társadalmi elvárásokat figyelembe veszi.²⁵⁵ Évtizedekkel ezután Ferenc pápa a *Laudato si'* kezdetű enciklikában arról beszél, hogy a környezet védelme abból kifolyólag felelősségünk, hogy e világi teremtmények vagyunk, és személyes méltóságunk igénye a benne kialakítható jólét.²⁵⁶ A Szentatya arra buzdít, hogy az emberiség és környezet közötti együttműködésnek van tere, és minden erőfeszítés kifizetődő, nem mellesleg emberi méltóságunk érzését növeli, egzisztenciánk értelméhez hozzájárulva.²⁵⁷

Ims, Tencati és Zsolnai egyenesen fogalmazzák meg felelősségünket: „a Föld ökológiai rendszereinek drámai romlása az emberiség jelenlegi termelési és fogyasztási mintáinak és gyakorlatának az eredménye.”²⁵⁸ A szerzők az antropocén kor fogalmát hozzák, ami az elmúlt évtizedek emberi tevékenységei miatt alakult ki, különösképpen az üzleti rendszerben, ahol a földi javak végességének ignorálására való hajlam mutatkozik meg.²⁵⁹ Azt állapítják meg, hogy

²⁵³ ERDŐ: *Munka, gazdaság*, 16-17. Vö. *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 348.

²⁵⁴ BARITZ: *Keresztény társadalmi elvek a gazdaságban*, 177-178.

²⁵⁵ HÖFFNER: *Keresztény társadalmi tanítás*, 165.

²⁵⁶ LS 43.

²⁵⁷ LS 212.

²⁵⁸ IMS, Knut–TENCATI, Antonio–ZSOLNAI László: *Gazdasági etika az antropocén korban*, in. *Magyar Tudomány* 180 (2019/4) 481.

²⁵⁹ IMS – TENCATI – ZSOLNAI: *Gazdasági etika*, 481-482.

a gazdaság mai fő hiányossága az ökológiai határok tudatosítása. Ha ez meg is történne, nem elég az ökohatékonyság korrigálása, hanem a termelés és kereskedelem gyökereiben való újrarápítási szükségesség, a fenntartható modellek eléréséhez. A megoldást a termelésben és fogyasztásban való mértékletességben, illetve a természetes javak értékének felismerésében látják, amit a progresszív üzleti etika tud előmozdítani a jövő generációk jólétére való tekintettel.²⁶⁰

Ahogy Scott is konstatálja, a környezetvédelem és a gazdasági növekedés között egyre erőteljesebben növekvő feszültség észlelhető, ami különösen a biocentrikus és antropocentrikus világképek ellentétében éleződik ki. Előbbi szerint a környezetet saját értéke miatt kell védeni, utóbbi pedig azt állítja, hogy a természet abból kifolyólag értékes, hogy az emberiség számára becses. A két elmélet közül nehéz bármelyik mellett bizonyosan állást foglalni, ezért keresztény szemmel nézve a teológia felkínál egy harmadik megközelítést teocentrizmus néven, mely szerint a természet önmagában jó a Teremtésből kifolyólag, viszont fontos, hogy azt Isten az ember felelősségére bízta és uralma alá helyezte.²⁶¹ Lányi ezzel kapcsolatban a következőket írja: „A pihenés, üdülés is alapvető szükségletünk. Ehhez a legtöbb ember csöndet, jó levegőt, ép természeti környezetet kíván. Mindehhez hozzájuthatunk költséges utazással távoli nyaralóhelyeken, de törekedhetnénk arra is, hogy saját lakóhelyünk környezetét óvjuk: a levegő és a vizek tisztaságát, a fákat és madarakat, a táj szépségét, a csöndet.”²⁶² Alapvetően mindenkinek joga van jólétben élni a társadalomban és a maga módján törekedhet rá, viszont nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a rendelkezésre álló javak tartománya véges, ami azt jelenti, hogy az ember egy másik ember kárára bővítheti anyagi javainak készletét. „Legfőbb javunk: a jó – s ez mind közös.”²⁶³ A gazdaság határaitól való értekezletében Szabó rámutat annak ökológiai hatására, ami már nem az erkölcsi érzékenység tárgya, hanem objektív okokból lényeges. A gazdasági szereplők már direkt módon érintettek a klímaváltozás és az erőforrások végetségének problémájával, ami tudatosságra hívja azokat a fogyasztókat, akik addig a termékek előállításának módszerét figyelmen kívül hagyták a beszerzés során.²⁶⁴ Ferenc pápa a biológiai sokféleség elvesztésének veszélyére hívja fel a figyelmet, amikor azt mondja, hogy „az ember a föld erőforrásait is kifosztja a gazdaság, valamint a kereskedelmi és termelői tevékenység csak azonnali célok elérését figyelembe vevő felfogása miatt”.²⁶⁵

²⁶⁰ IMS – TENCATI – ZSOLNAI: *Gazdasági etika*, 481-485.

²⁶¹ SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 384-385.

²⁶² LÁNYI – JAKAB: *Erkölcsei esettanulmányok*, 53.

²⁶³ LÁNYI – JAKAB: *Erkölcsei esettanulmányok*, 53.

²⁶⁴ SZABÓ: *Gazdaságetika*, 176.

²⁶⁵ LS 32.

Pataki és Takács-Sánta arról beszélnek, hogy a fizikailag véges térben fontos annak feltérképezése, hogy ki és milyen méretű környezeti teret foglal el szükségletei kielégítéséhez, hogy a környezeti fenntarthatóság miatt a gazdasági tevékenység ártalmait csökkentsük. Ebben – vagyis az ökológiai igazságosságra vezető úton – nyújthat segítséget az ökológiai lábnyom indexe, ami annak megállapításában segít, hogy egy adott népcsoport termékeny földön a hulladékfeldolgozáshoz szükséges erőforrások kompenzálására milyen mértékben használja fel a gazdaságban erőforrásait.²⁶⁶ A szerzők az ökológiai közgazdaságtan lehetőségeit kutatják, melynek politikai eszményét a következőképpen fogalmazzák meg: „az emberi civilizáció globális fenntarthatóságához elsősorban a helyi közösségeken keresztül vezet az út, az ő felelős politikai aktivitásukon, valamint politikai akaratuk és tetteik egyenjogúsításán keresztül, mely a demokratává nevelődés fáradságos tanulással járó útja.”²⁶⁷

Azzal kapcsolatban, hogy kiért felelős egy vállalat, Scott azt mondja, a vállalat exkluzív felelőssége társadalmi szinten a nyereség növelése.²⁶⁸ Ebből azt a következtetést vonjuk le, hogy a vállalatot csakis a részvényeseivel szemben terheli felelősség, pontosabban, hogy azok vagyonát gyarapítsa. Ezzel szemben nemrégiben kialakult egy olyan elmélet, mely szerint a vállalatot számos érintett féllel szemben terheli kötelesség: részvényesek, alkalmazottak, beszállítók, környezet. A koncepció szerint a vállalat úgy kell, működjön (küldetésnyilatkozat szerint), hogy részvényesei számára megfelelő nyereséget és fogyasztói számára minőségi terméket, illetve szolgáltatást állít elő úgy, hogy eközben a környezetben sem okoz mértéken felüli kárt.²⁶⁹ Ám a gyakorlat nem ennyire gördülékeny. Muzslay példaként a cementgyárat hozza, amivel kapcsolatban arról ír, hogy az beszennyezheti a levegőt, ami légúti megbetegedésekhez is vezethet a környéken élők számára. Ennek megakadályozása plusz költségekkel járhat egy vállalat számára, amit önszántából és pusztán gazdasági szempontok alapján nem vállal, amíg az emberek nem követelik azt.²⁷⁰

Fekete arról ír, hogy a környezetvédelmi célkitűzéseket szükséges az internacionális kereskedelmi egyezményekben bele foglalni. Véleményében „annál is inkább szükséges a kereskedelem és a környezetvédelem ügyének egyesítése, mert a globális környezeti problémák jelentős része a természeti javak túlhasználatára és a költségek externalizálására épülő gazdaság

²⁶⁶ PATAKI György – TAKÁCS-SÁNTA András (szerk.): *Természet és gazdaság*, Budapest 2004, 14.

²⁶⁷ PATAKI – TAKÁCS-SÁNTA: *Természet és gazdaság*, 20.

²⁶⁸ FRIEDMAN: *The Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profits*, New York Times, 1970 <https://www.nytimes.com/1970/09/13/archives/a-friedman-doctrine-the-social-responsibility-of-business-is-to.html>

²⁶⁹ SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 380-381.

²⁷⁰ MUZSLAY: *Gazdaság és erkölcs*, 150.

működésére vezethető vissza.”²⁷¹ A nehézséget abban látja, hogy a már megszokott és működő közpolitikák és gyakorlatok bonyolulttá teszik az olyan rendszerek módosítását, amelyek rossz kimenetelűek lehetnek.²⁷² Zsolnai a vállalatok fenntarthatóságának körülményeit kutatja, három etikai terület feltételeit körvonalazva:²⁷³

- érzőképeség-alapú: a gazdaságban érintett, érző lények számára fájdalommentes és természetes létet garantálni
- ökoszisztéma-alapú: visszaállítani az ökoszisztémák eredeti körülményeit, megőrizni egészségüket
- Gaia-alapú: tisztelettel fordulni a bolygó egyetemes mintázatai és berendezései iránt, nem sérteni azokat

Szabó egyik tanulmányában a korunkat érintő gazdasági modell önérdékűségét mutatja be, ami miatt az bolygónk teherbíró képességét is figyelmen kívül hagyja. *Ökológiai vakság* vádjával illeti a szabad piacot, ami a környezeti alapjainak korlátlanosságának gondolatában mutatkozik meg. A szerző a gazdasági rendszer szereplőinek négy féle szemszögéből vizsgálja az ökológiai döntéseket. Elsősorban a fogyasztókról elmondható, egyéni szempontok szerint vásárolnak egyes termékeket és szolgáltatásokat, igény és anyagi keretek függvényében, ami egyáltalán nem biztosítéka a környezet megóvásának. Másodsorban az állampolgárok szerepét hozza, akik már nem csupán egyéni preferenciák szerint döntenek a piacon, viszont ehhez szükséges a környezeti kockázatok tudatosítása és józan összevetése a saját érdekekkel. Szabó szerint ilyen fajta környezeti érzékenységgel csupán az igazán bölcs és nagy tudású polgárok rendelkezhetnek. Harmadsorban a gazdasági szereplők perspektíváját hozza, akik értelemszerűen a vállalat sikerességére és profitmaximizálásra törekszenek, ilyen módon pedig féktelenül öncélúvá válnak, háttérbe szorítva a környezettudatos szempontokat. Végül, a jogalkotókat tekintve, részükről kulcsfontosságú az egyetemes környezetvédelmi jog összeállítása, amely a véges erőforrások és veszélyeztetett élőlények, valamint területek igénybevételét szabályozza, ugyanakkor a termelés ökológiai szempontjait is megfogalmazza. Szabó párhuzamba állítja az ökológiai etika jellemzőit a fogyasztó-bükratikus sajátosságokkal, amivel kapcsolatban

²⁷¹ FEKETE László: *A globális szabadkereskedelem környezeti és etikai problémái*, in. Magyar Tudomány 180 (2019/4), 488-498.

²⁷² FEKETE: *A globális szabadkereskedelem*, 497.

²⁷³ ZSOLNAI: *A fenntartható vállalat*, in. Boda Zsolt – Fekete László – Zsolnai László (szerk.): *Gazdasági etika*, Corvinus, Budapest 2013, 137.

megállapítja, hogy a következő generációk tudatának nevelésével kell előmozdítani a környezetbarátságot.²⁷⁴ A táblázatot teljes egészében tőle hozzuk:

A természettel harmóniára törekvő ember	a fogyasztó-bürokrata típus
mellérendeltség	uralom, hierarchia
erőszakmentesség	erő, dominancia
alázat/tisztelet	gőg
mértékletesség	mohóság
tudatosság	könnyelműség
felelős részvétel	célracionális döntések
örömelv	teljesítményelv
érzékenység	számító gondolkodás
szolidaritás	versengés vagy közöny
(titkokat) nyitottság	használati érték (ember, természet)
kreativitás	produktivitás, rutin
a sokszínűség tisztelet	idehgenkedés a sokszínűségtől
a test és lélek harmóniája	komfort és kényelem (test)
önépítés	megfelelni vágyás, "siker"
spontán örömeik, meditáció	izgató és nyugtatószerek

Ábra 3. Szabó összehasonlítása a környezethez való viszonyulásba.

Következtetésképpen láttuk, hogy a gazdaság árnyoldalai a környezetvédelem területén is nagy hatással bírnak. Bár a teremtett világ Isten ajándékaként önmagában jó, az ember felelősséggel tartozik iránta, kötelessége megóvni azt. Nincs mentsége ez alól a gazdasági rendszernek sem, ami hajlamos a nyereségeket hajszozni a Földi kincsek kárára. De nem beszélhetünk csak széles körben a környezet szennyezéséről, hiszen egyéni szinten is épp oly nagy a kihívásunk és kötelességünk, hogy fogyasztói szokásunknak redukáljuk és józanul, körültekintően bánjunk otthonunk forrásaival, a jólét keretein belül, természetesen.

²⁷⁴ SZABÓ Gábor: *Környezeti etika és "turbókapitalizmus"*, in. *Eszmélet* 65 (2005/1) http://www.eszmelet.hu/szabo_gabor-kornyezeti-etika-es-turbokapitalizmus/, 2022.06.16.

3.3. *Lehetséges a gazdaságon túli értékek megőrzése?*

Az előző alfejezetekben megnéztük, a gazdaságetikát jó és rossz irányba befolyásoló faktorokat, majd megpróbáltuk körvonalazni az optimális közgazdasági rendszer feltételeit. Ezek után jogos a kérdés, hogy egyáltalán elképzelhető-e a 21. században minden gazdasági etikát sértő gyakorlattal való felhagyás? Képes-e a mai közgazdász helyesen mérlegre tenni az anyagi és megfoghatatlan értékeket, hogy aztán keresztény lelkiismeretességéből merítve egy erkölcsileg kifogásolhatatlan gyakorlat mellett döntsön? Szegedi Krisztina a 2001-ben megvédett Ph.D. értekezésében a magyar vállalatok etikai érzékenységét vizsgálta. Hipotézise ellenére arra a következtetésre jutott, hogy a magyar cégek rendelkeznek etikai érzékenységgel, de csak specifikus területeken, ilyen például a fogyasztókkal és tulajdonosokkal szemben tanúsított felelősség. A társadalom etikai érzékenységre irányuló elvárása ennél nagyobb, ami vélhetően annak növekedését eredményezi a jövőben.²⁷⁵

Michael Jordan Sandel – amerikai politikus és filozófus – a legnagyobb boldogság elvét körvonalazva Jeremy Bentham - angol jogtudós, filozófus és társadalmi reformer – gondolatait idézi, aki szerint „az erkölcsösség legfőbb princípiuma a boldogság maximálása, ami nem más, mint az élvezet többlete a fájdalom fölött”²⁷⁶. Eszerint tulajdonképpen az egyes cselekedetek helyességének megítélésekor mérvadó azok eredményessége, ami a boldogság és élvezet előidézését illeti. Erre a radikális megállapításra Sandel két ellenérvet hoz: egyrészt az elmélet figyelmen kívül hagyja az egyéni szabadságjogokat – ami előidézhet erkölcstelen cselekedeteket –, másrészt pedig nehéz elképzelni egy olyan mércét, ami képes mindenki számára elfogadhatóan felbecsülni az egyes értékeket.²⁷⁷ Ennek függvényében boncolgatta John Stuart Mill Bentham doktrínáját, hogy humánusabb módon megválaszolja a hozzá fűzött ellenérveket. Millnek a magasabb rendű élvezetek melletti egyik érve szerint a felsőbbrendűségük abban áll, hogy az emberek megállapítják eme tulajdonságukat, s nem pedig abban, hogy pusztán előnyben részesítik őket.²⁷⁸ A szabadság pártjára a következő érvet részletezi: „A konformitás (...) a legnagyobb ellensége a helyes életnek”²⁷⁹.

Milyen előnyei és hátrányai lehetnek a piacnak ilyen értelemben? Sandel két személtető és vitaindító példát hoz: fizetett háborúzás és pénzért való gyermekszülés. Első arra vonatkozik,

²⁷⁵ Az értekezésben megfogalmazott második hipotézise azt feltételezte, hogy a magyar vállalatvezetők domináns részének vállalatfelfogása amorális. SZEGEDI Krisztina: *A magyar vállalatok etikai érzékenysége. Ph.D. értekezés*, Miskolc, 2001.

²⁷⁶ SANDEL, Michael J.: *Mi igazságos ... és mi nem?. A helyes cselekvés elmélete és gyakorlata*, Corvina, Budapest 2012, 50.

²⁷⁷ SANDEL: *Mi igazságos*, 53-58.

²⁷⁸ SANDEL: *Mi igazságos*, 65-75.

²⁷⁹ SANDEL: *Mi igazságos*, 68.

hogy az amerikai polgárháború alatt a kötelezően besoroltaknak megvolt a joguk, hogy maguk helyett küldjenek valakit, akit pénzel lefizettek. Az alkut illető kritikák miatt lépett fel egy újabb lehetőség: mentesülni a háború alól 300 dollárért cserébe, amit az állam kap, viszont nem sokkal később ez is kudarcba fulladt. Így történt, hogy a közel 207.000 besorozott katona közül csupán 46.000 szolgált a háborúban, ami látszólag egy osztályalapú diszkriminációhoz vezetett. Sandel egy fontos problémát vázol fel, amikor azt állapítja meg, hogy a jelenkori önkéntességen alapuló katonai szolgálat sem igazságosabb, mint a polgárháború alatti kötelező besorolás, hiszen manapság pont úgy az adózással fedezzük azoknak a bérét, akik vállalják, hogy harcba szállnak helyettünk is (piaci megoldás).²⁸⁰ A felvázoltak függvényében megfogalmazódhat bennük a kérdés, hogy tulajdonképpen hol van a szabadság a szabadpiacon? Vannak-e meg nem vásárolható értékeink? Meg tudjuk vásárolni a jó életet? Török pesszimista szemlélettel fogalmaz. Szerinte a gazdaság és a jó élet a maga teljességében nem függnék össze:

„Jobb elfogadni a gazdasági társaságot annak, ami. Olyan intézménynek, amelyik ugyan sokat tehet a Jó Élet anyagi feltételeinek megteremtéséért, amelyre azonban nem bízhatók rá a Jó Élet teljes felelőssége. A Jó Élet meghatározása ugyanis nem lehetséges az emberi szükségletek minősítése nélkül, s éppen ez az, amit a vállalat nem tehet meg.”²⁸¹

Ehhez kapcsolódva hoz fel olyan hétköznapi példákat, amelyek rávilágítanak arra, hogy egyes esetekben – valóban – a vállalat politikája nem tud ténylegesen az ember testi-lelki jólétéért küzdeni: „A dohánygyárak vezető menedzserei harcoljanak a dohányzás ellen?”²⁸². Ezért emeli ki, hogy minden külső intézményen és kormányzaton kívül az ember lelkiismerete is nagy szerepet játszik abban, hogy minőségi életet teremtsen-e magának.²⁸³

Mi a teendő? Jóllehet, a gazdasági döntéshozatal sokszor nem hagy elég szabad teret, vagy éppen erkölcstelen cselekedetekre sarkall, azonban ne felejtjük el, hogy emberi munka és eszmecsere gyümölcse minden ilyen struktúra, ezért nekünk, mint erkölcsileg tudatos embereknek feladatunk és kötelességünk folyamatosan átértékelni a terveket és olyan szempontokat beépíteni, amelyek tágabb értelemben a közjót, szűkebb értelemben pedig az emberi méltóságot szolgálják. Ahogyan Erdő Péter is hangsúlyozza: „A rendszergazda pedig maga az ember. Nekünk kell keresnünk az egyre bonyolultabb valóságok részleteiben is az emberi teljességhez és így végső soron Isten akaratához való helyes kapcsolódás

²⁸⁰ SANDEL: *Mi igazságos*, 95-99.

²⁸¹ TÖRÖK: *Az üzleti etika*, 57.

²⁸² TÖRÖK: *Az üzleti etika*, 57.

²⁸³ TÖRÖK: *Az üzleti etika*, 57.

lehetőségét.”²⁸⁴ Beran Ferenc és Lenhardt Vilmos megközelítésében „a teremtő Isten művében való részesedés, kreatív munka”²⁸⁵ adja a munka lelki értékét. „A tőkének ugyanis eszköz jellegűnek kell lennie, a munkának viszont személyes jellegűnek”²⁸⁶, állapítják meg a szerzők. Erről van szó a *Laborem Exercens* enciklika hatodik és egyben utolsó fejezetében is, ahol e tekintetben az egyház különleges feladatot kap: a munka lelkeségének kialakítása az Istenhez való közeledés útján, tervében való együttműködés értékének lehetőségeivel Krisztus és Szent Pál példájára, akik a becsületes munka példáját tárják elénk, amivel Isten országa épül.²⁸⁷ „Nincs varázsképlet”²⁸⁸ – írja Zanzucchi II. János Pál pápát idézve – azzal kapcsolatban, hogy a gazdasági és pénzügyi visszaéléseket hogyan lehetne gyökereikben megszüntetni, hiszen az idő múlásával az emberiség is változik, így mindig az idők jeleire való tekintettel lehet cselekedni. Ennek ellenére három feladatot fogalmaz meg:

- a gazdaság álljon az egész emberiség szolgálatába, ne legyen szó egyenlőtlen megkülönböztetésekről,
- a béke és igazságosság képzelőerői fogják össze a népeket, hogy képesek legyenek megvédeni érdekeiket,
- a föld megvédése legyen mindenki szívügye.²⁸⁹

Zsolnai a gazdaságetika emberképét vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy az etikus gazdasági rendszer működésének négy feltétele van a szereplők részéről:²⁹⁰

- normákba vetett közös hit
- társadalmi elkötelezettség
- normák megszegésének nagy ára
- tevékenységek átláthatósága

Zanzucchi – olasz újságíró – Ferenc pápa gazdaságról kifejtett gondolatait foglalta össze, amelyeket az egyház társadalmi tanításának öröksége alapozott meg. Köztudott, a Szentatya a társadalmi kérdések tekintetében mindig emberközelinek bizonyul, beszédében olyan felszólításokat fogalmaz meg, amelyek egy testvéribb jövő felépítéséhez szolgálnak. A gazdasági válság ügyében a pápa így gondolkodik:

²⁸⁴ ERDŐ: *Munka, gazdaság*, 22.

²⁸⁵ BERAN Ferenc – LENHARDT Vilmos: *Az Ember útja. Az Egyház társadalmi tanítása*, Szent István Társulat, Budapest 2021, 281.

²⁸⁶ BERAN – LENHARDT: *Az Ember útja*, 280.

²⁸⁷ Vö. LE 101; 117.

²⁸⁸ ZANZUCCHI, Michelle (szerk.): *Hatalom és pénz. A társadalmi igazságosság Ferenc pápa szerint*, Új Város, Budapest 2019, 115.

²⁸⁹ ZANZUCCHI (szerk.): *Hatalom és pénz*, 116.

²⁹⁰ ZSOLNAI: *A gazdaságetika emberképe*, in Boda Zsolt – Fekete László – Zsolnai László (szerk.): *Gazdasági etika*, Corvinus, Budapest 2013, 24.

„Sajnos a gazdasági és környezeti válság konkrét megoldása érdekében tett sok erőfeszítés nemcsak a hatalmasok elutasítása miatt vall kudarcot, hanem a többi ember érdektelensége miatt is. Azok a magatartásformák, amelyek akadályozzák a megoldás útjait – a hívők körében is –, a probléma tagadásától a közömbösséig, a kényelmes beletörődésig vagy a technikai megoldásokban való vak és bárgyú bizalomig terjednek. Új, egyetemes szolidaritásra van tehát szükségünk.”²⁹¹

A Szentatya homíliájában folyton visszatérő szolidaritás eszméjében látja a kiutat a gazdaság becstelen dimenziójából.

A bevezető gondolatban feltett kérdést (Képes-e a mai közgazdász helyesen mérlegre tenni az anyagi és megfoghatatlan értékeket, hogy aztán keresztény lelkiismeretességéből merítve egy erkölcsileg kifogásolhatatlan gyakorlat mellett döntsön?) nehéz megválaszolni. Ami biztos, az ember előtt mindig ott kell, hogy lebegjen saját és mások méltóságának megőrzése, hiszen ez az az érték, amivel Isten megajándékozott még mielőtt megszülettünk volna. És végülis léteznek optimista szemléletű közgazdászok, mint például Scott, aki szerint „az etikátlan módon eljáró emberek azonban hosszú távon többnyire nem tudnak fennmaradni és sikereket elérni az üzleti életben.”²⁹² Az Egyház tanítása is ösztönző lehet, hiszen a bölcsességben látja a kulcsot, amely „képessé tesz arra, hogy cselekvéseink következményeivel számolva realizmussal és felelősséggel találjuk meg a megfelelő döntéseket.”²⁹³

²⁹¹ ZANZUCCHI (szerk.): *Hatalom és pénz*, 123.

²⁹² SCOTT: *Erkölcsei döntések*, 379.

²⁹³ *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, Szent István Társulat, Budapest 2007, 548.

IV. Összegzés

Jelen disszertáció dolgozatban a keresztény társadalmi – pontosabban gazdasági – etika témáját jártuk körül, azzal a szándékkal, hogy feltérképezzük az értékeket, kihívásokat, ugyanakkor megkíséreljük annak megválaszolását, hogy lehetséges-e az objektív értelemben vett gazdálkodáson túli értékeket felfedezni és megőrizni irányként?

Bebizonyosodott, a téma időszerűsége vitathatatlan, hiszen a mai szekularizált világnak szüksége van a morálisban való igazságra. Ugyanakkor a 21. században egyre elengedhetlenebbnek bizonyul figyelmet fordítani az erkölcsstanra, hiszen az kihívások előtt találja magát ebben a radikálisan fejlődő korban.

A dolgozatban az erkölcsről és munkáról való általános elbeszélés mellett az utóbbi évtizedekben kiadott pápai enciklikák tanításait elemeztük, majd a gazdálkodás pozitív vetületeit emeltük ki a bibliai alapokból kiindulva az Egyház társadalmi tanításán túl, illetve megnéztük, milyen viszonyban van az üzlet az erkölccsel. Ezután elengedhetetlen volt a gazdasági rendszer előnytelenégeinek vizsgálata, hogy az árnyoldalakból kiindulva próbáljuk meg egy morálisan is ideális gazdasági rend jellemzőit körvonalazni, valamint azt boncolgatni, milyen feltételek mellett valósulhat meg az.

Láttuk, hogy a társadalmi problémák tér, idő és értékrend függvényében állandó változásban vannak, így a közgazdasági spekulálás is azokkal egyidejűleg mindig megújul. Ezért érdemesnek látszik időről-időre megengedni magunknak a kérdést: hogyan hat az etikai értékrend a közgazdaságra? Ahogyan Kocziszky is felhívja rá a figyelmet, „a közgazdasági gondolkodás átalakulása tehát nem új jelenség, igénye várhatóan mindaddig indokolt marad, amíg azt a külső (társadalmi) és benső (egyéni) értékrendi változások indokolják”.²⁹⁴

Megállapítottuk azt is, hogy az erkölcs és az etika fontos szerepet töltenek be az üzleti tevékenységben, hiszen a törvény nem mindig bizonyul elégséges eszköznek az erkölcstelen szempontokkal szemben, így a gazdaságban (is) elengedhetetlen a jellem szerepének hangsúlyozása az erkölcsösen is eredményes üzlet érdekében. Ahogyan azt Virt is kijelentette: „a gazdaság erkölcsi kategória, mégpedig a társadalometika körébe tartozik”²⁹⁵. „Az összes ember és az összes természeti létező önkiteljesítő létezése a cél. A gazdaságnak ezt kell szolgálnia, nem pedig a pénzben mért gazdagság felhalmozását”²⁹⁶ – állapítják meg ebben az

²⁹⁴ KOCZISZKY: *Etikus közgazdasági gondolkodás*, 18.

²⁹⁵ VIRT: *Világszegénység*, 21.

²⁹⁶ IMS – TENCATI – ZSOLNAI: *Gazdasági etika az antropocén korban*, 481-486. Vö. BROWN, P. G. (2015): Ethics for Economics in the Anthropocene. In: Brown, P. G. – Timmerman, P. (eds.): *Ecological Economics for the Anthropocene. An Emerging Paradigm*. New York: Columbia University Press, 66–88.

összefüggésben Ims, Tencati és Zsolnai, akik az antropocentrizmus fényében kutatják a gazdaságot.

A Katolikus Egyház társadalmi tanítása szerint a munkában az emberi méltóság, testvériség és szabadság kincsei kell, hogy virágozzanak az anyagi javak megszerzésén túl. Ez adja a munka (legyen az fizikai, vagy szellemi) valódi, krisztusi értékét és ennek gondos ápolására hívnak minket szentatyáink körleveleikben (is), ahogyan ezt bemutattuk. Lényegében Egyházunk arra hívja fel a figyelmet, hogy „az ember akkor idegenedik el, amikor felcseréli az eszközöket a célokkal (...) annak függvényében, hogy növekszik-e az ember részvétele egy hiteles és szolidáris közösségben, vagy pedig fokozódik elszigetelődése olyan viszonyok hálójában, amelyeket a kiélezett versenyhelyzet és egymás kölcsönös kiszorítása jellemez.”²⁹⁷ Feladatunk a munkában (is) e szerint részt venni. Az egyházi megnyilatkozásokat szemlélve evidensé vált, hogy nem kapunk javaslatot bizonyos gazdasági rendszerek mellett való elköteleződésre, hiszen számára az emberi méltóság tiszteletben tartása a cél, amit ki-ki a maga lelkiismeretének megfelelően képvisel. Azonban – ahogyan a *Caritas in veritate* kezdetű enciklikában olvassuk – fontos, hogy a gazdaságban teret kapjanak azok a személyek, akik – a gazdasági haszon célján túl – lemondanak a pusztán profitorientált tevékenységről, ami nincs összhangban belső indíttatásaikkal.²⁹⁸ A Szentírás értékes irányt nyújt a gazdaságot tekintve, melyből ma is meríthetünk, sőt merítenünk kell: emberi méltóság, szabadság, igazságosság, teremtés megőrzése, szegényeknek való segítség nyújtása. Ami fontos, hogy Jézus Krisztus példájával Isten nagylelkűsége hív, hiszen az élet az anyagiakon túl nyer valódi értelmet.

Mi is a gazdaság célja? A neoliberális szemlélet szerint a profitmaximizálás. Az Egyház tanítása szerint az emberek szolgálata kiteljesedésük érdekében, ami közjóban valósul meg. Triviális, hogy az ember a gazdasági procedúrának nem passzív eszköze, hanem aktív résztvevő, sőt alanya, vezetője, így az emberközpontúság elengedhetetlen ebben a szemléletben. Carl Rogers tapasztalatai nyomán megállapítja: „az ember lényegénél fogva jó, pozitív értékek és lehetőségek hordozója”.²⁹⁹ Egyértelművé vált az is, hogy a természetesen jóra hajló emberi természetet képtelenség egyszer s mindenkorra megváltoztatni. Ahogyan Baritz is kiemeli: „a homo reciprocans ma is élő a világban, kovászként működő valóság”³⁰⁰. Boulding ezt az optimista szemléletet képviselte már 1991-ben is: „még a közgazdaságtan

²⁹⁷ *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, 280.

²⁹⁸ CV 37.

²⁹⁹ TRINGER László: *A gyógyító beszélgetés*, Semmelweis, Budapest 1992, 9.

³⁰⁰ BARITZ: *Háromdimenziós gazdaság. Lehet-e gazdálkodni erényetikai paradigmában?*, Corvinus, Budapest 2014, 59.

tanulmányozása sem változtathatja az embereket tisztán homo oeconomicusszá”³⁰¹. Mindenesetre a vállalatok társadalmi felelőssége megkérdőjelezhetetlen.

Megállapítható, hogy hipotézisünk beigazolódott, szóval a gazdasági profitmaximizáló racionalitás az ember ontológiai jóra való beállítódását nem tudja kioltani, és a gazdaságetika elvei alapján teret kap az erkölcsileg is megalapozott gazdasági rend a 21. században. A téma tovább gondolása és kutatása korszerű és előnyös lehet, nem melleleg számos lehetősége van. Egy irány lehet a lehatkozott közgazdászok és szakemberek vallásosságának felderítése, hogy megnézzük, van-e egy általános jellemző a hitéletük és gazdaságetikáról való reflexiójuk között. A vallási szempontok mellett a pszichológia tudományát is hasznosítani lehet ebben a feladatban.

A Szentatya *A teremtett világgal együtt mondott keresztény ima* szövegéből idézve zárjuk gondolatainkat: „Világítsd meg a hatalom és a pénz birtokosait, hogy óvakodjanak a közömbösség bűnétől, szeressék a közjót, segítsék a gyengéket, és legyen gondjuk erre a világra, ahol lakunk.”³⁰²

³⁰¹ BOULDING: *Közgazdaságtudomány*, 82.

³⁰² LS, 144 old.

V. *Abstarct*

A trăi din punct de vedere moral în conformitate cu învățătura Bisericii este datoria de stat a fiecărui creștin. Am fost chemați la această conduită de către Dumnezeu prin Isus Hristos, care este un exemplu demn de urmat pentru noi toți. Ce se întâmplă cu un creștin pasionat de economie? Ce standarde morale trebuie să aibă în vedere în viață? Această disertație se învârtă în jurul subiectului eticii economice creștine, mai precis catolice, cu intenția de a prezenta valorile și provocările acesteia și de a răspunde la întrebarea: este posibil să descoperim și să păstrăm valorile morale creștine dincolo de raționamentul economic?

Tema lucrării a fost inspirată de al doilea profil universitar absolvit, mai exact Contabilitate și Informatică de Gestiune la Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor a Universității Babeș-Bolyai din Cluj Napoca. Actualitatea acesteia este de necontestat într-o societate în care procesul globalizării modelează demersurile economice într-o formă din ce în ce mai incontrolabilă, ceea ce ne impune să actualizăm și să interpretăm corect ordinea morală a credinței noastre.

Prevederea Conciliului Vatican II. clasifică subiectul vieții economice ca una dintre cele mai arzătoare întrebări, la care caută un răspuns prin prisma principiilor lăsate nouă de Hristos. În îndemnul apostolic *Caritas in veritate* se consideră dovedit faptul că activitățile și deciziile economice au rădăcini și consecințe morale. În esență, în secolul XXI devine din ce în ce mai esențial să acordăm atenție moralității, deoarece aceasta se găsește în fața provocărilor în această eră a evoluției incredibile în toate domeniile.

În ceea ce privește structura și conținutul disertației, consider că este important să menționez câteva aspecte. Practic, în cele ce urmează, nu voi face distincția între termenii *etică în afaceri* și *etică economică*, la fel cum nu pun accentul pe legăturile dintre economie și schimbările regimurilor politice. Scopul este pur și simplu de a examina condițiile și nivelul la care perfecțiunea creștină poate fi în armonie cu economia bazată pe profit și încercarea de a răspunde curiozității: este posibil să se păstreze valorile creștine în economie în secolul XXI? Vom vedea câteva exemple ale confruntărilor etice cu care se luptă un creștin astăzi pe piața muncii și nivelul de sensibilitate morală necesar pentru a-și modela viața. În ceea ce privește bibliografia, am încercat să mă concentrez în mare măsură pe învățăturile Bisericii folosind biblia și scrisori enciclice, dar aduc de asemenea perspectivele economiștilor și oamenilor de știință seculari pentru comparație.

Din punct de vedere a structurii, am împărțit disertația în trei părți principale. Primul capitol are ca subiect în general morala, etica, munca și locul lor în lume, acordând o atenție

deosebită celor mai importante enciclice papale și documente sinodale publicate în ultimele decenii. A doua parte se referă la valorile muncii economice, unde, după trasarea principalelor fundamente biblice, analizăm modul în care economia se raportează la moralitate și apoi aducem în prim-plan perspectiva Bisericii. Al treilea capitol descoperă dezavantajele sistemului economic, în care examinăm dificultățile și capcanele în fața cărora se poate afla un muncitor creștin și conturăm trăsăturile unui sistem economic optim. Vom vedea aici și efectele negative asupra mediului înconjurător. Practic, începem cu ipoteza că, deși viața raportată la sistemul economic ne pune la încercare din cauza focalizării pe obiective raționale, nu se poate stinge binele ontologic al unui credincios, iar principiile eticii economice lasă loc spiritului moralității în zilele noastre.

Pe această cale se cuvine să adresăm mulțumiri onorabile profesorului universitar dr. László Holló, care în calitate de conducător științific a monitorizat cu atenție evoluția disertației și a contribuit cu sfaturi profesionale utile la crearea acesteia. De asemenea, sunt recunoscătoare bibliotecii de la Sapiientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola din Budapesta pentru oportunitatea accesării cu ușurință a literaturii vaste de specialitate.

VI. Irodalomjegyzék

Egyházi dokumentumok

- Biblia. Ószövetségi és újszövetségi Szentírás*, Szent István Társulat, Budapest 2014.
- Az Egyház Társadalmi Tanítása. Dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest é.n.
- Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, Szent István Társulat, Budapest 2007.
- FERENC PÁPA: *Fratelli tutti. Enciklika a testvériségről és a társadalmi barátságról*, Szent István Társulat, Budapest 2021.
- FERENC PÁPA: *Laudato si`. Enciklika a közös otthonunk gondozásáról*, Szent István Társulat, Budapest 2015, in.
https://regi.katolikus.hu/konyvtar/ferenc_papa_laudato_si_enciklika.pdf.
- XII. Piusz, *Radiomessaggio per il 50. anniversario della „Rerum novarum”*, 5 in. AAS 33 (1941) 196–197.

Szakkönyvek

- BARANYI Árpád: *Keresztény társadalometika*, in Baritz Sarolta – Dabóczi Gergely (szerk.): *Emberközpontú gazdaság. A keresztény Társadalmi Elvek a Gazdaságban (KETEG) képzés szakkönyve*, Budapest é.n.
- BARITZ Sarolta: *Háromdimenziós gazdaság - Lehet-e gazdálkodni erényetikai paradigmában?* Kairosz, Budapest, 2016.
- BARITZ Sarolta: *Háromdimenziós gazdaság. Lehet-e gazdálkodni erényetikai paradigmában?* Corvinus, Budapest 2014.
- BERAN Ferenc – LENHARDT Vilmos: *Az Ember útja. Az Egyház társadalmi tanítása*, Szent István Társulat, Budapest 2021.
- Bibliai nevek és fogalmak lexikona*, Primo Evangéliumi Kiadó, Budapest 1988, in.
<https://www.arcanum.com/ro/online-kiadvanyok/Lexikonok-bibliai-nevek-es-fogalmak-lexikona-C7907/>.
- Economic Justice for All: Pastoral Letter on Catholic Social Teaching and the U.S. Economy*, Catholic Bishops, United States 1986.
- FRIEDMAN, Milton: *Capitalism and Freedom*, University of Chicaco Press, Chicago 1962.
- HARTMANN, Nicolai: *Etika*, Noran Libro, Budapest 2013.
- HÖFFNER, Joseph: *Keresztény társadalmi tanítás*, Szent István Társulat, Budapest 2002.
- KECSKÉS Pál: *A keresztény társadalomszemlélet irányelvei*, Jel, Budapest é.n.
- KINDLER József – ZSOLNAI László: *Etika a gazdaságban*, Keraban, Budapest 1993.
- LÁNYI András – JAKAB György: *Erkölcsei esettanulmányok*, Független Pedagógiai Intézet, Budapest 2009.
- MUZSLAY István: *Gazdaság és erkölcs*, Új Ember, Budapest 2005.
- PARETO, Vilfredo: *Manual of Political Economy*, M Kelley Pubs 1906.
- PATAKI György – TAKÁCS-SÁNTA András (szerk.): *Természet és gazdaság*, Budapest 2004.

- PETTINGER, Tejvan: *Mit tenne Keynes?*, HVG könyvek, Budapest 2020.
- PLATÓN: *Az állam*, Gondolat, Budapest 1989.
- RAE, SCOTT B.: *Erkölcsei döntések. Bevezetés az etikába*, Harmat, Budapest 2015.
- RATZINGER, Joseph: *Értékek az átalakulás idején. Helytállás a jövő kihívásaival szemben*, Don Bosco, Budapest 2006.
- ROBBINS, LIONEL: *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, MacMillan St. Martin's Press, London 1935.
- SANDEL, MICHAEL J.: *Mi igazságos ... és mi nem?. A helyes cselekvés elmélete és gyakorlata*, Corvina, Budapest 2012.
- SMITH, ADAM: *The Theory of Moral Sentiments. The Glasgow Edition of the works of Adam Smith vol. I*, MacMillan St. Martin's Press, London 1935.
- SZEGEDI Krisztina: *A magyar vállalatok etikai érzékenysége. Ph.D. értekezés*, Miskolc 2001.
- VIRT László: *Világszegénység és katolikus társadalmi tanítás*, Kairosz, Budapest 2017.
- ZANZUCCHI, Michelle (szerk.): *Hatalom és pénz. A társadalmi igazságosság Ferenc pápa szerint*, Új Város, Budapest 2019.

Tanulmányok, szócikkek

- BARITZ Sarolta: *A keresztény etika és a nagy technológiai ötök – egy felfordult világ, lehetőségekkel*, in. Baritz Sarolta – Vida Márta (szerk.): *Keresztény társadalmi elvek a gazdaságban*, L'Harmattan, Budapest 2021, 103-118.
- BARITZ Sarolta: *Keresztény társadalmi elvek a gazdaságban (KETEG) - válasz és javaslat*, in. Pierluca Azzaro – Gájer László (szerk.): *A közép-európai országok társadalmi, gazdasági és spirituális helyzete az egyház társadalmi tanítása tükrében*, Szent István Társulat, Budapest 2021, 169-181.
- BODA Zsolt: *A vállalatok társadalmi felelőssége*, in. Boda Zsolt – Fekete László – Zsolnai László (szerk.): *Gazdasági etika*, Corvinus, Budapest 2013, 27-40.
- BOULDING, Kenneth E.: *Közgazdaságtudomány mint erkölcsstan*, in. Kindler József – Zsolnai László: *Etika a gazdaságban*, Keraban, Budapest 1993, 65-83.
- BROWN, P. G. (2015): *Ethics for Economics in the Anthropocene*. In: Brown, P. G. – Timmerman, P. (eds.): *Ecological Economics for the Anthropocene. An Emerging Paradigm*. New York: Columbia University Press, 66–88.
- CSELÉNYI István Gábor: *Etika*, in. <http://lexikon.katolikus.hu/E/etika.html>, 2022.05.26.
- DIÓS István: *Erkölc*, in. <http://lexikon.katolikus.hu/E/erk%C3%B6lcs.html>, 2022.05.26.
- DIÓS István: *Nyolc boldogság*, in. <http://lexikon.katolikus.hu/N/nyolc%20boldogs%C3%A1g.html>, 2022.05.26.
- DIÓS István: *Szentlélek gyümölcsei*, in. <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szentl%C3%A9lek%20gy%C3%BCm%C3%B6lcsei.html>, 2022.05.26.
- DUCHINI, Francesca: *Economia* in *Dizionario di Dottrina Sociale della Chiesa, Vita e Pensiero* Milano 280–285.

- ERDŐ Péter: *Gazdaság és erkölcs*, in. Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly, 4 (2013/1) 1-5.
- ERDŐ Péter: *Munka, gazdaság és erkölcs II. János Pál pápa tanításának fényében*, in. Magyar Tudomány 179 (2018/1) 14–23.
- FARAGÓ Klára: *Etikai kérdések a gazdaságpszichológiában*, in. Hunyady György – Székely Mózes (szerk.) *Gazdaság-pszichológia*, Osiris, Budapest 2003, 716-765.
- FEKETE László: *A globális szabadkereskedelem környezeti és etikai problémái*, in. Magyar Tudomány 180 (2019/4), 488-498.
- GÁL Ferenc: *Erény*, in. <http://lexikon.katolikus.hu/E/er%C3%A9ny.html>, 2022.05.26.
- GÁL Ferenc: *Szentlélek ajándékai*, in. <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szent%C3%A9lek%20aj%C3%A1nd%C3%A9kai.html> 2022.05.26.
- GERVAL Pál – TRAUTMANN László: *Közjó – igazságosság – jogállam. A neoliberalizmus utáni közgazdasági és társadalomtudományi trendek*, in. Bertók Rózsa – Barcsi Tamás (szerk.): *Etikák – identitások – perspektívák. Szemelvények az erkölcselmélet és a kortárs hivatásetikák köréből*, ETHOS, Pécs 2013, 116–134.
- HOLLÓ László: *A katolikus egyház társadalmi tanítása: az individuáletikától a társadalometikáig*, in. *Studia Theologica Transsylvaniensia* 20 (2017/2) 197–213.
- HOLLÓ László: *The impact of reformation in the Transylvanian Diocese and the beginnings of catholic revival*, in. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai - Theologia Catholica Latina* 64 (2019/2) 35-72.
- IMS, Knut – TENCATI, Antonio – ZSOLNAI László: *Gazdasági etika az antropocén korban*, in. Magyar Tudomány 180 (2019/4) 481-487.
- JOLLS, C., SUNSTEIN, C.R. & THALER, R. H: *Overwiev and Prospects* in Cass R. Sunstein (ed.): *Behavioral Law and Economics*, Cambridge University Press, h. n. 2000, 13–58.
- KNIGHT, H. Frank: *Review of Cassel*, *Quarterly Journal of Economics* 36 (1921/1) 145-153.
- KOCZISZKY György: *Etikus közgazdasági gondolkodás: mikor lesz az utópiából valóság?* in. Kocziszky György (szerk.): *Etikus közgazdaságtan*, Magyar Nemzeti Bank, Budapest 2019, 15-65.
- KOSLOWSKI, Peter: *Etika a piacgazdaságban, avagy magánbűnökből nem lesz közjó*, in. Kindler József – Zsolnai László: *Etika a gazdaságban*, Keraban, Budapest 1993, 84-98.
- KOVÁCS Gábor – OCSAI András – VERESS Tamás: *A spiritualitás szerepe az üzleti vállalkozásokban és a közösségi gazdaságban*, in. Magyar Tudomány 180 (2019/4) 521-531.
- MUZSLAY István: *Gazdasági elv*, in. <http://lexikon.katolikus.hu/G/gazdas%C3%A1gi%20elv.html>, 2022.05.26.
- MUZSLAY István: *Közgazdaság*, in. <http://lexikon.katolikus.hu/K/k%C3%B6zgazdas%C3%A1g.html>, 2022.05.26.
- MUZSLAY István: *Szociális piacgazdaság*, in. <http://lexikon.katolikus.hu/S/szoci%C3%A1lis%20piacgazdas%C3%A1g.html>, 2022.05.26.

- RARIȚA, Mihail: *O reflecție asupra eticii moderne a acțiunii*, in. Ojovanu Vitalie (ed.): Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare, Ediția a III-a, Chișinău, 2020, 173-178.
- SEBESTYÉN Géza: *Gazdasági prosperitás és értékrend: van-e eltérés az alapvető gazdasági mutatók alakulásának dinamikájában az eltérő vallási kultúrával rendelkező országok között?* in. Kocziszky György (szerk.): *Etikus közgazdaságtan*, Magyar Nemzeti Bank, Budapest 2019, 143-162.
- SMITH, Adam: *Az erkölcsi érzelmek elmélete*, in. Márkus György (szerk.): *Brit moralisták a XVIII. sz.–ban*, Gondolat Kiadó, Budapest 1977, 423-553.
- SZABÓ B. András: *Gazdaságetika* in. Kodácsy-Simon Eszter (szerk.): *Értelmes szívvel*, Luther Kiadó, Budapest 2016, 168-194.
- SZABÓ Gábor: *Környezeti etika és "turbókapitalizmus"*, in. *Eszmélet* 65 (2005/1) http://www.eszmelet.hu/szabo_gabor-kornyezeti-etika-es-turbokapitalizmus/, 2022.06.16.
- SZÉKELY Mózes: *A fogyasztói magatartás alapjai: a lélek- és a gazdaságtan alapfelvetései a fogyasztásról*, in. Hunyady György – Székely Mózes (szerk.) *Gazdaság-pszichológia*, Osiris, Budapest 2003, 231-298.
- TÓTH Gergely: *Ugorjuk át a keresztény közgazdaságtant!* in. Baritz Sarolta – Dabóczi Gergely (szerk.): *Emberközpontú gazdaság. A keresztény Társadalmi Elvek a Gazdaságban képzés szakkönyve*, KETEG, Budapest 338-367
- TÖRÖK Attila: *Az üzleti etika és a gazdaságon túli értékek*, in. Bertók Rózsa – Barcsi Tamás et al (szerk.): *Professziók – etikák – relációk. A szaketikák és a tudás a mai társadalomban*, ETHOS, Pécs 2007, 54–58.
- ULRICH, Peter: *Ethics and Economics*, in. *Handbook of Business Ethics*, Oxford 2013, 7-34.
- ZELLER Gyula: *Gazdaság és etika*, in. Bertók Rózsa – Barcsi Tamás (szerk.): *Etikák – identitások – perspektívák. Szemelvények az erkölcselmélet és a kortárs hivatásetikák köréből*, ETHOS, Pécs 2013, 98–115.
- ZSENGELLÉR József: *A gazdaságetika keresztény (bibliai) alapjai*, in. *Polgári Szemle* 11 (2015/4–6) 21–27.
- ZSOLNAI László: *A fenntartható vállalat*, in. Boda Zsolt – Fekete László – Zsolnai László (szerk.): *Gazdasági etika*, Corvinus, Budapest 2013, 125-137.
- ZSOLNAI László: *A gazdaságetika emberképe*, in. Boda Zsolt – Fekete László – Zsolnai László (szerk.): *Gazdasági etika*, Corvinus, Budapest 2013, 12-26.
- ZSOLNAI László: *Gazdasági etika*, in. Fekete László (szerk.): *Kortárs etika*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2004, 42–71.

Declarație pe proprie răspundere

Subsemnata Medve Bettina declar că lucrarea de disertație pe care o voi prezenta în cadrul examenului de disertație la Facultatea de Teologie Romano-Catolică a Universității Babeș-Bolyai, în sesiunea iulie, sub îndrumarea Prof. dr. Holló László reprezintă o operă personală. Menționez că nu am plagiat o altă lucrare publicată, prezentată public, sau un fișier postat pe internet. Pentru realizarea lucrării am folosit exclusiv bibliografia prezentată și nu am ascuns nici o altă sursă bibliografică sau fișier electronic pe care să le fi folosit la redactarea lucrării.

22.06.2022

Medve Bettina

